

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

Jelena S. Pavličić

KONVERZACIONI I INFERENCIJALNI KONTEKSTUALIZAM

Doktorska disertacija

Beograd, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Jelena S. Pavličić

CONVERSATIONAL AND INFERENTIAL CONTEXTUALISM

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

Informacije o Mentoru i članovima Komisije:

Mentor:

dr Živan Lazović, redovni profesor Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Članovi Komisije:

dr Živan Lazović, redovni profesor Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

dr Aleksandra Zorić, docent Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

dr Mašan Bogdanovski, docent Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Datum odbrane: _____

Izjave zahvalnosti

Ovom prilikom zahvaljujem se svom mentoru prof. dr Živanu Lazoviću na podsticajnim razgovorima, dugogodišnjoj podršci i sjajnom mentorstvu tokom pisanja i izrade ovog rada. Želim da se zahvalim i članovima Komisije dr Mašanu Bogdanovskom i dr Aleksandri Zorić na izuzetnoj saradnji i posvećenom vremenu prilikom završne izrade rada. Posebnu zahvalnost dugujem stručnoj saradnici Nadi Dumić, kolegi i prijatelju Željku Mančiću na svesrdnoj pomoći i dr Slobodanu Peroviću na dragocenim savetima tokom čitavih studija. Takođe, želela bih da se zahvalim svim kolegama, odnosno, članovima Odeljenja za filozofiju Filozofskog fakulteta sa kojima sam imala prilike da sarađujem na korisnim sugestijama i razmeni ideja povodom raznih filozofskih problema.

Ovaj rad želim da posvetim ocu Slavku, majci Mileni, sestri Mariji i mom Danilu. Bez njihove neizmerne podrške i ljubavi ne bih uspela.

KONVERZACIONI I INFERENCIJALNI KONTEKSTUALIZAM

Rezime

Glavni cilj ovog rada je da odgovori na pitanje da li je moguće ponuditi prihvatljivo rešenje skeptičkog problema u epistemologiji na osnovu kontekstualističke teze da je pojam znanja semantički osetljiv u odnosu na različite kontekste u kojima ga primenjujemo? Odgovor na ovo pitanje biće pozitivan: moguće je ponuditi jedan održivi okvir za rešenje pomenutog problema, i to na osnovu stanovišta inferencijalnog kontekstualizma. Ipak, sve dok se ne postigne konsenzus u sklopu jedne opšte teorije značenja u pogledu semantičkog sadržaja saznanjnih tvrdnji, odnosno, prirode i načina njegove zavisnosti od kontekstualnih faktora, ovaj odgovor je daleko od definitivnog.

Epistemički kontekstualizam, u koji spadaju konverzacioni i inferencijalni kontekstualizam, jedno je od najviše razmatranih epistemoloških shvatanja današnjice. Međutim, velika većina pisanih radova na tu temu usredsređena je na istraživanje razloga na osnovu kojih se može opravdati konverzaciona verzija, dok je pitanjima koja se tiču prihvatljivosti inferencijalnog kontekstualizma pridat upadljivo manji značaj. U ovom radu pokušaćemo da ispitamo izgled kontekstualističke anti-skeptičke strategije, uzimajući u obzir obe ove verzije, kako pojedinačno, tako i u svetlu njihovog međusobnog odnosa. Smatrali smo da je to najbolji način da se postigne njeno dublje razumevanje, ali i da se ostvari gorenavedeni cilj istraživanja.

Radi ostvarenja postavljenog cilja, epistemičkom kontekstualizmu pristupili smo kao dvostrukom projektu. Odgovoru na pitanje do kojeg je stepena, i u kom pogledu, opravdana pretpostavka o semantičkoj osetljivosti pojma znanja na različite kontekste u kojima ga primenjujemo, pristupili smo u svetlu uverljivosti lingvističke evidencije kojom je ova pretpostavka potkrepljena. U tom smislu, osnovne razloge za zastupanje kontekstualizma u epistemologiji pronašli smo u analogijama između glagola „znati“ i termina za koje je očigledno da su kontekstualno osetljivi (indeksikalije, pridevski izrazi i sl.), kao i u opisu upotrebe tog

glagola u uobičajenoj, svakodnevnoj jezičkoj praksi. Nakon sprovedenih analiza koji su imali za cilj proveru prihvatljivosti lingvističkih argumenata (promišljanja primedbi da kontekstualističke analogije nisu adekvatne i da teza o kontekstualnoj osetljivosti pojma znanja nema uporište u aktualnoj jezičkoj praksi) dospeli smo u nerazjašnjeno područje koje se može izraziti u vidu pitanja gde povući granicu između semantičke i pragmatičke dimenzije značenja (Peter Pagin, Francis Jeffrey Pelletier, 2007: 25). Pesimistični stavovi u pogledu toga da je na ovo pitanje moguće ponuditi odgovor, širom su zastupljeni u filozofiji. Iz tog razloga odlučili smo se da o prihvatljivosti kontekstualističkih teorija prosudimo u svetlu uspeha sa kojim one rešavaju problem filozofskog skepticizma. Tu će nam od posebne važnosti biti njihovi odgovori na dva pitanja. Prvo pitanje je koliko uspešno kontekstualistička anti-skeptička strategija, zasnovana na opisu mehanizama koji uzrokuju promenu konteksta, odgovara na prigovor da nas vodi relativizmu. Videćemo da, dok prva verzija kontekstualizma ovaj problem pokušava da ukloni tako što uvodi određena jezička pravila za koja se, između ostalog, pokazuje da ne uspevaju da uverljivo prikažu karakter aktualne epistemičke prakse, dotle druga verzija neutrališe snagu tog prigovora formirajući sliku o znanju (i opravdanju) koja je u mnogim aspektima bliža njenoj fenomenologiji. Drugo pitanje tiče se procene uverljivosti kontekstualističke dijagnoze skeptičkog problema. Pod tim se misli na uverljivost objašnjenja izvora paradoksa, odnosno, odgovora na pitanje otkuda intuicije koje nas uvlače u skeptički problem. Videćemo da se i u pogledu ovog pitanja odgovor inferencijalnog kontekstualiste nameće kao superioran. Naime, dok zastupnici konverzionog kontekstualizma upadaju u zamku takozvane „teorije greške”, inferencijalna teorija nastoji da razotkrije izvesne pretpostavke na kojima počiva skeptička argumentacija, a za koje pokazuje da nismo obavezni da usvojimo. Kao konačan odgovor na oba pitanja braniće se vrlo jasan stav: anti-skeptička strategija koja se temelji na tezi da je značenje pojma znanja uslovljeno inferencijalnim kontekstom efikasnija je, uverljivija, koherentnija, te stoga i prihvatljivija varijanta od one koju nudi konverzioni kontekstualizam.

Pregled sadržaja rada prema poglavljima

Disertacija se sastoji iz tri glavne celine. U prvom delu prve celine ukazuje se na izvesne pretpostavke zastupljene u tradicionalnom (invarijantističkom) tumačenju značenja pojma znanja sa ciljem da se od njega jasno razdvoji kontekstualistička (varijantistička) postavka o

semantičkoj prirodi ovog pojma. Nakon uvodnih napomena, izlaže se problem filozofskog skepticizma, rekonstruišu se različite (konstruktivne) anti-skeptičke strategije i ocrta se okvir za kontekstualističko (dijagnostičko) rešenje. Nakon prikaza tipičnih obeležja epistemičkog kontekstualizma, plan je da se čitalac upozna sa nekoliko sporednih argumenata u prilog kontekstualističkoj tezi, ali i sa najpoznatijim i preovlađujućim među njima koji je i dan danas predmet velikih debata među filozofima. Posebna pažnja se pridaje promišljanju prigovora koje mnogi filozofi upućuju ovom argumentu, razmatraju se pokušaji da se na te prigovore odgovori i kao zaključak ovog dela disertacije zastupa se stav da oni ne uspevaju da ospore kontekstualističku tezu.

U drugom delu disertacije plan je da rekonstruišemo anti-skeptičku strategiju konverzionog kontekstualizma. Glavni predmet ove celine je analiza njihovog objašnjenja mehanizama promene epistemičkih standarda i konverzionih pravila osmišljenih da regulišu tu promenu, kao uporišta za odgovor na kritiku o relativizmu, ali i polazišta u odgovoru na problem koji nameće filozofski skepticizam. Usled toga, ističe se problematični aspekt ovih objašnjenja, ali se i pokazuje da u takozvanom „semantičkom uspinjanju” leži njihova najbolja formulacija, a time i prevazilaženje pomenutih problema. Nakon toga plan je da se okrenemo ka pitanju koje se tiče prihvatljivosti njihovog objašnjenja nastanka problema skepticizma, što će nas zauzvat odvesti ka „teoriji greške”. Usled rekonstrukcije brojnih prigovora upućenih „teoriji greške” od kojih na neke od njih, nažalost, još uvek nemamo odgovor, ovu tematsku celinu završićemo sa uvidom da ima veoma mnogo osnova za zaključak da je prividna aktraktivnost konverzionog kontekstualističkog pristupa sazajnim problemima, u velikoj meri, i po mnogim osnovama umanjena.

Početak treće celine disertacije koncipiran je tako da se putem komparativne analize konverzionog i inferencijalnog kontekstualizma, čitaoc upozna sa osnovnim postavkama inferencijalne teorije od kojih je najznačajnija ona o kontekstualnoj zavisnosti pojma opravdanja. Nakon toga ćemo pokazati kako se shvatanje ovog pojma u inferencijalnom kontekstualizmu razlikuje od onog koje tradicionalni epistemolog i skeptik imaju u vidu. Potom će biti reči o specifičnim problemima sa kojima se susreće ovaj pristup i kroz odgovore na pitanja koja ovi problemi pokreću uspećemo da potpunije prikažemo prirodu inferencijalne anti-skeptičke teorije. Na kraju, ponudićemo detaljniju uporednu analizu inferencijalnog i konverzionog

kontekstualizma, usled čega ćemo detaljnije ukazati na razloge za našu tvrdnju da je inferencijalni kontekstualizam plauzibilnije stanovište od svog konverzionog konkurenta.

U zaključnom delu disertacije, nameravamo da sumiramo rezultate prethodnog istraživanja i da detaljnije artikulišemo glavnu tezu koja se branila u prethodnom poglavlju, to jest, tezu da inferencijalni kontekstualizam ima jasne i izrazite prednosti u odnosu na stanovište konverzionog kontekstualizma. S druge strane, kada je reč o odgovoru na naše centralno pitanje, još jednom ćemo čitaocu skrenuti pažnju na to da još uvek nisu ponuđeni konkluzivni razlozi na osnovu kojih je moguće opravdati opštu kontekstualističku pretpostavku o semantičkoj osetljivosti saznanjih tvrdnji. Usled toga, naš konačan odgovor na glavno pitanje istraživanja biće nešto suzdržaniji i sveden na stav da je inferencijalni kontekstualizam jedan naizgled održiv i veoma perspektivan okvir za rešenje skeptičkog problema, ali da je za bilo kakav definitivan sud o tom pitanju, neophodno ponuditi dalju analizu i promišljanje problema koji se, po svojoj prilici, protežu u oblast opšte teorije značenja.

Ključne reči: konverzioni kontekstualizam, inferencijalni kontekstualizam, skepticizam, epistemički standardi, dijagnostički pristup, epistemološki realizam.

Naučna oblast: Filozofija

Uža naučna oblast: Epistemologija

CONVERSATIONAL AND INFERENCEAL CONTEXTUALISM

Summary

The main objective of this study is to provide an answer to the question whether it is possible to reach an acceptable solution to the skeptical problem in epistemology based on the contextualist thesis that the meaning of the term “knows“ is sensitive to the contexts it is applied in? Our answer to this question will be positive: it is possible to offer a sustainable framework for the solution of the skeptical problem, based on the position of inferential contextualism. Still, until a consensus is reached within a general theory of meaning concerning the semantic nature of knowledge claims and their dependence on contextual factors, this solution is far from definitive.

Epistemic contextualism, which encompasses conversational and inferential contextualism, is one of the most widely discussed epistemological projects nowadays. However, the bulk of the literature on epistemic contextualism focuses on investigating the reasons based on which the conversational version can be justified, while questions concerning the acceptability of inferential contextualism have received much less attention. In this study, we attempt to investigate the prospects of the contextualist anti-skeptical strategy, taking into account its two versions, both individually and in light of their position relative to each other. We consider this the most suitable way to provide a deeper understanding of them, and achieve our research objective.

In order to achieve our objective, we have approached epistemic contextualism as a dual project. The question - to what extent, and in which way, the assumption of the context-sensitivity of the term “knows” is justified - is explored in light of the strength of the linguistic evidence it is supported by. In this sense, the main grounds supporting contextualism in epistemology were found in analogies between the verb “to know” and terms which are obviously context-sensitive (indexicals, gradable adjectives etc.), as well as in an examination of the usage of this verb in everyday epistemic practice. After investigating the acceptability of linguistic arguments (considering objections that contextualist analogies are inadequate and that

the thesis on the context-sensitivity of the term “know” is not grounded in actual linguistic practice), we arrive at an area of ambiguity which could be summarized by the question where to draw the border between the semantic and pragmatic dimensions of meaning? (Peter Pagin, Francis Jeffry Pelletier, 2007: 25). Pessimistic views on the possibility of providing an answer to this question are prevalent in philosophy. For this reason, we have decided to assess the acceptability of contextualist theories in light of their success in solving the problem of philosophical skepticism. Answers to two questions will be of particular significance. The first question is how successfully an anti-skeptical strategy, based on its description of the mechanisms by which epistemic standards change, addresses the objection that it leads us to relativism. We will see that, while the first version of contextualism attempts to solve this problem by imposing certain conversational rules which, inter alia, turn out to fail in providing a convincing description of actual epistemic practice, the second version neutralizes the objection by forming a picture of knowledge (and justification) which is in many aspects closer to its phenomenology. The second question concerns an assessment of the credibility of the contextualist diagnosis of the skeptical problem. By that we mean the credibility of its explanation of the origin of the paradox, i.e. its answer to the question of where intuitions which bring us to the skeptical problem came from. We will see that, in terms of this question, the argument of the inferential contextualist turns out to be superior. While adherents of conversational contextualism fall in the trap of the so-called “error theory”, inferential theory strives to uncover certain presuppositions upon which the entire skeptical argument rests, which it turns out we are not obliged to accept. As a final response to both questions we defend a clear position: that an anti-skeptical strategy which is founded on the thesis that the meaning of the term “know” is conditioned by an inferential context is the more efficient, more convincing, coherent and therefore more acceptable version than that which is offered by conversational contextualism.

Key words: conversational contextualism, inferential contextualism, skepticism, epistemic standards, diagnostic approach, epistemological realism.

Scientific field: Philosophy

Sadržaj

UVOD	1
I DEO	3
1. Problem filozofskog skepticizma izražen u formi paradoksa	3
1.1 Konstruktivna rešenja.....	6
1.2 Dijagnostička rešenja: epistemčki kontekstualizam.....	9
2. Konverzacioni kontekstualizam.....	16
2.1 Konverzacioni kontekstualizam kao irelevantan za epistemološke probleme.....	17
2.2 Posredni argumenti konverzacionih kontekstualista	19
2.2.1 Indeksički izrazi	19
2.2.2 Pridevsko-priloški izrazi.....	21
2.2.3 III model - kvantifikatori	22
2.2.4 Lingvistički prigovori indirektnim argumentima	24
2.3 Direktan argument.....	28
2.3.1 Argument nije konkluzivan	32
2.3.2 Manevar koji se poziva na ispunjene uslove za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje	35
2.3.3 Invarijantistički WAM – Dirouzova kritika	38
2.3.4 Invarijantistički WAM – odbrana invarijantiste	39
II DEO - Konverzacioni kontekstualizam kao antiskeptička strategija	44
3. Prigovor o relativizmu i konverzacioni mehanizmi koji dovode do promene konteksta	44
3.1 Pravilo prilagođavanja	44
3.2 Pravilo pažnje.....	45
3.3 Da li je Luisovo objašnjenje u skladu sa aktualnom jezičkom praksom upotrebe pojma znanja?	48
3.4 Pravilo osetljivosti.....	53
3.5 Opasnost od tri problema	56
3.5.1 „Čas znaš, čas ne znaš” prigovor.....	56
3.5.2 Epistemolozi kao najveće nezallice na svetu	57
3.5.3 Znanje koje je neizrecivo i nije podložno refleksiji.....	58
3.6 Uspinjanje i greška u semantičkom silaženju.....	60
4. Teorija greške	65
4.1 Prigovor (I) tipa.....	67
4.2 Prigovori tipa (II)	70
4.3 Prigovori IIb tipa.....	72

III DEO - Inferencijalni kontekstualizam kao anti-skeptička strategija	76
5. Inferencijalni kontekstualizam	76
5.1 Inferencijalni kontekstualizam i kartezijanski skepticizam	81
5.2 Argument koji se poziva na neznanje	83
5.3 Pretpostavka epistemološkog realizma	87
5.4. Teorijska dijagnoza skeptičkog problema	92
5.5 Brendomovska koncepcija opravdanja	95
5.6 Grundmanova kritika Vilijamsovog stanovišta.....	99
5.6.1 Selarsovo stanovište o opservacionom znanju.....	100
5.6.2 Vilijamsova kritika Selarsovog stanovišta.....	101
5.6.3. Znanje o pouzdanosti.....	104
5.6.4. Odgovor na Grundmanovu kritiku.....	111
5.7 Inferencijalni kontekstualizam i prigovor o relativizmu	113
6. Poređenje teorija.....	120
UMESTO ZAKLJUČKA	126
LITERATURA	128

UVOD

Kontekstualizam je relativno nov pravac u epistemologiji prepoznatljiv po tome što odbacuje tradicionalnu invarijantističku pretpostavku o znanju. Reč je o pretpostavci da je osnovno značenje u kojem upotrebljavamo ovaj pojam nepromenljivo, odnosno, da je u potpunosti nezavisno od konteksta njegove primene. Time se zapravo tvrdi da jednom kada je u skladu sa saznavnim položajem subjekta saznanja (S) i objektivnim stanjem stvari relevantnim za istinitost njegovog verovanja u neki iskaz (p), ustanovljeno da je tvrdnja oblika „S zna p ” istinita, onda je njena istinosna vrednost apsolutna.

Nasuprot tome, osnovna teza zastupnika kontekstualističke pozicije je da su istinosni uslovi rečenica kojima pripisujemo ili odričemo znanje zavisni od epistemičkih standarda koje imaju u vidu učesnici u različitim kontekstima. Takva revizija pojma znanja omogućila je njenim pobornicima prividan uspeh u suočavanju sa tradicionalnim epistemološkim problemima, pre svega sa problemom skepticizma i takozvanim problemom lutrije za falibilističke teorije. To objašnjava zašto je kontekstualizam poslednjih decenija jedno od najpopularnijih stanovišta u savremenoj epistemologiji (Brady i Pritchard, 2005: 164).¹ Sa druge strane, upravo je ova, prepoznatljiva prilagodljivost kontekstualizma predstavljala razlog zbog kojeg su pojedini autori (Mylan Engel 2004: 206) na ovo stanovište gledali kao na neku vrstu panaceje smišljene da otkloni gotovo sve naše „epistemičke tegobe”. Takvo viđenje epistemičkog kontekstualizma, između ostalog, naći i kod Timoti Vilijamsona (Timothy Wiliamson):

„Kontekstualizam pruža savršeno uopštenu strategiju za razrešenje bilo kakvog prividnog neslaganja. S obzirom da su neka neslaganja stvarna, ne bi trebalo uvek da se držimo takve strategije.” (2005: 694-5)

S tim u vezi, smatralo se da je za opravdanje jednog takvog pristupa bilo neophodno da se pokaže da on ne koristi opšteprimenljiv metod izbegavanja prividnog konflikta (Stanley 2004: 122). Zato je već sada važno napomenuti da teoretičari koji su se za njega opredeljivali nisu gubili iz vida značajan metodološki aspekt uspešnog teorijskog odgovora na neko problemsko

¹ Na osnovu ankete koju su 2014. godine sprovedli Dejvid Burdžet (David Bourget) i Dejvid Čalmers (David J. Chalmers), utvrđeno je da: 40,1% epistemologa zagovara kontekstualizam, 31,1% favorizuje invarijantističku poziciju, 2,9% se opredeljuje za relativizam, dok se 25,9% izjasnilo za opciju „ostalo”. (Vidi: Bourget, Chalmers, 2014: § 3.3).

pitanje: eksplanatornu dimenziju (Vidi: DeRose 1995: 1, 1999: 183, Cohen, 1999: 63; 2001: 60; Williams, 2001: 3). Teorija ne bi trebalo da se zadrži samo na pružanju rešenja problema, već i da ponudi zadovoljavajuće objašnjenje nastanka problema. Pogledajmo šta Majkl Vilijams (Michael Williams), jedan od vodećih zastupnika kontekstualizma u epistemologiji, kaže povodom uslova koje bi adekvatno rešenje skeptičkog problema moralo da ispuni:

„Dobar odgovor skepticizmu bi trebalo da bude i dijagnostički, ne samo dijalektički. Ne želimo samo da pokažemo *da* skeptički argumenti idu u lošem smeru: želimo i objašnjenje u čemu su oni pogrešni koje u isti mah objašnjava zašto nam oni izgledaju toliko ubedljivi. Kontekstualizam upravo to nudi.“ (Williams 2001b: 4 upor. 2004a: 458; 2004b: 326)

Imajući to u vidu, glavni cilj ovog rada može se izraziti i u obliku sledećeg pitanja: u kojoj meri je kontekstualistički pristup u epistemologiji, primenjen na problem filozofskog skepticizma, uspeo da zadovolji Vilijamsov uslov i tako otkloni Vilijamsonovu podozrivost? Izlaganje će teći ovim tokom. U narednom poglavlju biće rekonstruisane najzanimljivije i najvažnije formulacije hipoteza kojima se služe filozofski skeptici da bi sistematski doveli u sumnju celokupno naše znanje; reč je o kartezijanskim skeptičkim argumentima. Potom ćemo navesti nekoliko reprezentativnih pokušaja da se te sumnje otklone (tu se pre svega misli na tzv. „konstruktivne“ pokušaje pobijanja skepticizma) i identifikovati neke od manjkavosti tih pokušaja. Time ćemo dobiti opravdanje za uvođenje jednog drugačijeg tipa anti-skeptičke strategije koji, po pretpostavci, uspeva da izbegne navedene poteškoće. Pored toga, ovo poglavlje će nam omogućiti da prepoznamo i izdvojimo određene pretpostavke koje su skeptiku poslužile kao pogodno sredstvo za izvođenje njegovog napada. To činimo, zato što ćemo nešto kasnije u radu biti u poziciji da ilustrujemo na koji način su te iste pretpostavke od strane pojedinih teoretičara prepoznate kao odgovarajuće sredstvo za odbranu od skeptika. Ujedno, u njihovom svetlu moći ćemo nešto kasnije preciznije da odredimo prirodu kontekstualističkog varijantističkog, spram brojnih drugih invarijantističkih rešenja skeptičkog problema, ali i da ponudimo uverljivije razloge za prihvatanje ili odbacivanje jednog od ta dva anti-skeptička projekta.

I DEO

1. Problem filozofskog skepticizma izražen u formi paradoksa

Svakodnevni život prožima jedna vrsta prirodnog osećaja izvesnosti u pogledu toga da posedujemo raznovrsna saznanja. Pod time se podrazumevaju brojna saznanja u oblastima umetnosti, nauke, zanata, praktična saznanja itd. Kada je reč o verovanjima da postoje biblioteke, da postoje parkovi i u njima klupe, da smo trenutno budni i da posedujemo ruke, mnogi bi bili skloni da kažu da su ona trivijalno istinita. To znači da bi u najmanju ruku bilo čudno dovoditi u pitanje njihovu istinitost. Ipak, filozofski skeptik se sa tim ne bi složio. On je mišljenja da postoje razlozi na osnovu kojih se mogu pokrenuti pitanja o mogućnosti znanja naših uobičajenih iskaza koji su upravo takvi da, ako bi se pokazalo da nemamo znanje o njima, ne bi bilo jasno gde bismo uopšte mogli da ga imamo. Takve razloge za obuhvatnu i sistematsku tzv. kartezijsku sumnju, prvi je formulisao Rene Dekart (René Descartes). Najradikalniji kartezijski skeptički argumenti karakteristični su po upotrebi „skeptičkih hipoteza” kao što je to da možda trenutno sanjamo ili da nas sve vreme obmanjuje neki moćni zloduh (fr. *malin génie*). Najzanimljiviji, a u isti mah i najproblematičniji aspekt u vezi sa ovim hipotezama je što su one konstruisane tako da se ne vidi kako bismo mogli da pokažemo da su netačne. Hipoteze su tako zamišljene da, ako bismo sanjali ili bili u rukama zlog duha koji kontroliše celokupni sadržaj naših misli i iskustva tako što nam usađuje (pogrešne) predstave o svetu koji nas okružuje i o nama samima, naše iskustvo bi bilo u potpunosti nerazlučivo od onog iskustva koje bismo imali u aktualnim, normalnim okolnostima. Drugim rečima, nama bi se u tom slučaju, baš kao i sada, činilo da smo budni, da čitamo tekst o „skeptičkim hipotezama”, da pogledom prelazimo preko ovih redova, i tome slično. Na koju god vrstu evidencije da ukažemo, šta god naveli u prilog istinitosti svog verovanja o svetu koji nas okružuje i o nama samima, to bi moglo da se interpretira samo kao još jedan deo sna ili produkt obmane od strane zlog duha.

Danas se najčešće koristi modernizovana verzija kartezijske hipoteze o zloduhu koju je prvi ponudio Gilbert Harman (Gilbert Harman, 1973: 5), a potom uz izvesne modifikacije popularizovali Hilari Patnam (Hilary Putnam, 1981: 1-21) i Robert Nozik (Robert Nozick, 1981: 167-171). Zamislimo da smo bestesna bića, tačnije, mozgovi uronjeni u posude ili bazene (u

nastavku: MUP) koje u specijalno podešenim uslovima naučnici stimulišu na odgovarajući način tako da proizvode iskustvo koje je u potpunosti istovetno onom koje imamo u ovom trenutku. Ovakve hipoteze nazivaju se radikalnim alternativama (Lazović 2012: §7) ili radikalnim skeptičkim hipotezama (Cohen 1988: §5) pošto za njih važi da su ne samo neotklonjive već i da su, naizgled, u stanju da uzdrmaju svaki pretpostavljeni primer znanja: ako ne znamo da ove mogućnosti nisu realizovane, postavlja se pitanje kako možemo da znamo *bilo šta* o svetu koji nas okružuje? Koristeći takve hipoteze, filozofski skeptik argumentuje na sledeći način:²

1. Ne znam da nisam MUP
2. Ako ne znam da nisam MUP, onda ne znam da imam ruke
3. Dakle, ne znam da imam ruke

Tačnost premise (1) brani se na osnovu uvida da koliko god da nam se hipoteza MUP čini neverovatnom, nikako ne možemo da utvrdimo da nije realizovana. Premisa (2) takođe je uverljiva, budući da eksplicitno izražava logički odnos između svakodnevnih iskaza kao što je iskaz „Imam ruke” i hipoteza koje skeptik ima na umu. Naime, ako uobičajeni iskaz koji je predmet našeg znanja (kao što je upravo pomenuti iskaz „Imam ruke”) označimo slovom p , a skeptičku hipotezu (poput one da smo MUP) slovom q , iskazi p i q stajace u logičkom odnosu nesaglasnosti: ako je skeptička hipoteza tačna, ne može biti tačno da imamo ruke, i obrnuto.³ S tim na umu, da bismo mogli da tvrdimo da znamo p (ili *bilo šta* o svetu koji nas okružuje) morali bismo da otklonimo q , odnosno, morali bismo da znamo da je $\neg q$.

Ovaj zahtev počiva na *principu deduktivne zatvorenosti znanja* (u nastavku: PDZ).⁴ PDZ se oslanja na logički princip zatvorenosti implikacije, prema kojem se istinitost sa antecedensa prenosi na konsekvens. Paralelno tome, smatra se da se putem implikacije i *znanje* prenosi sa jednog iskaza na iskaz koji iz njega logički sledi, odnosno, da je znanje deduktivno zatvoreno u odnosu na logičke posledice iskaza koji su saznati.⁵ Princip možemo formulisati u sledećem obliku: ako znamo iskaz p , i ako znamo da iskaz p implicira iskaz q , onda (bi trebalo da) znamo

² Skeptički argument u literaturi može se pronaći i pod Dirourovim nazivom „Argument koji se poziva na neznanje” (engl. Argument from Ignorance) (Vidi: DeRose, K, 1995: 1).

³ To ne znači da su p i q protivrečni: zamislive su okolnosti u kojima niti imamo ruke, niti smo mozgovni u posudi.

⁴ Vilijamson princip naziva i intuitivnom zatvorenosću (engl. *intuitive closure*) (Vidi: Williamson, T, 2000).

⁵ Važenje deduktivne zatvorenosti implikacije i u slučaju znanja opravdava se na osnovu pojmovne veze između znanja i istine (Više o ovome u: Lazović, Ž., 2009: 17, 41; 2012: 15.)

iskaz q . Na prvi pogled princip je potpuno prihvatljiv. Takođe, za njega se može reći da objašnjava kako polazeći od saznatih iskaza proširujemo opseg znanja putem dedukcije.

Skeptik se u standardnoj formulaciji svog argumenta oslanja na ovaj princip. Naime, on polazi od nekog uobičajenog iskaza (p) čiju istinitost u svakodnevnom životu smatramo neupitnom, poput: „Imam ruke“, „Postoje biblioteke“ itd. Potom uvodi radikalnu hipotezu (q) koja je saglasna sa našom evidencijom u prilog istinitosti iskaza (p), ali ne i sa istinitošću (p). S obzirom na to da čak ni u načelu ne možemo znati negaciju skeptičke hipoteze ($\neg q$) i s obzirom na logičku osobinu implikacije da je znanje konsekvensa nužan uslov znanja antecedensa, skeptik primenjuje strategiju *modus tollens* i zaključuje da ne možemo znati ni p . Dakle, u svetlu važenja PDZ-a, nemogućnost znanja negacije skeptičkih hipoteza za sobom povlači nemogućnost znanja svakodnevnih iskaza p .

Zagonetnost skeptičkog problema leži u tome da je skeptikov argument naizgled validan i da počiva na premisama koje su intuitivno prihvatljive, dok je i negacija skeptikovog zaključka takođe intuitivno prihvatljiva. Usled toga čini se da sledeća tri iskaza ne mogu istovremeno biti istinita:

1. S zna da p
2. Ako S ne zna da $\neg q$, onda S ne zna da p
3. S ne zna da $\neg q$

Uzeti zajedno, iskazi (1), (2) i (3) predstavljaju skeptički paradoks, u literaturi uglavnom predstavljen kao „nekonzistentna trijada“ (Cohen, 1988: 94, 2005: 56; Feldman 1999: 96; Engel 2004: 205; et al.). Da rezimiramo. Iskaz (1) intuitivno je prihvatljiv, zato što smo u uobičajenim okolnostima u njegovu istinitost u potpunosti uvereni; za (2) takođe se može reći da je intuitivno prihvatljiv, pošto je hipoteza MUP smišljena tako da se ne vidi na osnovu čega bismo mogli da tvrdimo da znamo da je lažna; naposletku, i (3) nam izgleda potpuno prihvatljivo, budući da je rezultat primene PDZ na iskaz (2). Ipak, neki od navedenih iskaza bi trebalo da eliminišemo kao netačan, a pitanja koje se nameću su: *koji i kako?*

Filozofi su ponudili razna rešenja. Jednu od klasifikacija pomenutih rešenja nalazimo kod Majkla Viliijamsa (Williams 1991: xv) koji ih svrstava u dve glavne grupe. Prvu grupu čine pokušaji da se pronađe konstruktivno rešenje problema skepticizma, pri čemu se skeptički

problem tumači kao da iziskuje rešenje u vidu pozitivne teorije o znanju, odnosno, teorije koja nastoji da ponudi odgovore na pitanja da li je znanje spoljašnjeg sveta moguće i, ako jeste, u kom opsegu. Nasuprot tome, drugu grupu čine pokušaji da se pokaže da su takva pitanja, zajedno sa onima koje filozofski skeptik postavlja, pogrešno formulisana. Njihova prepoznatljiva karakteristika je u insistiranju na tome da epistemološki adekvatan odgovor na skepticizam ne zahteva dokaz postojanja spoljašnjeg sveta (u smislu odgovarajućeg utemeljenja verovanja o spoljašnjem svetu), već da on leži u preispitivanju skeptikovih tvrdnji kako bi se jasno utvrdilo šta se podrazumeva u premisama skeptičkog argumenta i procenila uspešnost tog argumenta. Shodno tome, za odgovore ove vrste obično se kaže da su usredsređeni na dijagnostički pristup skeptičkom problemu, odnosno, da su za razliku od prve grupe teorija koja pretenduje na to da skeptički problem *reši*, osmišljenje sa ciljem da taj problem *razjasne* i po mogućstvu *razreše*.

1.1 Konstruktivna rešenja

Konstruktivni odgovori skeptiku prepoznatljiviji su po tome što osporavaju drugi ili treći iskaz iz inkonzistentne trijade (§ 1). Iskaz (3) osporavali su semantički (vidi: Putnam 1972, 1973; Dennett, 1978 et al.) i epistemološki (vidi: Armstrong, 1973; Swain, 1981; Goldman, 1976 et al.) eksternalisti. Zastupnici semantičkog eksternalizma, napuštali su pretpostavku o privilegovanoj poziciji prvog lica u pogledu sadržaja mentalnih stanja, dok su epistemološki eksternalisti branili pretpostavku da je opravdanje za subjektovo verovanje zavisno od činilaca u koje on ne mora da ima nikakav kognitivni uvid. Valja napomenuti da se anti-skeptički odgovori unutar epistemološkog eksternalizma oslanjaju na isti princip na kojem počiva i skeptički argument. Naime, poput skeptika, epistemološki eksternalista ne dovodi u pitanje sledeću pretpostavku: ako S zna da p , i ako zna da p implicira q , onda S zna da q . Jedina razlika između njih je u tome što skeptik primenjuje *modus tollens*, dok epistemološki eksternalista primenjuje *modus ponens*. Ovo zapažanje je među prvima izneo Fred Dretske (Dretske, 1970, 1971, 2007) predloživši da se izvor paradoksa potraži na drugom mestu. S obzirom na to da nismo u stanju da isključimo skeptičku hipotezu q , moguće rešenje skeptičkog problema bi moglo da bude u tome da se pokaže da PDZ ne važi ili bar da ne važi neograničeno.

Drecke je tvrdio da se epistemički operatori poput „S zna da p ”, „S ima opravdanje za verovanje da p ” i sl., „ponašaju” kao *poluprodorni*, te da se preko veznika implikacije ne prenose na negacije svih zamislivih alternativa u odnosu na iskaz p tj. na sve logičke posledice tog iskaza. U vezi sa tim, Drecke je smatrao da je za znanje nekog iskaza tipa p neophodno samo to da se epistemički operatori prenose na negacije onih alternativa iskazu p koje su pod datim uslovima ocenjene kao relevantne. U skup relevantnih alternativa Drecke je svrstao mogućnosti pogreške koje su, u skladu sa nekonverzionim parametrima (poput verovatnoće da su aktualizovane i epistemičkim položajem saznanog subjekta) procenjene kao relevantne. S obzirom na to da je u svakodnevnim okolnostima verovatnoća da su skeptikove mogućnosti ostvarene izrazito mala, Drecke je tvrdio da subjekt saznanja nije u obavezi da ponudi evidenciju za njihovo isključenje kako bi mogao legitimno da tvrdi da zna uobičajene iskaze. Na taj način, veza između znanja svakodnevnih i znanja o opštim anti-skeptičkim iskazima zahtevana od strane skeptika je odbačena i znanje uobičajenih iskaza je odbranjeno od skeptika.

Pozicija slična Dreckeovoj po tome što se u njoj poriče važenje PDZ-a je pozicija nedavno zastupana od strane Roberta Nozika (Robert Nozick, 1981: 159-162). Reč je o Nozikovoj „kondicionalnoj teoriji znanja“ po kojoj se tvrdi da se za znanje, pored ispunjenja uslova da je verovanje istinito u aktualnom svetu, zahteva i da ono bude *osetljivo na istinu*, u tom smislu da u najbližem mogućem svetu u kojem je ono u šta se (aktualno) veruje neistinito, S u to ne bi verovao. Drugim rečima, od verovanja u neki iskaz p , da bi se ubrajalo u znanje, pored ispunjenja uslova istinitosti, iziskuje se i da prati (engl. *track*) istinitost iskaza p u najbližim svetovima tako da:

- (i) da p nije bilo slučaj, S ne bi verovao da je p slučaj⁶
 $(\sim p \rightarrow \sim \forall p)$

⁶ Ovde je zapravo reč o kondicionalnom uslovu koji uzet zajedno sa još jednim uslovom, konstituiše uslov opravdanja. U tom smislu Nozikova definicija znanja je četvoročlana i glasi:

S zna da p ako i samo ako:

i) p je istinito

ii) S veruje da je p istinito

iii) da p nije istinito, S ne bi verovao da je p istinito,

iv) da je u izmenjenim okolnostima p istinito, S bi i dalje verovao da je p istinito.

U svetlu uslova da je verovanja istinito, uslov (iv) je od strane određenih teoretičara, tumačen kao redundantan (vidi: DeRose, 1995: §9, fus. 27). Ipak, Nozik je ponudio razloge zašto on to nije u: Nozick, 1981: 176-7.

Uslov osetljivosti (engl. sensitivity) nam kaže da će naše verovanje u istinitost iskaza p predstavljati znanje ako u domenu bliskih svetova u kojima je p tačno, verujemo da je p tačno, dok u svetovima u kojima p nije tačno, ne verujemo da je p tačno. Naša uobičajena, empirijska verovanja u iskaze tipa „Imam bicikl” uglavnom jesu slučajevi znanja, budući da uspevaju da prate istinosnu vrednost tog iskaza u najbližim mogućim svetovima. Naime, u svetovima u kojem je zapravo slučaj da nemamo bicikl (zato što su nam ga, recimo, ukrali) mi ne bismo ni verovali da imamo bicikl. Kada je reč o verovanju da skeptički scenario nije na delu stvari, ipak, stoje drugačije. U tom slučaju od našeg verovanja se očekuje da bude osetljivo na istinu u svetu u kojem je on aktualizovan. Međutim, kao što znamo, skeptički scenario je zamišljen tako da je svet u kom se on odvija, zapravo svet u kojem bismo bili obmanuti upravo tako da mislimo da nismo deo tog scenarija. Drugim rečima, u slučaju njegove aktualizacije mi bismo i dalje verovali da nismo MUP. Tako se ispostavlja da naše verovanje da nismo MUP ne ispunjava *uslov osetljivosti* te da, prema tome, ne možemo ni znati da nismo MUP. Ovakav pristup znanju nudi osnovu za objašnjenje navodne neodrživosti PDZ-a. Jer, ako postavimo uslov osetljivosti kao nužan uslov za znanje, uviđamo da on nije zatvoren pod poznatim implikacijama: dok su verovanja koja za predmet imaju iskaze poput „Znam da imam ruke“ ili „Znam da imam bicikl“ očit osetljiva na istinu, verovanje koje za predmet ima negacije skeptičkih hipoteza „Znam da nisam mozak u posudi“ očit nije. Shodno tome, Nozik negira iskaz (2) u našoj nekonzistentnoj trijadi, odnosno, poriče važenje PDZ-a, te poput Dreckea tvrdi da znamo mnoge svakodnevne iskaze uprkos tome što nismo u stanju da otklonimo mogućnost da je skeptička alternativa na delu.

Poricanje PDZ-a je korak koji većina filozofa ne podržava (BonJour, 1987; Fumerton, 1987; Feldman, 1995, 1999, 2001: 64; Stine, 1976; Williams, 1991: 317; Steven Luper, 1984; Ernest Sosa, 1999; Williamson, 2000; Jonathan Vogel, 1999; Duncan Pritchard 2002: §3; DeRose, 1995; Stephen Schiffer, 1996; Peter Klein 1981 i mnogi drugi). Uglavnom se smatra da je PDZ krajnje uverljiv princip, kao i to da njegovo negiranje donosi određene teorijske gubitke (Jason Stanley, 2005: 19). Na jednu takvu neprihvatljivu posledicu poricanja važenja ovog principa ukazao je Kit Dirouz (Keith DeRose 1995:§9) istakavši da bi nas to obavezalo na usvajanje nekoherentne kombinacije iskaza kao što su:

1. S zna da se njen bicikl nalazi u garaži, ali ne zna da nije odvezen odatle.

2. S zna da se ispred nje nalazi zebra, ali ne zna da to nije vešto ofarban magarac tako da liči na zebra.
3. S zna da ima ruke, ali ne zna da nije bestelesni mozak u posudi.

Ove naizgled inkonzistentne kombinacije iskaza Dirouz naziva „nepodnošljivim konjunkcijama” (engl. abominable conjunction). Konjunkcije su nepodnošljive, jer se prvim članom implicira nešto što se drugim članom poriče. Kontekstualisti, kao što je Dirouz, su ovu teškoću otklanjali tako što su dopuštali da oba člana konjunkcije mogu biti istinita, ali odvojeno, u kontekstima koji su različiti: nemoguće ih je istovremeno istinito tvrditi, u jednom istom kontekstu. U nastavku ovog rada nameravamo da predstavimo rešenja tog tipa. Videćemo da je jedna od njihovih prepoznatljivih osobenosti u tome što su ona konstruisana tako da sačuvaju istinitost sva tri iskaza u nekonzistentnoj trijadi. Razlog za to sadržan je u uvidu da sva tri iskaza poseduju izvestan stepen plauzibilnosti, te da anti-skeptički odgovori zasnovani na negaciji nekog od njih nisu u mogućnosti da ponude objašnjenje nastanka paradoksa (Cohen, 1988: 94). U tom smislu, glavni izazov sa kojim se konstruktivna rešenja suočavaju je da ponude uverljivo objašnjenje zašto nam osporavani iskaz, kad već nije istinit, deluje kao da jeste. S tim u vezi, Kit Dirouz ističe:

„U potrazi za rešenjem ove zagonetke, trebalo bi da tragamo za objašnjenjem kako smo prvobitno upali u skeptičku zamku, a ne da prihvatimo jednostavan izbor jednog od tri neprivlačna načina da se iz te zamke izvučemo. Moramo da objasnimo kako to da nam dve premise koje uzete zajedno vode ka zaključku koji nam je toliko neverovatan, mogu pojedinačno delovati tako plauzibilno. Samo se uz takvo objašnjenje možemo sa sigurnošću i sa razumevanjem osloboditi skeptičke zamke.“ (DeRose 1995: §1)

Posredi je, dakle, jedna anti-skeptička strategija koja je usredsređena na dijagnostički pristup problemu filozofskog skepticizma. O njoj će biti više reči u narednom poglavlju.

1.2 Dijagnostička rešenja: epistemički kontekstualizam

Pod epistemičkim kontekstualizmom imamo u vidu dve najuticajnije kontekstualističke pozicije u savremenoj epistemologiji: konverzacioni i inferencijalni kontekstualizam. Osnovna kontekstualistička teza jeste da su značenje pojma znanja i kriterijumi njegove primene zavisni

od konteksta u kojem taj pojam primenjujemo i da, shodno tome, semantički sadržaj (istinosni uslovi) sazajnih tvrdnji variraju sa promenom konteksta. Usled toga, stav kontekstualista je da jedna sazajna tvrdnja može biti istinita u jednom, a neistinita u nekom drugom kontekstu, a da pri tome ne dođe ni do kakve izmene u objektivnim faktorima kao što su epistemički položaj sazajnog subjekta i konstelacija činjenica relevantnih za tačnost iskaza koji je predmet subjektovog znanja. Do varijacije u istinosnim vrednostima sazajnih tvrdnji dolazi usled toga što se u različitim kontekstima primenjuju različiti kriterijumi ili standardi za znanje, što dovodi do promene u značenju pojma znanja i do toga da se sazajnim tvrdnjama izriču različiti iskazi. To je osnovna ideja epistemičkog kontekstualizma. Međutim, postoje krupne razlike između njenih glavnih verzija u pogledu odgovora na pitanje šta određuje neki kontekst, kao i pitanja koje kontekstualne varijacije utiču na promenu značenja pojma znanja i semantičkog sadržaja sazajnih tvrdnji. Dok su konverzacioni kontekstualisti (David Lewis, Gail Stine, Stewart Cohen, Keith DeRose i dr.) pod „promenom konteksta” podrazumevali izmene u takozvanim konverzacionim parametrima kao što su namere, želje, potrebe, ciljevi i propratne pretpostavke učesnika u konverzaciji (Keith DeRose 1999: 189-190; 2006: 319; Stewart Cohen 1999: 57 et al.), dotle inferencijalni kontekstualisti (Michael Williams 1991: 2004; 2007 et al.) smatraju da je promena konteksta uslovljena promenom tematske oblasti istraživanja, pri čemu su za svaku takvu oblast karakteristični različiti tipovi pitanja, polaznih pretpostavki i obrazaca opravdanja. Bićemo u prilici da vidimo kako ova razlika donosi sa sobom i brojne druge razlike između ova dva kontekstualistička tabora. Neke od njih ogledaće se u različitom tumačenju mehanizma koji dovode do promene epistemičkih standarda, različitom razumevanju relacije između epistemološkog i neepistemološkog konteksta, kao i drukčijem odgovoru na pitanje kako funkcionišu skeptički argumenti i šta se tačno njima postiže.

Ipak, pre nego što dođemo do tačke u kojoj ćemo biti u poziciji da detaljnije utvrdimo te razlike, ukazaćemo na neke glavne momente kontekstualističkog anti-skeptičkog pristupa u epistemologiji, odnosno, određeni broj opštih postavki oko kojih je većina pripadnika epistemičkog kontekstualizma saglasna.⁷ U nastavku ćemo razmatrati *tipično kontekstualističko rešenje skeptičkog problema* kao rešenje koje nastoji da:

⁷ Od vodećih epistemičkih kontekstualista, u ovu shemu se ne uklapa jedino Mark Heler (Mark Heller, 1999) koji odbacuje princip deduktivne zatvorenosti znanja.

- (i) odbrani tačnost uobičajenih sazajnih tvrdnji tipa „Znam da imam ruke“;
- (ii) ponudi objašnjenje zašto je skeptički argument *prima facie* ubedljiv;
- (iii) pokaže u čemu se sastoji skeptikova greška;
- (iv) sačuva intuitivno prihvatljiv princip deduktivne zatvorenosti znanja;
- (v) ponudi objašnjenje toga kako smo „upali” u skeptikovu zamku;
- (vi) predstavi rešenje koje je u skladu sa uobičajenom epistemičkom praksom.

Ovo su, dakle, ključne tačke na osnovu kojih se može ponuditi okvirna karakterizacija anti-skeptički orijentisane strategije epistemičkog kontekstualizma. Ujedno, ova skica ugrubo oslikava i razloge zbog kojih ponuđeno rešenje skeptičkog problema izgleda privlačno. Naime, kao jednu od značajnih prednosti svog pristupa kontekstualisti izdvajaju to da se njime čuvaju dve naizgled nepomirljive intuicije prisutne u skeptičkom paradoksu: *anti-skeptička* intuicija da posedujemo znanje svakodnevnih iskaza i *skeptička* intuicija da nas skeptikova argumentacija zaista vodi skeptičkom zaključku. Kako je to moguće postići?

Bilo da daju primat konverzacionim činionicima, bilo da se pozivaju na inferencijalne obrasce, pripadnici epistemičkog kontekstualizma su saglasni da je značenje pojma znanja uslovljeno odgovarajućim kontekstualnim faktorima koji oblikuju standarde njegove primene. Evo kako je tu ideju izrazila Gejl Stajin:

„Jedno od suštinskih obeležja našeg pojma znanja jeste da su stroži kriterijumi primereniji u različitim kontekstima. Jedno je ako smo se zatekli na ulici, drugo ako smo u učionici, treće ako smo u sudnici - i ko može da kaže da ne može biti drugačije u filozofskoj raspravi?“
(1999: 254)

Zapažanje Stajinove, obično je praćeno još jednom pretpostavkom: da su zahtevi ili standardi za znanje međusobno uporedivi i da se, po stepenu jačine ili strogosti, mogu poređati na jednoj jedinstvenoj skali, od najslabijih do najsnažnijih. U svakodnevnim kontekstima ti standardi su po pravilu prilično liberalni, te ih je uglavnom lako ispuniti. Sa druge strane, ima konteksta (kao što su naučni kontekst, kontekst tužilačke istrage, medicinski kontekst itd.) u kojima su sazajni standardi veoma zahtevni. Konačno, u samom vrhu te skale nalazi se epistemološki kontekst u kojem skeptik ukazuje na neke (zamislive) mogućnosti pogreške koje nikako nismo kadri da eliminišemo, čime nas dovodi u situaciju da (gotovo) sve sazajne tvrdnje

koje smo u skladu sa ublaženim epistemičkim zahtevima smatrali istinitim proglasimo lažnim. Premda je ideja o međusobnoj uporedivosti epistemičkih standarda preovlađujuća među epistemičkim kontekstualistima, ona nije opšte prihvaćena. Naime, ima epistemičkih kontekstualista (Michael Williams 2001a) koji su mišljenja da se promena epistemičkih standarda ne odvija na nekakvoj uspravnoj skali, već u jednoj ravni, sa promenom ugla ili predmeta istraživanja, odnosno, prelaskom iz jedne u drugu tematsku oblast.

Bilo kako bilo, kao što je već navedeno, osnovna teza epistemičkog kontekstualizma je da je značenje pojam znanja delom određeno standardima ili uslovima koji važe u kontekstu njegove primene. Ako je to tačno, ili drukčije rečeno, ako je Stajnova u pravu u pogledu toga da je značenje pojma znanja u uobičajenim okolnostima (uslovljeno svakodnevnim potrebama i interesima učesnika u konverzaciji) različito od značenja koje skeptik ima na umu onda kada prati svoje teorijske potrebe i ciljeve, postavlja se pitanje šta nam to govori o domašaju i snazi skeptikovog zaključka. Da li je onda skeptik u pravu kada svoj zaključak uopštava i prenosi na sve kontekste? Epistemički kontekstualisti smatraju da nije, odnosno, da skeptikov zaključak, premda validan u kontekstu filozofske rasprave, neće biti tačan u drugim kontekstima u kojima su na snazi drugačiji epistemički standardi. Upravo na to ukazuje Majkl Vilijams:

„Skeptikova greška je u tome što misli da je epistemološkim istraživanjem otkrio da je znanje nemoguće, dok je u stvari ustanovio samo to da je znanje nemoguće dok se bavimo epistemologijom.” (Williams, 2004b: 316; cf. 2004a: 456)

Slično primećuje i Dejvid Luis (David Lewis):

„Možda je pripisivanje znanja suptilno zavisno od konteksta, i možda je epistemologija kontekst koji ga čini lažnim. Epistemologija bi tako bila istraživanje koje uništava sopstveni predmet. Ako je tako, onda skeptički argumenti mogu biti bez greške, kada se bavimo epistemologijom - i samo tada!” (Lewis, 1996: 550)

Kao što vidimo, jedna od posledica glavne kontekstualističke teze je da nemogućnost legitimnog pripisivanja znanja u kontekstu epistemologije ne implicira nemogućnost legitimnog pripisivanja znanja u kontekstima koji to nisu. Osnovna pogreška filozofskog skeptika je u tome što svoj zaključak o nemogućnosti znanja generalizuje na preostale kontekste (Cohen 1999: 9; upor. Williams 2004a: 462). Sa druge strane, ista ta greška bi mogla da se

pripiše i anti-skeptički orijentisanom epistemologu, ako bi se ispostavilo da je sklon tome da tvrdi da istinitost uobičajenih saznavnih tvrdjenja implicira da je skepticizam pogrešan.

S tim u vezi, epistemički kontekstualisti su saglasni da skeptik prilikom svoje argumentacije čini logičku grešku (implicitno sadržanu u [2] premisi njegovog argumenta) koja je pandan grešci ekvivokacije. Prema njihovom mišljenju, skeptik pravi pomenutu grešku, tako što u prvoj premisi svog argumenta primenjuje pojam znanja u jednom značenju, a onda u drugoj premisi uvodi novo značenje ovog pojma.⁸ Međutim, kako primećuju kontekstualisti, princip deduktivne zatvorenosti znanja ne može da se primeni ako iskaz „Ako znam da imam ruke, onda znam da nisam mozak u posudi“ procenjujemo spram različitih konteksta, odnosno, spram različitih istinosnih uslova za antecedens i konsekvens (Cohen, 1999: 67; Stine, 1976). Sa principom je, pak, sve u redu kada ne manipulišemo standardima, odnosno, kada se služimo sa jednim po značenju istim pojmom znanja u okviru tog iskaza. Ili, ako to izrazimo u terminima relevantnih alternativa – onda kada alternative za iskaz „S zna p “ sačuvaju svoj opseg relevantnosti i za iskaz „S zna $ne-q$ “.⁹ Jezgrovitu formulaciju ovog zapažanja nalazimo kod Gejl Stajn:

„Ako se relevantne alternative, koje na kraju krajeva imaju veze sa istinitošću ili lažnošću premisa i zaključka, ne mogu održati fiksnim, teško je videti na osnovu čega možemo da utvrdimo da li je argument formalno valjan ili ne. A ako za prvu premisu imamo jedan skup relevantnih alternativa, a za zaključak drugi, kako ćemo onda utvrditi koji skup alternativa je relevantan za drugu premisu i kako to utiče na istinitost druge premise?“ (Stine, 1976: 256)

Shodno navedenom, za uspešnu odbranu PDZ-a neophodno je da je kontekst procene znanja antecedensa i znanja konsekvensa fiksiran. Ako je recimo, u pitanju kontekst u kojem su na delu svakodnevni standardi za znanje onda će u inkonzistentnoj trijadi iskazi (1) i (2) biti

⁸ Luis o tome piše na sledeći način „Drecke ispravno shvata šta se događa i mislim da daje ispravnu dijagnozu skepticizma; on samo pogrešno klasifikuje ono što vidi. On misli da je reč o logičkoj pojavi, dok je zapravo reč o pojavi pragmatike.“ (Vidi: Lewis, 1996: 564).

⁹ Dok su Stajnova(1976), Luis (1996), Koen (1999) i Majkl Vilijams (1991) PDZ nastojali da odbrane tako što su tvrdili da su standardi koji određuju relevantnost kontekstualno osetljivi te u skladu sa tim postavljali zahtev da se tokom argumentacije oni drže konstantnim, Kit Dirouz (1995) je ovaj zahtev izrazio u skladu sa protivčinjeničkom analizom znanja, to jest, u terminima mogućih svetova: veličina sfere mogućih svetova u kojima subjektovo verovanje treba da odgovara činjenicama na koje se odnosi, mora ostati nepromenjena tokom argumentacije. Više o tome biće reči u odeljku 3.4.

istiniti. Ako su, pak, na snazi skeptikovi standardi, onda će to važiti za iskaze (2) i (3). Dakle, kada je kontekst tačno utvrđen i kada su precizirani standardi epistemičke procene, znanje se prenosi preko implikacije, a paradoks iščezava (Cohen 1999: 64-66). Ako je ova analiza kontekstualiste tačna, onda se za njegovo rešenje može reći da je u prednosti u odnosu na odgovore eksternalističkog tipa budući da je u skladu sa činjenicom da su i argument na osnovu pravila *modus ponens* i argument na osnovu pravila *modus tollens* podjednako prihvatljivi (Pritchard, 2005).

Ako se vratimo na ključne tačke po kojima smo u ovom odeljku ponudili okvirnu karakterizaciju kontekstualističkog anti-skeptičkog rešenja, dosadašnja razmatranja možemo da sumiramo na sledeći način. Primenom kontekstualističke strategije na problem filozofskog skepticizma u poziciji smo da objasnimo zbog čega nam skeptički argument izgleda ubedljiv (ii): ubedljiv je zato što je valjan u jednom (skeptičkom) kontekstu izricanja; istovremeno, u odnosu na drugi (zdravorazumski) kontekst on nije valjan, jer sadrži premisu (1) koja je u tom kontekstu lažna. To za posledicu ima odbranu zdravorazumskog stava da posedujemo brojna saznanja (i). Dalje, pošto ne postoji kontekst u kojem je premisa (2) lažna, usvajanjem kontekstualističke strategije možemo da sačuvamo važenje intuitivno prihvatljivog principa deduktivne zatvorenosti znanja (iv). Time su zapravo sve važne intuicije sačuvane. Drugim rečima, rešenje koje je pred nama ne obavezuje nas na negiranje nijednog od tri intuitivno prihvatljiva iskaza u naizgled nekonzistentnoj trijadi, a pritom razjašnjava u čemu se sastoji skeptikova pogreška (iii).

Reč je, naizgled, o krajnje kompromisnom i elegantnom rešenju problema skepticizma koje u svojoj najsazetijoj formulaciji glasi: u svakodnevnom kontekstu, u kojem su standardi za znanje slabiji (ili, kako smatraju pristalice inferencijalnog kontekstualizma, prosto drugačiji od skeptikovih), u pravu smo kada tvrdimo da mnogo toga znamo, dok u kontekstu u kojem se primenjuju znatno strožiji (ili prosto drukčiji) kriterijumi moraćemo da usvojimo skeptički zaključak da o spoljašnjem svetu ne možemo znati gotovo ništa.

Ipak, ma koliko se inicijalno činilo atraktivnim, ovo rešenje postalo je predmet mnogobrojnih i ozbiljnih prigovora. Između ostalog, kritičari su postavili pitanje o kakvom kompromisu je reč i koliki je ulog posredi. Dovoljno je primetiti da je kontekstualista jednom za svagda onemogućio znanje u epistemološkom kontekstu da bismo naslutili kuda to vodi. Za mnoge epistemologe rešenje kojim se pripadnik ovog tabora diči krajnje je kompromitujuće, a

njegovim usvajanjem epistemologija ne bi imala kud osim da objavi kapitulaciju (Feldman 2001; Engel 2004: 68-9; Brendel & Jager 2004; Pritchard 2002; Brueckner 2004, Stanley, 2005; Dretske, 2004). Svest o tome je kod Dreckea izražena na sledeći način:

„Ako je to odgovor na skepticizam, onda je on na raspolaganju samo onima koji ne razmišljaju o skepticizmu. Ako je skepticizam lažan, nadajmo se da je lažan u učionici za filozofiju, isto koliko je i u prodavnici prehrambenih proizvoda.“ (2004: 182)

Slično uviđanje je imao i Stenli istakavši da ako je kontekstualizam tačan onda je tačno i sledeće:

„Ako postoji spoljašnji svet, mnogi normalni ne-filozofi znaju da postoji, ali, za razliku od njih, nijedan epistemolog ne zna da postoji.“ (2005: 62)

Imajući to u vidu, ne treba da začuđuje što je u epistemološkoj zajednici kontekstualistički odgovor filozofskom skeptiku dočekan uz osudu da je ishitren i razočaravajuć, ali i uz upozorenje da je rešenje isuviše lako da bi bilo prihvatljivo (Schiffer, 1996; Richard Feldman, 2001; Sosa, 2000; Stanley, 2005; Kornblith, 2000; Hawthorne, 2003; Lazović, 2012, Wayne A Davis, 2004; Antonia Barke 2004: 359; Williamson 2005; Frank Hoffman, 2004; Dretske, 2004; Pritchard 2002; 2005; Brueckner 2004 i mnogi drugi).¹⁰ I dok su pojedini kritičari smatrali da je *negativna epistemička presuda o znanju u epistemologiji* izraz brzopletosti kontekstualiste (Feldman, 2001: 62) kontekstualista je razloge za njeno iznošenje uporno nastavljao da traži na drugom mestu:

„Možda je epistemologija krivac. Možda nas ova izvrsna razonoda lišava znanja. Možda znamo mnogo u svakodnevnom životu; međutim, možda kada pogledamo detaljnije u naše znanje, ono nestaje. Ali, samo onda kada pogledamo u njega detaljnije nego što bismo to ikada normalno u svakodnevnom životu [...]“ (Lewis, 1996: 550)

Da li je ova (mnogi epistemolozi bi dodali: nepoželjna) posledica kontekstualističkog pristupa ispravno shvaćena, imaćemo prilike da detaljnije ispitamo nešto kasnije u radu. Do

¹⁰ Vidi: Feldman, R, 2001: 62.

tada neophodno je istaći da se kontekstualistička anti-skeptička strategija ne zadržava samo na rešenju skeptičkog problema, već nam pruža i objašnjenje kako je do njega došlo (v), koje se zapravo svodi na objašnjenje zašto imamo intuicije koje nas neminovno vode u skepticizam (Cohen 1988: §I). Ipak, kada je o ovom pitanju reč, odgovori pripadnika „konverzionog“ i „inferencijalnog“ tabora se razilaze. Isto to se može reći i za tačku (vi). Jer, kao što ćemo imati priliku da vidimo, još jedan važan aspekt razlikovanja ove dve verzije epistemičkog kontekstualizma ogleda se u njihovom tumačenju i opisu aktualne jezičke prakse upotrebe sazajnih pojmova. U radu nameravamo jasnije da ukažemo na te razlike. Videćemo da u ovim tačkama argumentativne sličnosti u potpunosti nestaju otkrivajući nepremostive razlike u načinu na koji ove dve teorije tumače prirodu skeptičkog problema.

2. Konverzioni kontekstualizam

Postoji nekoliko različitih odgovora na pitanje koja vrsta konteksta bi mogla da bude relevantna za epistemološka pitanja kojima se kontekstualizam bavi. Najšire zastupljen je onaj koji pod relevantnim kontekstom podrazumeva konverzioni kontekst (Gail Stine, 1976; David Lewis 1996; Stewart Cohen 1998, 1999, 2001, 2005; Keith DeRose 1992, 1995, 2002, 2005, 2009; Mark Heller 1999; Ram Neta 2003; Montminy 2008; Michael Blome-Tillmann 2008, 2014 i dr.). Konverzioni kontekst određen je subjektivnim faktorima učesnika u konverzaciji, kao što su namere i interesi govornih lica, potrebe i očekivanja slušalaca, ciljevi i pretpostavke na čijoj pozadini se konverzacija odvija. Osnovna teza zastupnika ove pozicije je da su istinosni uslovi rečenica kojima pripisujemo znanje zavisni od epistemičkih standarda koje imaju u vidu učesnici u konverzaciji koji izriču te rečenice. Dakle, u pitanju je varijanta epistemičkog kontekstualizma koja pod relevantnim kontekstom podrazumeva kontekst „pripisivača znanja“ (*attributor contextualism*) a ne kontekst subjekta kojem se znanje pripisuje ili odriče (*subject contextualism*) (vidi: Annis 1978: 215; Williams 1991, 2004; et al.).¹¹

¹¹ Premda predmet kontekstualističke analize mogu biti konteksti u kojima je osoba koja pripisuje znanje istovremeno i subjekt saznanja, u literaturi se navode razlozi zbog kojih stanovišta „kontekstualizam pripisivača znanja“ i „kontekstualizam subjekta“ ne bi trebalo poistovećivati (Radi uvida u te razloge vidi: Lewis 1996: 555; DeRose, 1999: 185; 2009: 36; Pritchard 2002: 105).

2.1 Konverzacioni kontekstualizam kao irelevantan za epistemološke probleme

U literaturi se mogu pronaći tumačenja koja „konverzacioni kontekstualizam” shvataju isključivo kao lingvističku teoriju, odnosno, gledište koje izučava uslove pod kojima su rečenice pomoću kojih se pripisuje znanje tačne. Neki autori smatraju da ovo stanovište, shvaćeno kao metalingvistička teorija, ne može da ponudi relevantne uvide o prirodi i strukturi epistemičkog opravdanja i znanja i da je, kao takav, irelevantan za epistemološke probleme (Ernest Sosa, 2000: 4; Hilary Kornblith, 2000: 25; Barke, 2004: 359 et al.).

Pre nego što ukažemo na to kako je konverzacioni kontekstualista odgovorio na ovu kritiku, napomenimo da je u literaturi prisutna još jedna interpretacija epistemičkog kontekstualizma kao projekta koji je irelevantan u razmatranju epistemoloških problema, konkretno, problema skepticizma. Nju je ponudio Ričard Feldman (Richard Feldman 1999, 2001). On ističe da kontekstualizam *per se* ne dovodi do rešenja skeptičkog pitanja, budući da se može biti kontekstualista i istovremeno tvrditi da standardi za „znanje” nikad nisu dovoljno niski da bi bili dostignuti. Isto tako, on primećuje da se u okviru kontekstualizma može zastupati stav da standardi za „znanje” nikad ne postaju dovoljno visoki da dovedu do skeptičkog problema, odnosno, tvrditi da standardi variraju, ali isključivo na veoma niskom nivou. Nijedna od ove dve vrste kontekstualizma ne rešava skeptički problem, te iz tog razloga, Feldman zaključuje da su od ograničenog značaja u epistemologiji.

Na Feldmanovu kritiku odgovara Majkl Hanon (Michael Hannon, 2009) tako što skreće pažnju na to da tipičan zastupnik konverzacionog kontekstualizma ne tvrdi da je *bilo koja* verzija kontekstualizma u stanju da reši skeptički problem. Naime, iz ugla konverzacionog kontekstualiste takva jedna verzija kontekstualizma, prema kojoj se epistemički standardi nikada ne spuštaju dovoljno nisko da bi nam bili dostižni, krajnje je neuverljiva, jer je u neskladu sa našom uobičajenom praksom pripisivanja znanja. To je zato što, kao što ćemo kasnije videti, najuverljivije verzije kontekstualizma nastoje da ponude objašnjenje koje je u skladu sa svakodnevnom upotrebom jezika i da u tom svetlu razjasne poreklo skeptičkog problema i predlože njegovo (raz)rešenje. Smatramo da je Hanonov odgovor na mestu, jer koliko god da se njihova gledišta povodom nekih pitanja razilazila, epistemički kontekstualisti su ujedinjeni u ciljevima i aspiracijama o kojima on svedoči. Drugim rečima, najistaknutije kontekstualističke teorije u epistemologiji su gotovo bez izuzetka oformljene sa ciljem da između ostalog ponude

rešenje problema filozofskog skepticizma koje će biti u skladu sa aktualnom praksom pripisivanja znanja (vidi: DeRose, 1995: § 2, 2002: 169).

Vratimo se sada prvoj vrsti optužbe i pogledajmo kako je glasio Dirousov odgovor na nju. On ističe:

„U meri u kojoj kontekstualizam ili invarijantizam predstavljaju pitanje ili problem u filozofiji jezika, taj deo filozofije jezika je od presudne važnosti za epistemologiju.“
(1999: 188)

Za Dirouza, dakle, nema nikakve dileme u pogledu toga da određeni angažman i sa njim povezani rezultati u oblasti semantike mogu da igraju značajnu ulogu u odgovoru na epistemološka pitanja (vidi i: 2009: 19). Prema njegovom uverenju, ako se u okviru lingvističke analize pokaže da je kontekstualističko tumačenje upotrebe pojma znanja tačno, to bi moglo da ima važne posledice po razumevanje prirode i izvora problema filozofskog skepticizma. Slično mišljenje deli i Koen (1999: 57), ističući da kada se kontekstualističko objašnjenje prakse pripisivanja znanja uskladi sa konkretnim gledištem o strukturi razloga kojim potkrepljujemo istinitost svojih verovanja, to dobrim delom doprinosi pružanju jednog zadovoljavajućeg odgovora na problem koji nameće skeptik.

Svakako je za osnovanost kritike da je konverzacioni kontekstualizam, kao jedna semantička teorija, irelevantan za supstantivna epistemološka pitanja, od ključne važnosti da se pokaže da su se zastupnici ovog pravca zadržali isključivo na objašnjenju upotrebe pojma znanja i navođenju uslova pod kojima su rečenice pomoću kojih se pripisuje znanje tačne, ne otkrivajući nam pritom ništa o prirodi znanja, to jest, o uslovima pod kojim imamo ili nemamo *znanje*.

Pošto ćemo prvo izložiti stanovište konverzacionog kontekstualizma, u narednih nekoliko poglavlja, prikazaćemo dve glavne grupe argumenata kojima su pripadnici ovog tabora nastojali da potkrepe opštu kontekstualističku pretpostavku da je značenje pojma znanja zavisno od konteksta. U prvu grupu spadaju *posredni argumenti* koji se uglavnom pozivaju na analogije između upotrebe glagola „znati” i nekih drugih kontekstualno-osetljivih jezičkih izraza; dok drugoj grupi pripadaju *direktni argumenti* koji se pozivaju na aktualnu upotrebu pojma znanja u svakodnevnoj epistemičkoj praksi, odnosno, na takozvane situacije „kontrasnih” kontekstā.¹²

¹² Podela na direktne i indirektne argumente je načinjena u skladu sa klasifikacijom koja se može pronaći u: DeRose, 2009: 67-8; Lazović, 2012: §V, § VI

2.2 Posredni argumenti konverzionih kontekstualista

2.2.1 Indeksički izrazi

Prvi model tumačenja kontekstualne osetljivosti termina „znanje“ ponudili su Koen (1988: 97; 1996: 61) i Dirouz (1992: 920–921), i on je načinjen po uzoru na indeksičke izraze (*indeksikale*). Značenjem indeksikala kao što su zamenice („ja“, „ti“, i sl.), prilozi za vreme i mesto („danas“, „sutra“, „ovde“ itd.) i demonstrativa („to“, „ovo“ itd.) prvi se detaljnije bavio Dejvid Kaplan (David Kaplan, 1989) sa namerom da prevaziđe neke od teškoća sa kojima se suočavala tradicionalna intenzionalna semantika. Sa stanovišta tradicionalne intenzionalne semantike, rečenicama se pripisivala isključivo *jedna dimenzija značenja*, odnosno, jedna vrsta intenzije na osnovu koje je određivano da li su one istinite.¹³ S druge strane, Kaplan je zastupao stanovište dvodimenzionalne semantike prema kojem je istinitost rečenice dvojako određena: stanjem stvari i njihovim značenjem. Mi se nećemo upuštati u razmatranja koja se tiču dvodimenzionalne semantike, kao ni u mnoštvo razlika između onih teorija koji se kriju pod velom dvodimenzionalizma. Za naše svrhe od značaja je da jasnije ukažemo na Kaplanovu (1989: 500–7) distinkciju između karaktera (engl. *character*) i sadržaja (engl. *content*) kako bismo u svetlu nje, ilustrovali ideju o zavisnosti značenja indeksikala od konteksta izricanja i odgovorili na pitanje u kakvoj je ona vezi sa tezom konverzionih kontekstualista.

Najočiglednije potvrdu dvostruke dimenzije značenja jezičkih izraza Kaplan je pronašao u indeksičkim izrazima koja dolazi do izražaja uočavanjem razlike između *lingvističkog tokena* (konkretnog izricanja) i *lingvističkog tipa* (lingvističkog značenja) jezičkog izraza. Prvi za razliku od drugog ima „sadržaj“, odnosno, objekt referencije,¹⁴ dok drugi za razliku od prvog ima „karakter“, odnosno, značenje ustanovljeno odgovarajućom lingvističkom konvencijom, u skladu sa kojom se određuje sadržaj tokena nekog izraza u datom kontekstu upotrebe. Preciznije rečeno, „karakter“ je shvaćen kao funkcija koja preslikava jedan izraz iz konteksta u kom se izgovara u njegov sadržaj. Primera radi, karakter izraza koji ima akontekstualno značenje poput termina „student“ mapiraće sve kontekste u isti sadržaj, dok će, sa druge strane, „karakter“

¹³ Intenzije su shvaćene kao funkcije koje preslikavaju iz skupa mogućih svetova u skup ekstenzija, dok ekstenzije predstavljaju obim jednog izraza (ekstenzija jednog iskaza je njegova istinska vrednost, ekstenzija singularnih termina su individue, ekstenzija opštih termina su klase itd) (Vidi: Chalmers, D., 2002: 135–136).

¹⁴ Sadržaj rečenice je iskaz koji se tom rečenicom izražava, dok je sadržaj nekog izraza njegov objekt referencije.

indeksičkih termina u različitim kontekstima mapirati različit sadržaj. Iz tog razloga, za karakter indeksikala se smatra da ima sadržaj koji je nestabilan, odnosno, sadržaj koji u različitim konverzacionim kontekstima može izdvojiti različite objekte referencije. Dakle, „karakter” indeksičkih izraza je nepromenljiv, dok njihov sadržaj varira od konteksta do konteksta.

Gledište konverzacionog kontekstualizma koje relativizuje značenje glagola „znati” spram različitih konteksta u mnogome je bazirano na Kaplanovoj semantici indeksičkih izraza.¹⁵ Naime, konverzacioni kontekstualisti tvrde da je *karakter* ili lingvistički tip izraza „znati” konstantan, dok sadržaj varira od konteksta do konteksta. U tom smislu, Dirouz ističe sledeće:

„Ovo odsustvo kontradikcije je ključ razumevanja smisla u kojem onaj koji znanje pripisuje i onaj koji znanje odriče podrazumevaju nešto različito pod 'znati'. To je slično smislu u kom dvoje ljudi koji misle da se nalaze u istoj prostoriji, ali su zapravo u različitim prostorijama, dok pričaju jedan s drugim preko interfona podrazumevaju nešto različito pod 'ova prostorija' kada jedan tvrdi 'Frank nije u ovoj sobi' i drugi insistira 'Frank jeste u ovoj sobi - vidim ga!'. Postoji važan smisao u kojem oba podrazumevaju istu stvar pod 'ova soba', u kojem oni upotrebljavaju frazu u istom smislu. Ali, postoji i važan smisao u kojem oni ne podrazumevaju istu stvar pod ovom frazom; ovo je smisao u kom možemo objasniti odsustvo kontradikcije između onoga što njih dvoje kažu. Da upotrebimo terminologiju Dejvida Kaplana, fraza je upotrebljena sa istim karakterom, ali različitim sadržajem”. /.../ ... Dok je izraz 'znati' upotrebljen sa istim karakterom, on nije upotrebljen i sa istim sadržajem.“ (1992: 920-1)

Kao što možemo da vidimo u citiranom pasusu, nalik Kaplanovoj teoriji indeksikala, u Dirouzovoj analizi značenja pojma znanja postoji izvesna komponenta u značenju koja ostaje *nepromenjena* kroz kontekste: da *S* ima istinito verovanje da *p* i da je on u dovoljno snažnoj poziciji u odnosu na iskaz *p*. Međutim, koliko snažna *S*-ova epistemička pozicija u odnosu na iskaz *p* treba da bude da bi mu se pripisalo znanje tog iskaza varira sa promenom konverzacionih faktora u kontekstima u kojima se znanje pripisuje. Otuda, kada se tvrdi da je značenje izraza „znati” indeksičkog karaktera, pod time se misli da taj izraz ima karakter čiji je sadržaj nestabilan u Kaplanovom smislu. Drugim rečima, konverzacioni kontekstualista je mišljenja da

¹⁵ Povodom toga Koen se izjašnjava na sledeći način „[...] teorija koju želim da branim tumači 'znanje' kao indeksički izraz. U tom smislu, može se desiti bez neprotivrečnosti da jednom istom subjektu jedno govorno lice pripisuje, a drugo odriče znanje.” (Cohen, 1988: 97)

je Kaplanova semantička teorija namenjena za indeksikale u potpunosti prikladna i za adekvatnu analizu upotrebe i značenja izraza „znati”.¹⁶

2.2.2 Pridevsko-priloški izrazi

Teoretičari su uglavnom saglasni povodom toga da su semantički sadržaj i istinosni uslovi rečenica koje sadrže priloško-pridevske termine osetljivi na konverzacione faktore. Promenljivost njihovog semantičkog sadržaja objašnjava se uvidom da je pripisivanje osobina predmetima ili osobama pomoću izraza koje te rečenice sadrže uslovljeno relevantnom referentnom klasom, to jest, klasom čiji elementi nam služe kao standard za poređenje. O čemu je tačno reč, najbolje će biti ilustrovano pomoću sledećeg primera.

Visok Ana i Marija su poznanice koje godinama pasionirano sakupljaju cveće. Jednog dana Ana ulazi u Marijin dom i u mnoštvu biljaka izloženih na balkonu, ugledavši prilično rudimentarno stablo svog omiljenog cveća *stephanotis floribunda* primećuje „Moj stefanotis je baš visok“. Ako znamo da je Marijin stefanotis dostigao visinu od pola metra, a da je Anin narastao do visine od gotovo dva metra, složićemo se da je Anino tvrđenje *tačno*. Pretpostavimo da je Ana sutradan otputovala na Madagaskar, odakle je stefanotis poreklom. Ugledavši mnoštvo stefanotisa koji su visoki i do 6 metara, Ana ne može da se odupre misli „Moj stefanotis baš i nije visok“.

Ovaj primer ilustruje na koji način izmene u pogledu referentne klase dovode do izmene u pogledu značenja i uslova primene prideva „visok“. Nešto što se smatralo visokim u kontekstu u kojem je posmatrano u odnosu na jednu referentnu klasu, ne mora biti procenjeno kao visoko u nekom drugom kontekstu u kojem je uzeta u obzir druga referentna klasa. Ako se standard visine dovede u vezu sa odgovarajućom referentnom klasom i ekstenzija prideva „visok“ varira zajedno sa kontekstualnom promenom standarda visine. A pošto izgleda da su standardi o kojima je reč međusobno samerljivi, odnosno, takvi da se mogu predstaviti na jednoj skali, za ekstenziju prideva se tvrdi da je određena kontekstualno uslovljenom *skalom* (Kennedy, 1999). Slično tome, konverzacioni kontekstualisti smatraju da je ekstenzija termina „znati“ određena

¹⁶ Otuda se i katkad ove teorije mogu naći pod nazivom Indekslički kontekstualizam (engl. indexical contextualism [vidi: Davis 2004: 257]).

kontekstualno istaknutim epistemičkim standardom, koji se može predstaviti na epistemičkoj skali čija je uloga da odredi kolika je zahtevana snaga epistemičke pozicije u odnosu na iskaz p koju subjekt saznanja mora da poseduje da bi mu se pripisalo znanje tog iskaza. Premda se gledišta unutar konverzionog kontekstualizma međusobno razilaze u pogledu toga da li bi zahtevanu snagu epistemičke pozicije trebalo shvatiti na internalistički ili eksternalistički način, gorenavedena interpretacija u skladu je sa osnovnim postavkama njenih najistaknutijih predstavnika Kita Dirouza (1995), Stjuarta Koena (1988, 1999: 60) i Dejvida Luisa (1996).¹⁷

2.2.3 III model - kvantifikatori

Na analogiju između kontekstualne osetljivosti pojma znanja i jezičkih izraza koji u svakodnevnom govoru obavljaju funkciju kvantifikacije (poput: „svi”, „neki”, „nijedan” i dr.) ukazao je Dejvid Luis (1996). Luis je skrenuo pažnju na to da se kvantifikatori u svakodnevnom govoru upotrebljavaju tako da je njihov domen kvantifikacije zavisao od konverzionih činilaca. Primera radi, zamislimo subjekta kako se obraća svom sinu upitavši ga da li je iz garaže uklonio sve predmete. Istinitost sinovljeve tvrdnje „Svi predmeti iz garaže su uklonjeni” uslovljena je domenom na koji se odnosi kvantifikator „sve” u datoj konverzaciji, odnosno, subjektovom namerom da utvrdi da li je sin uklonio sve stvari koje je uneo u garažu (bicikl, trotinet i lopte). Usled izmene konverzionih parametara menjaće se i domen objekata na koji se ovaj kvantifikator primenjuje: ako našeg subjekta zanima da li su iz garaže uklonjeni svi predmeti (pumpa, zimske gume itd.) tako da u njoj ne ostane nijedan objekat, pređašnja tvrdnja neće biti istinita.

Preduslov za ispravno pripisivanje znanja nekog iskaza p subjektu S , kako tvrdi Luis, se ogleda u tome da je S isključio *svaku* mogućnost u kojoj je $\neg p$ slučaj. Postupiti drugačije, prema njegovom mišljenju, značilo bi tvrditi da je znanje moguće uprkos neeliminisanim mogućnostima pogreške, za koju Luis ističe da zvuči kontradiktorno (1996: 549). Luis naizgled prihvata *infaliblističku* koncepciju znanja, po kojoj je za znanje nekog iskaza neizostavno

¹⁷ Naime, zahtev za znanjem koji subjekt mora da ispuni je od strane epistemičkih kontekstualista nekad formulisan *internalistički*, nekad *eksternalistički*. *Internalisti* (Stewart Cohen) smatraju da se zahtevi koji se postavljaju ispred sazajnog subjekta tiču snage evidencije, odnosno *razloga* kojim sazajni subjekt potkrepljuje istinitost svog verovanja. Nasuprot njima, zastupnici *eksternalističke* verzije ovaj uslov dovode u vezu sa pitanjima koja se tiču toga koliko su mehanizmi uz pomoć kojeg subjekt formira svoje verovanje *de facto* pouzdani (David Lewis, Keith DeRose).

isključiti *svaku* mogućnosti pogreške, odnosno, *svaku* alternativu koja je nesaglasna sa tim iskazom. Ipak, kako primećuje Luis, u svakodnevnoj epistemičkoj praksi, jedni drugima bez ustezanja pripisujemo mnogobrojna znanja, uprkos tome što nismo u mogućnosti da isključimo sve mogućnosti pogreške. Njegovo objašnjenje ovog fenomena je kontekstualističko: pripisivanje znanja osetljivo je na kontekst u tom smislu da „različiti konteksti prizivaju različite standarde procene” (1996:550). Pa tako, kao što je u gorenavedenom primeru domen kvantifikatora „sve“ određen u skladu sa konverzacionim parametrima (ciljevima subjekta), u svakodnevnom govoru, kada kažemo da neki subjekt *S* zna neki iskaz *p*, pod tim ne mislimo da je *S* u stanju da neutrališe *sve* zamislive alternative, već samo one koje, u skladu sa datim konverzacionim elementima konteksta, ne mogu s pravom biti ignorisane.¹⁸ Evo šta sâm Luis o tome piše:

„Šta znači reći da je svaka mogućnost u kojoj *ne-P* eliminisana? Znak kvantifikacije, poput ‘svaki’, u normalnim slučajevima jeste ograničen na neki određeni domen. Ako kažem da je svaka čaša prazna, i time da je vreme za novu turu, moji sagovornici i ja nesumnjivo ignorišemo većinu čaša koje postoje u celom svetu i u svim vremenima. One su izvan domena. One su irelevantne za istinitost onoga što sam rekao. Isto tako, ako kažem da svaka neeliminirana mogućnost jeste ona u kojoj je *P*, ili nešto slično izrečeno, ja nesumnjivo ignorišem neke od neeliminiranih alternativnih mogućnosti koje postoje. One su izvan domena; one su irelevantne za istinitost onoga što sam rekao.” (1996: 553)

Vidimo, dakle, da kao što je za istinitost iskaza koji se tvrdi rečenicom „Sve čaše su prazne” irelevantno to što se na obližnjem stolu (koji nije naš) mogu uočiti čaše koje su pune, tako je i za znanje svakodnevnih iskaza u svetlu praktičnih interesa, smatra Luis, zanemarljivo to što subjekt nije prethodno eliminisao mogućnosti pogreške u koje spadaju one da je predmet krajnje bizarne, nesvakidašnje sistematske obmane.

Luis je, dakle, svoju kontekstualističku tezu o primeni pojma znanja doveo u vezu sa idejom prisutnom u teoriji relevantnih alternativa. Među kontekstualistima, on u tome nije ni prvi, ni jedini. Teorija relevantnih alternativa zauzima značajno mesto i u nekim drugim kontekstualističkim pozicijama poput one koju zauzimaju Gejl Stajn (1976), Stjuart Koen (1989) i dr. Sve u svemu, treba napomenuti da se u kontekstualizmu, za razliku od izvorne Dreckeove

¹⁸ O ovoj obavezi će biti više reči u: § 3.2.

teorije, tvrdi da pitanje relevantnosti neke alternative zavisi od neformalnih, subjektivnih faktora kao što su ciljevi, potrebe ili namere učesnika u konverzaciji, te da su standardi koji određuju relevantnost kontekstualno osetljivi. Naime, pod dejstvom ovih činilaca može doći do proširivanja (sužavanja) obima skupa relevantnih mogućnosti pogreške pa samim tim i do pooštavanja (labavljenja) standarda za pripisivanje znanja.

2.2.4 Lingvistički prigovori indirektnim argumentima

U ovom poglavlju predstavimo neke od argumenata koji su ponuđeni sa ciljem da pokažu da je shvatanje semantičke prirode termina „znati” po analogiji sa izrazima koji su očito kontekstualno osetljivi, neodrživo.¹⁹ Ukazali smo na to da se u grupu termina koji su očigledno semantički osetljivi ubrajaju termini koji su podložni stepenovanju, kao što su pridevi „visoko“, „prazno“ i sl. Tom prilikom, istakli smo da postoje određene verzije kontekstualizma koje promenljivost semantičkog sadržaja glagola „znati” objašnjavaju po uzoru na ove jezičke izraze. Lingvistički prigovori koje je konverzacijom kontekstualistima uputio Stenli (2005: §2) osmišljeni su da ospore postojanje te analogije.

Stenli primećuje da, ako za termin „znati” važi da je podložan stepenovanju (engl. gradable), onda bi za njega trebalo da važi i da je u stanju da zadovolji sledeća dva kriterijuma:

1. Pojam znanja mora biti takav da za njega važi da ga je moguće modifikovati raznim drugim terminima čija je funkcija da ukažu na mogućnost stepenovanja („veoma”, „prilično”, „u potpunosti” i dr.).
2. Pojam znanja mora biti primenljiv u kontekstima koji sadrže komparativne jezičke sklopove.

Dakle, prema Stenlijevom mišljenju, ako je značenje izraza „znati” zaista osetljivo na kontekstualno istaknute standarde i, prema tome, povezano sa skalom epistemičke snage, onda bi trebalo da očekujemo da se ta veza manifestuje na jedan od ova dva načina. Da bismo proverili da li je to slučaj, Stenli nudi lingvistički test u kom nas poziva da uporedimo (a) i (b):

¹⁹ Ovde treba istaći da je broj tih prigovora pozamašan i da su rasprave koje oni podstiču daleko od dovršenih, te da bi, u svetlu definisanog cilja disertacije, njihovo detaljnije ispitivanje prevazilazilo okvire ovog rada. Radi detaljnijeg uvida u ovu debatu videti Hotornovu kritiku kontekstualističkih analogija (John Howthorn 2004: 104-106) kao i odgovore koje su ponudili Ludlow (2005), Mekkena (MCKenna, 2015) i Dirouz (DeRose 2009).

(a) x je u potpunosti/veoma/prilično *prazno*

x je praznije od y

(b) x u potpunosti /veoma/ prilično *zna* da je *p* slučaj

x zna da je *p* slučaj više nego što to zna y

Kada je reč o terminu „prazno” semantička uloga izraza kao što su „veoma” ili „prilično” je da u kombinaciji sa ovom rečju formira predikat čiji je prag primenljivosti na skali praznine postavljen iznad praga primene termina „prazno”. Međutim, kako ističe Stenli, (b) nam jasno svedoči da se takav efekat ne postiže u drugom slučaju. Isto tako, kada je reč o izrazu „prazno” (a) nam pokazuje da se radi o izrazu koji je primenjiv u kontekstima koji sadrže komparativne jezičke konstrukcije, dok nam (b) otkriva da to ne važi u slučaju izraza „znati”. Budući da njegovi testovi naizgled pokazuju da pojam znanja ne manifestuje pretpostavljenu skalarnu prirodu ni na jedan od zahtevanih načina, Stenli zaključuje da je on nije podložan stepenovanju. Reč je o dobro poznatoj tezi o ne-komparativnom karakteru propozicijskog znanja (to jest, znanja da je nešto slučaj) koju je još osamdesetih godina prošlog veka branio Fred Drecke.²⁰ On je pisao:

„Neko može u većoj ili manjoj meri biti bogat ili razuman, ali ne može u većoj ili manjoj meri znati da je nešto slučaj [...] *činjeničko* znanje, znanje *da* je nešto slučaj, ne dopušta ovakva poređenja. Ako oboje znamo da je danas petak, nema smisla reći da vi to znate bolje od mene.“ (Dretske 1981)

Ipak, ovde valja istaći da kada je reč o zaključivanju na osnovu analogije, zaključak zavisi od postojanja odgovarajuće sličnosti između dva entiteta. S tim u vezi, Kit Dirouz je isticao da je u slučaju koji je pred nama, analoška veza znatno oslabljena, jer se radi o analogiji između dva entiteta koji su različiti po vrsti:

²⁰ U svojoj lingvističkoj analizi Stenli u velikom broju slučajeva pokazuje da rečenične konstrukcije koje su odgovorne za nastanak navodno pogrešnog utiska da je glagol „znati” podložan stepenovanju zapravo nisu primeri propozicijskog znanja.

„[...] dok postoje veoma važne sličnosti između načina na koji se ponašaju ‘visok’ i ‘znati’, postoje takođe i mnoge razlike. (Mi, uostalom, upoređujemo glagol sa pridevom!)” (DeRose, 2009: 68)

U tom pogledu, može se učiniti da bi zastupniku konverzionog kontekstualizma ta činjenica mogla da pogoduje u odbrani od navedenih prigovora. Naime, čini se da bi on sada mogao da odgovori da oba aspekta (i mogućnost modifikacije raznim drugim terminima koji služe da ukažu na stepenovanje i primenljivost u kontekstima koji sadrže komparativne jezičke sklopove) izostaju u upotrebi glagola „znati” isključivo iz sintaksičkih razloga. Međutim, Stenli predupređuje takav odgovor. On ukazuje da postoje glagoli koji se kako na nivou sintakse, tako i na nivou semantike, nalaze u istoj kategoriji kao i glagol „znati“, a koji ispunjavaju oba kriterijuma. Primer za to je glagol „žaliti” (engl. regret):

(c) Hana veoma žali što je nezaposlena.

Hana više žali što je nezaposlena nego što je nepopularna.

Kao što možemo da vidimo, glagol „žaliti“ je primenljiv u eksplicitnim komparativnim jezičkim sklopovima. Takođe, vidimo i to da se on semantički (pomoću reči „veoma” i „više”) može dovesti u vezu sa skalom koja prikazuje stupnjeve žaljenja. To nam, prema Stenlijevom mišljenju, jasno pokazuje da je reč o glagolu koji može biti stepenovan duž iste te skale. Iz ovih razloga, Stenli smatra da je kontekstualistički argument po analogiji između izraza „znati“ i izraza koji su podložni stepenovanju osporen u sintaksičkoj ravni.

Ipak, prema mišljenju Blom-Tilmana (Blome-Tillmann (2008: 43) i Robina Mekkena (McKenna 2015: § 1.2.) Stenlijev prigovor nije dobro zasnovan. Njegov glavni problem je, kako tvrde ovi autori, u tome što parazitira na sledećoj, pogrešnoj pretpostavci:

(P1) „Izrazi koji su u semantičkoj vezi sa skalom su podložni stepenovanju duž iste te skale”.

Da bismo videli zbog čega je ta pretpostavka pogrešna, ovi autori nas pozivaju da usredsredimo pažnju na upotrebu glagola „hrkati“:

Hrkati Kasno je i nalazimo se u prvom redu u publici na konferenciji. Nakon nekog vremena padamo u san i počinjemo da dišemo znatno dublje. Moderator se okreće ka osobi

pored sebe i izgovara sledeću rečenicu: „S hrče”. Ono što je moderator izgovorio je naizgled tačno. Međutim, ako bismo u nekom drugom kontekstu proizvodili isti takav zvuk (recimo u svom u krevetu), neka druga osoba (recimo naš partner) bila bi sklona da kaže „S ne hrče”. Na prvi pogled, i ova rečenica je istinita (Vidi: Blome-Tillmann, 2008; McKenna, 2015).

Premda se na osnovu navedenog primera stiče utisak da izraz „hrkati” može biti stepenovan duž skale na kojoj se meri stupanj glasnoće, on ipak nije podležan modifikovanju pomoću drugih reči koje ukazuju na mogućnost stepenovanja, niti dopušta komparativne jezičke sklopove. Pogledajmo:

(d) x u potpunosti/veoma/prilično hrče

x hrče više nego y²¹

U skladu sa Stenlijevim rasuđivanjem, to bi onda trebalo da nas navede da poreknemo da je ovaj glagol podložan stepenovanju na skali koja meri stupanj glasnoće. Ali kako primećuju Mekkena i Blom-Tilman, premda glagol „hrkati” ne zadovoljava (1) i (2), to ne važi i za priloške modifikatore (*adverbial modifiers*). Pogledajmo:

(e) x u potpunosti/veoma/prilično *glasno* hrče

x hrče *glasnije* nego y

Čini se da smo zahvaljujući prilozima koji stoje uz ovaj glagol, a za koje se pokazuje da ispunjavaju (1) i (2), u stanju da pojedinačne slučajeve hrkanja rangiramo tako što ćemo ih upoređivati na skali glasnoće. Dva su moguća rešenja problema koji nameće ovaj primer. Ili ćemo negirati da je glagol „hrkati” skalarne prirode, ili ćemo usvojiti Blom-Tilmanov predlog i reći da:

(P2) za izraze koji su semantički povezani sa skalom (tj. skalarni) ispravno je reći da su ili oni sami podložni stepenovanju²² ili da su prilozima koji stoje uz njih podložni stepenovanju

Ako se odlučimo za poslednje i usvojimo shvatanje u skladu sa kojim je iz gorenavedenih razloga glagol „hrkati” u semantičkoj vezi sa skalom, to nam onda pruža opravdanje da isto to

²¹ Kako napominje (McKenna, 2015) ova poredbena konstrukcija treba da se čita na sledeći način: „x hrče češće nego y”.

²² U smislu u kojem Stenli definiše „podložnost stepenovanju”.

tvrdimo i za glagol „znati”. Jer, ako obratimo pažnju na sledeće primere iz lingvističke prakse, očito je da on ispunjava Blumi Tilmanove kriterijume:

- x zna da p na osnovu prilično/veoma/izuzetno dobre evidencije
- x-ovo znanje da p potkrepljeno je boljom evidencijom nego y-ovo znanje da p
- x zna da p sa (aposlutnom) izvesnošću
- x zna da p sa većom izvesnošću nego što y zna p
- x zna da p u skladu sa razumnim standardom
- standard na osnovu kojeg x zna p je zasnovaniji od standarda na osnovu kojeg y zna p

Prema tome, čini se da je za pobornika konverzionog kontekstualizma najbolje da umesto Stenlijeve pretpostavke (P1) prihvati Blom-Tilmanovu pretpostavku (P2), te da je to sve što je potrebno za rešenje problema koji Stenlijevi primeri nameću.

2.3 Direktan argument

Premda se može reći da je u vreme kada se pojavio epistemički kontekstualizam u filozofiji u potpunosti iščezlo interesovanje za filozofiju običnog jezika, kontekstualistički orijentisani epistemolozi insistirali su na tome da se skeptičkom problemu pristupi tako što će se pažnja ponovo usmeriti na svakodnevnu upotrebu pojma koji je predmet naše analize. Svakako, takvo opredeljenje iziskuje odgovor na pitanje zašto je okretanje ka uobičajenoj upotrebi pojma znanja filozofski interesantno i značajno za problem skepticizma. Delimično objašnjenje za ovo opredeljenje pruža Dirouz, a ono je u vezi sa jednim ranijim člankom Normana Malkoma (Norman Malcolm).

Pedesetih godina prošlog veka pojavili su se prvi nagoveštaji kontekstualističke ideje. Stanovište da postoje dva smisla pojma znanja – „slab” i „jak”, ili „svakodnevni” i „filozofski” smisao - zastupao je Norman Malkom u svom poznatom članku „Knowledge and Belief” iz 1952. godine. Malkom je tvrdio da je fenomen dva različita smisla pojma znanja rezultat činjenice da se u zdravorazumskim situacijama i situacijama u kojima se bavimo filozofskim istraživanjima jednostavno primenjuju drugačiji epistemički standardi. Dok se u prvom slučaju u obzir uzimaju prilično slabi zahtevi koje subjekt mora da ispuni da bi se smatralo da *zna*, u drugom slučaju pak, od njega se, u iste te svrhe, očekuje da ispuni mnogo oštrije kriterijume. Ovu tvrdnju Dirouz naziva „graničnim slučajem” kontekstualističke teze. Ipak, on napominje da,

kada bi pripadnik konverzacionog kontekstualizma na Malkonovom tragu tvrdio da se standardi za znanje podižu *samo* u okviru filozofskih rasprava (u raspravi sa skeptikom), njegovo rešenje skeptičkog problema bi izgledalo *ad hoc*. Jer, čak i ako je Malkom u pravu kada tvrdi da skeptik radikalno menja standarde znanja, ta promena nam nije očigledna. Utoliko nam je, prema Dirouzovom shvatanju, neophodan nezavisan razlog za tvrdnju da je u pitanju promena semantičkog sadržaja pojma znanja i da je fenomen varijabilnosti epistemičkih standarda široko rasprostranjen (DeRose 2002: 169). Tako bismo došli ne samo do uverljivog objašnjenja kako smo zapali u skeptički problem, već i do lingvističke evidencije u prilog gledištu da saznajne termine ne koristimo na invarijantistički način (DeRose, 1992).²³

Polaznu tačku argumenta koji se poziva na običan jezik, Dirouz je pronašao u zapažanju da je moguće identifikovati kontekste K1 i K2, koji su *kontrasni* u tom smislu da se za istinitost rečenice „S zna da *p*“ u K1 kontekstu očekuje da S ima istinito verovanje da *p* i da ispunjava niske epistemičke standarde, dok se u K2 kontekstu za istinitost te iste rečenice može zahtevati (uz nesporan uslov da S ima istinito verovanje da *p*) ispunjenje znatno strožijeg standarda za znanje. Poslužimo se sada ilustracijom dva, po pretpostavci, „kontrasna kontekstā” kako bismo jasnije ilustrovali kontekstualistički *direktan* argument. Zamislimo sledeću situaciju.²⁴

Petak je veče i Ana, Petar i Janko se upućuju u restoran u kojem je od nedavno zaposlena njihova zajednička prijateljica Hana. Pri ulasku u restoran zastavši do pulta za rezervaciju, Ana skreće pažnju prijateljima rečima „Pogledajte, spisak radnika je okačen iza pulta, Hana je zadužena za salu C.” Pogledavši u pravcu spiska, a odmah potom u potvrdu o rezervaciji, Petar i Janko razočarano konstatuju da se njihov sto nalazi u sali A i da se verovatno neće susresti sa Hanom. Posle izvesnog vremena provedenog za večerom dolazi konobar sa informacijom da je ponoć i da se restoran zatvara, usled čega Petar predlaže ostalima da odu do sale C kako bi pozdravili Hanu. Međutim, upravo u tom trenutku načuvši konobara kako svom kolegi saopštava

²³ A kako dodatno primećuje Robin McKenna (McKenna, 2015: 364) primenjeno na problem skepticizma lingvističko objašnjenje o upotrebi pojma znanja postaje i filozofski značajno.

²⁴ Direktan argument se u literaturi za epistemički kontekstualizam može pronaći pod nazivom Bank Case (DeRose, 1992) Office Case (DeRose, 2009) i Airport case (Cohen, 1999). Naš primer najviše odgovara obeležjima primera “The Office Case” (2009: 4) za koji Dirouz smatra da je „najsofisticiraniji” u smislu da je u njemu najuočljivije da je do promene došlo u faktorima koji se tiču *pripisivača* znanja, kao i to da je u njemu isključena okolnost u kojoj su pripisivač znanja i subjekt kojem se pripisuje znanje jedna ista osoba, čime je osigurano da subjekt saznanja o izmenjenim konverzacionim faktorima nema nikakvo znanje, s obzirom na to da se smatra da bi ono moglo da ima uticaj na njegov epistemički položaj.

sledeće „Idi do Hane i reci joj da pomogne kolegama u sali B” i prisativši se Haninin čuvenih, neuspelih pokušaja da zadrži svoje pređašnje radne odnose, Ana, Petar i Marko zaključuju da ne bi trebalo da ometaju svoju prijateljicu u poslu, te odlučuju da odu bez pozdrava.

Kontekst K1

Pretpostavimo sada da Anu na putu ka svom domu susreće poznanik Marko koji prilično dobro poznaje Hanu i uz to je sklon da zbija šale na račun njene (ne)odgovornosti. Marko Ani postavlja sledeće pitanje „Da li je Hana ostala do kraja svog radnog vremena na svom radnom mestu?”. Nakon što je Ana odgovorila potvrdno, Marko joj upućuje i drugo pitanje „Kako to znaš?”, na šta Ana odgovara „Na ulasku u restoran videli smo spisak radnika na kojem je pisalo Hanino ime, kao i to da je zadužena za sektor C. Prilikom odlaska nameravali smo da je pozdravimo, ali smo čuli jednog od konobara kako namerava da Hanu prebaci u sektor B, pa nismo hteli da je ometamo”. Zadovoljan odgovorom, Marko iz radoznalosti postavlja još jedno pitanje „Da li Janko zna da je Hana ostala na svom radnom mestu do kraja?” na šta Ana odgovara „Zna, bio je sa nama”. U svetlu Aninog obrazloženja, Marko prihvata da Janko zna da je Hana ostala do kraja svog radnog vremena na radnom mestu, primećujući na rastanku da se dogodila značajna promena u njenom ponašanju.

Zamislimo sada zahtevniji kontekst koji ćemo označiti sa K2.

Kontekst K2

Dok se odvija razgovor između Ane i Marka, Petar dobija neočekivan telefonski poziv od istražnog sudije koji sprovodi istragu o teškom krivičnom delu počinjenom u blizini restorana u kojem postavlja pitanje Petru da li može da posvedoči da je Hana ostala u restoranu do isteka radnog vremena. Petar oprezno odgovara „Zapravo, nisam video Hanu u toku večeri”. Mogu da posvedočim da sam video njeno ime na spisku raspoređenih radnika i da sam čuo jednog konobara kako preko svog kolege prosleđuje Hani zaduženja na kraju večeri. Ipak, nisam video datum na spisku, kao ni njeno prezime, što otvara mogućnost da se spisak odnosio na sutrašnji ili možda pređašnji dan ili, pak, na neku drugu osobu. Uvidevši da Petrovo svedočanstvo ne isključuje mogućnost da Hana tog dana nije radila, sudija postaje zainteresovan za pitanje da li kojim slučajem Janko zna da je Hana bila u restoranu, na šta Petar odgovara „Ne, sedeli smo sve

vreme zajedno, tako da ni on nije video Hanu. On ima iste razloge kao i ja da veruje da je Hana bila u restoranu, ali poput mene, nažalost, ni Janko to *ne zna*.”

Kao što vidimo, imamo dva kontrasna konverzaciona kontekstā: u K1, jedno govorno lice spremno da pripiše znanje iskaza („S zna *p*“) koje simultano, u K2, drugo govorno lice u eksplicitno poriče („S ne zna *p*“), iako su objektivne okolnosti i subjektov saznajni položaj u pomenutim kontekstima ostali isti. Invarijantistički posmatrano, tvrdnje „S zna *p*“ i „S ne zna *p*“ se međusobno isključuju, odnosno, jedna od njih bi morala da bude pogrešna, budući da invarijantizam pretpostavlja da epistemički standardi važe za sve kontekste. Konverzacioni kontekstualisti su, pak, ubeđeni da ne postoje akontekstualno važeći standardi (DeRose 2009: 214). Direktan argument počiva na pretpostavci da je, kada je reč o kontrasnim kontekstima, tvrdnja „S zna *p*“ u kontekstu u kom su na snazi niski standardi istinita, dok je u kontekstu u kojem se primenjuju visoki standardi istinita tvrdnja „S ne zna *p*“. Sâm Dirouz smatra da je ova pretpostavka u skladu sa intuicijama koje imamo u ta dva konteksta. Ipak, možemo se zapitati šta se dešava sa našim intuicijama onda kada apstrahujemo kontekste. Na to pitanje Dirouz dovitljivo odgovara da je zahtev da se rečenice procenjuju *akontekstualno* ili u skladu sa *niskim-i-visokim* standardima istovremeno, odličan izazov koji se može postaviti pred jednog invarijantistu. Naime, kako je u navedenom primeru isključena mogućnost da je promena istinosnih vrednosti sazajnih tvrdnji rezultat promene u objektivnim (nekonverzacionim) faktorima²⁵, nije jasno na osnovu kog kriterijuma bi invarijantista mogao da isključi jednu od navedenih tvrdnji kao neistinitu.

Nesporno je da prilikom prelaska iz konteksta K1 u kontekst K2 nije došlo do promene unutar nekonverzacionih faktora. Isto tako, može se uočiti i da je gradacija epistemičkih standarda kroz kontekste K1 i K2 znatno prilagođenija svakodnevnim situacijama od one koju bismo proizveli da smo filozofskog skeptika uveli u igru. Konačno, u primeru se vodi računa o tome da subjekt kojem se znanje pripisuje ili pak, odriče, ne bude svestan promene konteksta, jer se time otklanja mogućnost da njegova upućenost u izmenu konverzacionih faktora utiče na promenu u njegovom sazajnom položaju (DeRose 2009: 60). Na osnovu svega toga, konverzacioni kontekstualista smatra da ovakav primer jasno pokazuje da *pojам znanja može da promeni svoje značenje*, te da, spram istih okolnosti, rečenice kojima se određenom subjektu

²⁵ Kao što je već u vise navrata isticano, sazajni položaj subjekta kojem se pripisuje znanje i spoljašnje okolnosti ostali su nepromenjeni.

pripisuje i odriče znanje jednog istog iskaza („S zna da p ” i „S ne zna da p ”) mogu simultano biti istinite (vidi: Cohen 1998: 289, 1999, 2000: 94; DeRose 1999: 188).²⁶

2.3.1 Argument nije konkluzivan

Ernest Sosa je ponudio drugačije tumačenje primera koji uključuje kontrastne kontekste. Ono se svodi na pozivanje na pragmatičke pretpostavke koje je Pol Grajs (Paul H Grice 1989: §2) nazvao implikaturama. Treba pojasniti prirodu implikatura. Obično se smatra da se implikatura ne izvodi iz konvencionalnog značenja rečenica, već da je u vezi sa pravilima koji regulišu diskurs i da se tiče toga šta je govorno lice podrazumevalo izrekavši neku rečenicu. Shodno tome, implikatura se ispravno može okarakterisati i kao nešto što se tvrdjenjem prenosi, nasuprot onome što je rečeno. Iako je objašnjenje mehanizma uz pomoć kojeg se slušalac kreće od neke izjave do implikature prilično problematično, javljanje implikatura tokom konverzacije je nesporno (Vidi: Deirdre Wilson & Dan Sperber 1981; Stephen C. Levinson 2000 et al.). Kada se govori o razlici između Grajsovih implikatura (pragmatičkih pretpostavki) i pretpostavki koje su semantičke, obično se poseže za (najpodesnijom i široko prihvaćenom) formulacijom te distinkcije, koju je ponudio Robert Stalnaker (Robert Stalnaker):

„Prema semantičkom konceptu, iskaz p pretpostavlja iskaz q ako i samo ako je q nužan uslov i za p i za $\text{ne-}p$. Drugim rečima, u svakom modelu u kojem je p ili istinito ili lažno, q je istinito. Prema pragmatičkom shvatanju, pretpostavka je propozicijski stav, a ne semantička relacija. Ovakve pretpostavke imaju, ili ih prave, ljudi a ne rečenice ili iskazi.” (1968: 387)

Imajući to u vidu, može se istaći da, dok se u slučaju semantičkih pretpostavki odnos između tvrdenog i podrazumevanog iskaza logički, kod pragmatičke pretpostavke tog odnosa nema. Pogledajmo (i) i (ii) kako bismo dodatno ilustrovali u čemu se sastoji razlika između ovih pojmova.

²⁶ S tim u vezi Dirouz piše: „To što ovde nema protivrečnosti ključno je za smisao u kojem onaj koji pripisuje znanje i onaj koji ga odriče reč 'znati' koriste u dva različita značenja” (1992: 920).

- (i) (a) Kocka je bačena
(b) Postojala je kocka.
- (ii) Petar: Da li idemo na predstavu večeras?
Marko: Imam ispit sledeće nedelje.

Petar (misli): Marko ne ide na predstavu.

„Imam ispit sledeće nedelje.“

„Ne idem na predstavu.“

U slučaju (i) odnos između rečenice (a) i (b) je semantički odnos. Nije moguće ni istinito ni lažno reći da je kocka bačena, a da nije tačno da je kocka postojala. Negiranje (b) i tvrđenje (a) vodi u kontradikciju. S druge strane, u (ii) nemamo odnos nužne posledice. Tako, na primer, možemo da zamislimo Marka kako izgovara sledeće „Imam ispit sledeće nedelje, baš bi mi prijala večerašnja predstava.” U tom smislu, za pragmatičke pretpostavke važi da su *opozive*.

Imajući ovu razliku u vidu, Sosa smatra da je moguće ponuditi alternativno tumačenje situacije „kontrasnih” kontekstā, u skladu sa kojim se ispravni epistemički standardi mogu pripisati kontekstu K1. Naime, on tvrdi da je razlog zbog kojeg nam se čini da je tvrdnja „Janko *ne zna*” istinita u kontekstu K2 prevashodno u tome što je, pred istražnim sudijom u tom kontekstu takva izjava konverzaciono prikladna. Naime, ako bi Petar u kontekstu K2 izjavio suprotno (tj. „Janko *zna*”), on bi time konverzaciono implicirao da ne postoji potreba za daljim istraživanjem. Međutim, prema Sosinom mišljenju, reč je o pretpostavci koja je pragmatička i implikaciji koja je opoziva.

Da li je, neka implikacija opoziva ili ne, izgleda da je moguće ustanoviti pomoću Grajsovog testa opozivosti i to tako što će se jednostavno proveriti da li je dopustivo reći „*p*, ali ne *q*“. Ako se ispostavi da nije, onda je prividna pragmatička pretpostavka *q* zapravo deo značenja tvrdnje *p* (Grice 1989: 44). Imajući to u vidu, Koen je uputio protiv-prigovor Sosi i istakao da rečenica „Znamo *p*, ali treba da istražimo još malo” zvuči inkonzistentno, što znači da ne prolazi Grajsov test i da je, nasuprot Sosinom mišljenju, reč o implikaciji koja je logička (Vidi: Cohen, 1999: 60). Međutim, Grajs je ukazao i na moguća odstupanja. On je primetio da će bar neke implikature biti takve da nisu pogodne za opozivanje (vidi: Grice 1989: 46). Često se kao tipičan primer za to, u literaturi navodi primer rečenice „*p*, ali ne verujem da *p*“. Otuda, neko bi mogao

reći da kao što p može biti istinito kada ne verujemo da je p slučaj, može se desiti da znamo p onda kada je potrebno dalje istražiti. Međutim, kako primećuje Koen, teškoća koja se javlja u slučaju ove analogije počiva u uvidu da ona ne postoji u slučaju pripisivanja znanja trećem licu. Tako, na primer, dok nema ničeg problematičnog u izricanju „ p , ali S ne veruje da p “, čini se da je problematično reći „ S zna p , ali S ima potrebu da istražuje dalje“. Iz tog razloga, Koen zaključuje da Sosin prigovor nije na mestu. Opet, s druge strane, Rišju (Rysiew 2001: 495) optužuje Koena da uprkos Grajsovom uviđanju da test ne važi neograničeno, neosnovano pretpostavlja da se sve implikature zgodne ili pogodne za opozvanje (vidi i: Pritchard 2005: fus.16).

Bilo kako bilo, Sosin prigovor je samo jedan u nizu prigovora smišljenih da pokažu da konverzacioni kontekstualista pogrešno tumači pragmatičke pretpostavke kao semantičke, odnosno, da promena u konverzacijskim faktorima ne zadire u semantičku dimenziju pojma znanja, već se tiče isključivo uslova pod kojima je prikladno ili razložno pripisati znanje. Ova teza branjena je tako što se ukazivalo na jednu od sledeće dve opcije:

1) pripisivanje znanja u $K1$ je lažno, ali se čini istinitim, jer je u skladu sa niskim standardima za prikladno polaganje prava na znanje (Unger 1975, upor. Stroud 1984: § 2; et al.)

2) poricanje znanja u kontekstu $K2$ je lažno, ali se čini istinitim jer je u skladu sa niskim standardima za prikladno polaganje prava na sumnju (Brown 2006, Rysiew 2001: 492,499; 2007, Hazlett 2007, Pritchard 2005).²⁷

Uopšteno gledano, prigovori o kojima je reč počivaju na tezi da su uslovi pod kojima je neko tvrđenje tačno (*istinosni uslovi*) i uslovi pod kojima je ono prikladno (*asertorički uslovi*) logički nezavisni. Ova teza je prihvatljiva, pošto se može desiti da imamo razloge da tvrdimo da nešto jeste slučaj i onda kada to nije slučaj, kao što se može desiti da nešto jeste slučaj, a da nemamo nikakav razlog da tvrdimo da je to slučaj (vidi: Lazović 2012: 29). O ovoj razlici Beri Straud piše:

„Dok god je bar razumno pretpostaviti da postoji logički jaz između ispunjenja uslova za prikladno iznošenje i procenjivanje tvrđenja da nešto znamo s jedne strane, i ispunjenja uslova istinitosti tih tvrđenja s druge strane, svedočanstvo koje se oslanja na našu

²⁷ Na opciju (1) ukazuje skeptički invarijantizam, do kopiju (2) razmata anti-skeptički invarijantizam.

upotrebu reči ili na našu praksu, neće potvrditi zaključak o ispunjenju uslova za znanje.” (2007: 63)

Shodno tome, u najmanju ruku je diskutabilno u kojoj meri primeri koji uključuju „kontrasne” kontekste zaista svedoče o promeni istinosnih, a ne samo asertoričkih uslova za znanje. Pošto je primer „kontrasnih” kontekstā na kojem se zasniva direktan argument podložen rivalskom tumačenju (Prichard 2005: 97; Davis 2004; Brown 2006, Hawthorne 2004, Stanley 2005; MacFarlane 2005 et al.), tvrdi se da argument, nažalost, nije konkluzivan.

Kao što smo videli na početku ovog poglavlja, direktan argument zamišljen je kao jedan od najjačih argumenata u prilog opšte teze konverzionog kontekstualizma. Ipak, predočili smo dva načina da se ospori da je u primeru „kontrasnih kontekstā” zaista došlo do izmene u istinosnim uslovima a ne samo u uslovima pod kojima je prikladno pripisati znanje. Konverzionisti kontekstualista bi morao nekako da predupredi mogućnosti (1) i (2) inače bi (uprkos analogijama opisanim u: §2.2.1-§ 2.2.3.) ostao bez dovoljno jakih argumenata u prilog svoje ključne teze. Imajući to u vidu, u sledećem potpoglavlju izložićemo kako Dirouz pokušava da izađe na kraj sa ovim izazovom.

2.3.2 Manevar koji se poziva na ispunjene uslove za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje

Prigovor invarijantiste da primer „kontrasnih” kontekstā ne govori o uslovima za znanje već da samo ilustruje šta su prikladni uslovi za polaganje prava na znanje (ili sumnju) Dirouz naziva *klasičnim prigovorom invarijantiste o ispunjenim uslovima za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje*. Ovaj prigovor je, smatra Dirouz, samo jedna primena dobro poznatog manevra u filozofiji koji on naziva *manevrom koji se poziva na ispunjene uslove za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje (the warranted assertability maneuver – u nastavku: WAM)*.²⁸ Suština tog manevra je, pojednostavljeno rečeno, da neku intuiciju koja je pogrešna, recimo intuiciju da je neka tvrdnja netačna, objasni time što je reč o tvrdnji koja je u datim okolnostima bila neprimerena, ili pak, alternativno posmatrano, da pogrešnu intuiciju da je tvrdnja tačna pripíše tome što je u datim okolnostima iznošenje te tvrdnje bilo prikladno ili razložno.

²⁸ Zbog nezgrapnosti ovog prevoda na srpski jezik, odlučili smo se da zadržimo engleski akronim WAM.

Dirouz se oštro suprotstavlja shvatanju prema kojem je WAM u filozofiji jedan bezuslovno opravdan „potez”. Prema njegovom mišljenju, postoje tri uslova koje bi jedan manevar morao da ispuni da bismo za njega mogli da kažemo da je dopustiv (DeRose 1999: § 8-10; 2002: § 1.2-5; 2009: 88). Prvo, on bi morao biti u stanju da konverzaciju neprikladnost neke tvrdnje objasni ukazivanjem na to da je reč o tvrdnji koja stvara lažnu implikaturu. Drugo, način na koji se stvara neistinita implikatura, WAM bi morao da objasni ukazivanjem na kršenje nekog opšteg konverzacionog pravila. I treće, okolnosti u kojima se zahteva objašnjenje putem WAM-a morale bi biti takve da je u njima neprikladno izneti kako tvrdnju koja je predmet razmatranja, tako i njenu negaciju. Stoga, pogledajmo malo detaljnije kako u svetlu ovih uslova izgleda jedan WAM koji je legitiman, a potom i WAM za koji Dirouz tvrdi da je nedopustiv.

- Dirouzov prvi kandidat za WAM i princip „tvrđiti jaču tvrdnju”

Pretpostavimo da subjekt (S1) vrlo dobro zna da se određena knjiga trenutno nalazi u njegovom stanu. Pretpostavimo, takođe, da neki drugi subjekt (S2) izrazi želju da pozajmi tu knjigu. Ako S2 upita S1 da li se knjiga nalazi na pomenutom mestu i S1 na to odgovori „Moguće je da se knjiga nalazi u mom domu” stvara se utisak da S1 izgovara nešto lažno. U tom slučaju WAM opravdano stupa na scenu. Pogrešan utisak da je tvrdnja „Moguće je da se knjiga nalazi u mom domu” neistinita, objašnjava se činjenicom da je konverzaciono neprikladna zato što ima implikaturu da S1 ne zna da li je knjiga u njegovom stanu. Obrazloženje ove neprikladnosti Dirouz pronalazi u uvidu da su „ p ” i „Znam da p ” logički jače tvrdnje od „Moguće je da p ”, te da se u situaciji u kojoj S1 zna da p , od njega očekuje da izjavi „Znam da p ” (ili, barem „ p ”) umesto da iznese slabiju tvrdnju „Moguće je da p ”.²⁹ Ovo očekivanje je, kako ističe Dirouz, u skladu sa jednim opštim konverzacionim pravilom: *Tvrđiti jaču tvrdnju*. To pravilo nam nalaže da kada se nalazimo u položaju da tvrdimo jedan od dva iskaza onda bi, *ceteris paribus*, trebalo da tvrdimo logički jači iskaz. S tim na umu, ako bi subjekt prekršio ovo konverzacijsko pravilo i izjavio „Moguće je da p ” onda kada zna p , iako ne bi tvrdio ništa lažno, on bi preneo implikaturu koja je lažna: da *ne zna* da p .³⁰ Dakle, pogrešna intuicija prema kojoj je rečenica „Moguće je da p ”

²⁹ p , kao i „Znam da p ” impliciraju „Moguće je da p ”, dok implikacija u obrnutom smeru, ne postoji.

³⁰ Uopšteno gledano, ideja je da je u situaciji u kojoj se lažna implikatura prenosi tvrdnjom koja je istinita krajnje razumljivo da smo skloni da mislimo da je sama tvrdnja neistinita.

lažna, objašnjava se time što je njeno izricanje u pomenutim okolnostima stvorilo lažnu implikaturu (da S *ne zna* da p). Samim tim, ovaj kandidat za WAM ispunjava Dirouzov prvi uslov. Takođe, za nega se može reći da ispunjava i drugi uslov, jer nastanak lažne implikature objašnjava kao posledicu kršenja opšteg konverzacijskog pravila *Tvrditi jaču tvrdnju*. Konačno, on zadovoljava i treći uslov jer u datim okolnostima imamo intuiciju da su i „Moguće je da p ” i njoj suprotna tvrdnja „Nije moguće da p ” neistinite što nam govori da bi jednu od te dve intuicije trebalo odbaciti. Na osnovu svega navedenog, Dirouz zaključuje da je reč o pogodnom kandidatu za objašnjenje putem WAM-a.

- Drugi kandidat i šašavi filozof jezika

Zamislimo da neki šašavi filozof jezika zastupa stav da se među uslovima za istinitost rečenice „S je neženja” (engl. ‘S is a bachelor’) ne nalazi uslov da je S neoženjen, već da je iskaz koji se njome tvrdi istinit *akko* je S muškarac. Prirodna reakcija je da se suprotstavimo takvom tumačenju. Kao govorna lica koja suvereno vladaju maternjim jezikom uvereni smo da je rečenica „S je neženja” neistinita onda kada se odnose na oženjene muškarce. Uprkos tome, kako primećuje Dirouz, u nameri da brani svoju teoriju, šašavi filozof može da iskoristi sledeći manevarski prostor. Naime, on bi mogao da (navodno) pogrešnu intuiciju o neistinitosti pomenute tvrdnje objasni tako što bi rekao da „Kada je S oženjen, nije prikladno tvrditi ‘S je neženja’”. Pogrešna intuicija da je ova tvrdnja lažna onda kada se odnosi na oženjene muškarce, objašnjena je činjenicom da je ona u stvari konverzaciono neprikladna. Međutim, na ovom stupnju argumentacije, Dirouz uočava da je reč o jednoj vrsti WAM-a koju on zove *pukim manevrom koji se poziva na ispunjene uslove za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje* (DeRose 1999: 199; upor. DeRose, 2002: 176). Manevar je karakterističan po tome što nastoji da odstrani intuiciju o neistinitosti neke tvrdnje ističući da je ona neprimerena, ne ponudivši pritom nikakvo objašnjenje zašto je to slučaj. Dakle, reč je o WAM-u koji ne uspeva da ispuni Dirouzov prvi uslov.

S tim u vezi, mogli bismo sada da zamislimo našeg šašavog filozofa kako svoj manevar brani pozivanjem na sledeće pravilo „Ne sme se tvrditi ‘S je neženja’ kada je S oženjen” ukazujući na to da se njegovim kršenjem stvara lažna implikatura da je S neoženjen. Međutim, Dirouz primećuje da je posao našeg šašavog filozofa čak i tada daleko od završenog. Naime, dok

se u slučaju oženjenog muškarca tvrdnja „S je neženja” čini konverzaciono neprikladnom, negacija te tvrdnje „Nije tačno da je S neženja” čini se u potpunosti konverzaciono prikladnom. To znači da je za razliku od prethodnog primera WAM-a, koji se vodio ciljem da odbaci intuiciju da je tvrdnja „Moguće je da p ” lažna, pred šašavim filozofom dvostruka obaveza: da objasni intuiciju da je tvrdnja „S je neženja” u okolnostima kada je S oženjen lažna, kao i da objasni intuiciju da je tvrdnja „S nije neženja” u tim istim okolnostima istinita. Objašnjenje istinitosti tvrdnje „S nije neženja” onda kada je S oženjen, šašavi filozof bi mogao da ponudi tako što bi se pozvao na stvaranje istinite implikature da je S oženjen. U tom slučaju imali bismo WAM koji tvrdi da lažne tvrdnje mogu biti prikladne ili razložne ako stvaraju istinite implikature. Međutim, Dirouz napominje da mu nije poznat nijedan slučaj WAM-a u filozofiji koji prividno istinitu tvrdnju odbacuje pozivajući se na to da ona stvara istinite implikature i da ne vidi kako jedna lažna tvrdnja može biti razložna čak i kada proizvodi istinitu implikaturu.

Konačno, postoji još jedna razlika između Dirouzova dva kandidata koju će on proglasiti ključnom za svoj ogled. Kao što smo videli, prvi kandidat za WAM u objašnjenju toga kako dolazi do stvaranja lažne implikature pozivao se na jedno opšte konverzacijsko pravilo - *Tvrditi jaču tvrdnju*. Drugi kandidat za WAM se, pak, rukovodio jednim, specijalno oformljenim pravilom, koje važi samo u slučajevima tvrđenja koji uključuju termin „neženja”. Dirouz upozorava da, ako bismo dopustili ovakav „potez”, onda bi WAM bio primenljiv za otklanjanje *bilo kog* protivprimera *bilo kojoj* teoriji. Tačnije, svaki put kada bismo se suočili sa očiglednim protivprimerom, ono što se čini istinitim, odnosno, lažnim uvek bismo mogli da okarakterišemo kao prikladno, odnosno, neprikladno tvrđenje, ali ne u skladu sa opštim konverzacijskim pravilom, već na jedan krajnje proizvoljan način. To bi dovelo, kako ističe Dirouz, do katastrofalnih metodoloških posledica. Prvo, morali bismo da zaboravimo na mogućnost formiranja teorije o istinitosnim uslovima rečeničnih formi u prirodnom jeziku. Drugo, zakoračivši u sferu arbitrarnosti, oprostili bismo se i od mogućnosti da teorije proveravamo protivprimerima. Pogledajmo sada, kako Dirouz, u svetlu dosadašnjih rezultata, interpretira WAM kojim se služi epistemički invarijantista.

2.3.3 Invarijantistički WAM – Dirouzova kritika

Dirouz tvrdi da se invarijantistički WAM suočava sa sve tri teškoće. Na prvom mestu, pred njim je kao i pred šašavim filozofom dvostruki zadatak: da odbaci kako intuiciju o neistinitosti, tako i veoma spornu intuiciju o istinitosti. To zapravo znači da je invarijantista u obavezi, ne samo da ponudi objašnjenje zašto rečenice kojima se pripisuje znanje izgledaju konverzaciono neprikladne i neistinite u delikatnijim kontekstima, već i zašto u njima rečenice kojima se znanje poriče izgledaju u potpunosti konverzaciono prikladne i istinite.

Kako to Dirouz slikovito predočava, invarijantista može „mašuci“ WAM-om da intuicije o tačnosti, odnosno, netačnosti odgovarajućih tvrdnji jednostavno pripíše činjenici da je, u datim okolnostima, njihovo iznošenje bilo primereno, odnosno neprimereno. Međutim, na tom stupnju njegov manevar se suočava sa drugom teškoćom: sa opasnošću da se izjednači sa gore predočenim *pukim manevrom koji se poziva na ispunjene uslove za prikladno ili razložno iznošenje neke tvrdnje*. Dirouz smatra da je ova teškoća nepremostiva jer, kako tvrdi, ne postoji opšte konverzaciono pravilo na koje bi invarijantista mogao da se pozove, a koje bi moglo da objasni nastanak lažne implikature. Da li je Dirouz u pravu?

Detaljno promišljanje tog pitanja biće predmet sledećeg poglavlja. Izabraćemo jedan od invarijantističkih WAM-ova iz literature (Pritchard, 2010) i pokazati na koji način on pretenduje da ispuni Dirouzove uslove.³¹ Pokazaće se da konverzacioni kontekstualizam ne uspeva da obezbedi konkluzivnu evidenciju u prilog tezi da su istinosni uslovi rečenica kojima se pripisuje znanje zavisni od konteksta izricanja. Sa druge strane, skrenućemo pažnju i na to da ni invarijantistički argument protiv kontekstualističke teze nije konkluzivan. Tako ćemo dospeti u nezavidnu poziciju da presudimo koja je od te dve teorije bolja, ali ćemo zauzvrat dobiti opravdanje za odluku da kontekstualističkoj anti-skeptičkoj strategiji pružimo šansu.

2.3.4 Invarijantistički WAM – odbrana invarijantiste

³¹ U literaturi, invarijantisti su različito odgovarali na probleme koje je postavljala Dirouzova argumentacija. Pa tako, dok je bilo onih koji su nastojali da pokažu da je za invarijantistu moguće da ponudi WAM koji će u svetlu Dirouzovih specifikovanih standarda biti uspešan, bilo je onih koji su birali drukčiji argumentativni put, tako što su na primer, nastojali da problematizuju Dirouzove kriterijume za uspešan WAM ili tako što su pretendovali na to da dovedu u pitanje kriterijume razlikovanja uspešnog i neuspešnog WAM-a. Za razmatranje ovih kritika videti: Brown, J., 2003; Bach, K., 2005: 51-89.

Vratimo se još jednom primeru koji uključuje „kontrasne” kontekste. Već je bilo reči o tome da kontekst K2 karakteriše intuicija da je tvrdnja „S ne zna p ” i istinita i konverzaciono prikladna. Smatralo se, stoga, da je pred anti-skeptički nastrojenim invarijantistom koji pretenduje na to da brani svoju tezu o ispunjenim uslovima za prikladno iznošenje ove tvrdnje nimalo jednostavan zadatak: da ponudi odgovor na pitanje otkuda intuicija da je ona istinita. Na takav zahtev, pak, invarijantista je uzvratio sledećim pitanjem: da li je istina da bi se pripisivač znanja u kontekstu K2 zaista ponašao onako kako sugeriše Dirouz u primeru „kontrasnih kontekstā” (vidi: § 2.3.) Prilagođeno tom primeru, pitanje invarijantiste glasi: zašto mislimo da bi Petar na osnovu evidencije kojom Janko raspolaže bio spreman da Janku eksplicitno porekne znanje? Šta nas sprečava da u opisanim okolnostima zamislimo Petra kao malo opreznijeg, to jest, kao nekoga ko bi se u situaciji tog tipa, suzdržao bilo od tvrđenja bilo od poricanja znanja? Naime, jedna stvar bi bila reći da bi se Petar neminovno, s obzirom na nedovoljno snažnu evidenciju kojom Janko raspolaže, suzdržao u pogledu toga da mu pripiše znanje, a sasvim druga, tvrditi da je on spreman, u svetlu te iste evidencije, da porekne da Janko ima znanje. Time se predočava da Dirouz nije uzeo u obzir razliku između slučajeva u kojima subjekt nije u poziciji da zna iskaz p sa izvesnošću (što za posledicu ima njegovo suzdržavanje od tvrdnje da zna taj iskaz) i onih slučajeva u kojima je spreman da eksplicitno tvrdi da ne zna iskaz p . Ako je to tačno, onda nasuprot Dirouzovom insistiranju, invarijantista nije u obavezi da objasni *i* neprikladnost i neistinitost rečenice tipa „Janko *zna* da je Hana ostala do ponoći na svom radnom mestu” *i* istinitost i konverzaciono prikladnost negacije te rečenice „Janko *ne zna* da je Hana ostala do ponoći na svom radnom mestu”; njegova obaveza bi bila da objasni samo prvo. Samim tim, izgleda da njegov WAM ispunjava jedan od Dirouzovih uslova.

Poreklo konverzacione neprikladnosti tvrdnje „S zna da p ” invarijantista pronalazi u kršenju tzv. Grajsovske maksime kvaliteta. Reč je o maksimi koja od subjekta zahteva da ne iznosi tvrdnju ako ne raspolaže adekvatnom evidencijom u prilog njene istinitosti (Grice 1989: 26), usled čega je to što se misli pod sintagmom „adekvatna evidencija” osetljivo na konverzacione faktore (potrebe, namere i ciljeve govornih lica). U svakodnevnim, uobičajenim kontekstima osnovna vizuelna (spisak radnika sa Haninim imenom) i auditivna (konobar koji govori o Hani) evidencija će, po pravilu, konstituisati dobar razlog za verovanje da je iskaz „Hana je ostala do kraja radnog vremena na svom radnom mestu” istinit. Na osnovu takve evidencije biće prikladno Janku pripisati znanje datog iskaza. Međutim, za potrebe istrage o

počinjenom krivičnom delu u blizini restorana ta ista evidencija neće biti dovoljna, jer ona neće biti u stanju da izuzme mogućnost da se spisak odnosio na neki od proteklih ili dolazećih radnih dana, ili možda da se još neko od zaposlenih u restoranu zove Hana, itd. Iz tog razloga, čini se da Petar neće biti voljan da pripiše Janku znanje iskaza „Hana je ostala do ponoći na svom radnom mestu”. Takva tvrdnja bi neizbežno vodila do stvaranja lažne implikature da je za Janka moguće da navede evidenciju, odnosno, razloge koji eliminišu pomenute mogućnosti. Pošto ne raspolaže takvom evidencijom, tvrdnja „S zna da *p*” će, čak i da je tačna, biti konverzaciono neprikladna. Izgleda, dakle, da je invarijantista uspeo da objasni kako u jednom kontekstu tvrdnja može biti prikladna, dok je u drugom neprikladna, pozivajući se na činjenicu da ona u drugom kontekstu stvara implikaturu koja je lažna, i to tako što krši neko opšte konverzacijsko pravilo (u našem primeru, maksimu kvaliteta).

Na taj način, invarijantista uspeva da odbrani svoju tezu da izmene u subjektivnim (konverzacionim) faktorima dovode isključivo do toga da pripisivanje znanja bude *prikladno* u jednom, odnosno, *neprikladno* u drugom kontekstu, ali ne i do toga da rečenice kojima se pripisuje znanje promene svoju istinosnu vrednost (Feldman, 2004: 24; Pritchard 2005: 86; Lazović, 2012: 203). Da bi pripisivanje znanja bilo tačno u bilo kojem konverzacijskom kontekstu, invarijantistički posmatrano, neophodno je da uslov *istinitosti* bude ispunjen. Naravno, zastupnik kontekstualističke teorije može da primeti da se pristalica invarijantističke teorije u epistemologiji suočava sa gotovo identičnom teškoćom kao i varijantista (kontekstualista) (Lazović 2012: 238/9 fus. 36). Naime, gledano iz ugla varijantiste, njegov protivnik greši, jer unapred pretpostavlja da su varijacije do kojih dolazi usled izmene u subjektivnoj ravni pragmatičke prirode i da se kao takve tiču isključivo uslova primene pojma znanja, a ne njegovog značenja i semantičkog sadržaja (istinosnih uslova) rečenica koje ovaj pojam sadrže. Time se tvrdi da prigovor invarijantiste, takođe, nije konkluzivan. Međutim, premda bi u tom slučaju protiv-prigovor kontekstualiste bio sasvim na mestu, ti uvidi ga ni na koji način ne oslobađaju od obaveze da obezbedi neki jači argument od ponuđenih analogija; jer, ako na umu imamo opasku Dankana Pričarda, zaista se s pravom može reći da:

„Ono što nam je obećano bila su razmatranja koja dokazuju postojanje lingvističke evidencije koja je čvrsto na strani kontekstualista, dok se ono što smo dobili svodi na tvrdnju da postoji tumačenje relevantne lingvističke evidencije koja je u skladu sa kontekstualizmom.” (Pritchard 2005: 96)

Kako onda utvrditi koja je od ove dve rivalske teorije bolja? Odgovor na ovo pitanje u velikoj meri zavisi od odgovora na jedno drugo pitanje: gde povući demaracionu liniju između semantike i pragmatike:

„Pojam onog što je rečeno – nasuprot ‘doslovnom značenju’ i nasuprot ‘onom što se podrazumevalo’ jeste pojam opterećen teorijom koji treba da ukaže na jedno važno semantičko obeležje lingvističke komunikacije. U pitanju je ideja da postoji određena osobina semantičkog značenja iskaza koja ga razdvaja od njegovog pragmatičkog značenja. Oba ova pojma značenja opterećena su teorijom, ali se barem slažemo da je ‘doslovno značenje’ deo semantike dok je ‘ono što je preneto’ deo pragmatike. Pitanje je oduvek bilo: gde povući liniju? (Peter Pagin and Francis Jeffrey Pelletier, 2007: 25)

Pesimistički stavovi povodom toga da ćemo uspeti da odgovorimo na ovo pitanje širom su zastupljeni u filozofiji. Pogledajmo na koji način je on ispoljen kod Džonatana Šafera (Jonathan Schaffer) i Noama Čomskog (Noam Chomsky):

„Semantički i pragmatički nivoi ipak predstavljaju sofisticirane postulate naučne teorije o jeziku, na koje se ne može očekivati osetljivost naivnih intuicija.” (Schaffer 2004: 146)

„Možemo imati intuitivni sud o tome da je neki lingvistički izraz čudan ili odstupajući. Ali generalno ne možemo imati predteorijsko znanje o tome da li je ovo odstupanje stvar sintakse, semantike, pragmatike, verovanja, ograničenja pamćenja, stila itd., niti čak o tome da li su ove kategorije prikladne za interpretaciju tog suda.” (Chomsky, 1977: 4)

Neki autori poput Kapelena (Herman Cappelen) smatraju da distinkcija između pragmatičkog i semantičkog zapravo nema nikakav eksplanatorni značaj. Na pitanje da li nam je uopšte potrebna Kapelan odgovara u sledećem maniru:

„Ne, nije. Filozofi i lingvisti se poslednjih sto godina služe terminima ‘semantičko’ i ‘pragmatičko’ na izuzetno zbunjujuć način. Delom kao posledica toga, polje je veoma podložno terminološkim sporovima. Najbolje rešenje za sve nas bilo bi da odlučimo da nikad više ne upotrebimo ove omražene termine. Na žalost, nije mnogo verovatno da će se to dogoditi. Opasnost stava da je distinkcija između semantičkog i pragmatičkog bitna ne leži samo u tome što on dovodi do terminoloških sporova zato što filozofi koriste ove reči na različite načine. To bi bio donekle ozbiljan problem, ali problem koji bi se dao zaobići. Ozbiljnije je, smatram, to što podstiče pojednostavljenu ideju o načinu na koji treba rešiti centralne probleme u ovoj oblasti. Pojednostavljeno do krajnosti, podstiče

apsurdnu ideju da, kad bismo samo mogli da razrešimo distinkciju između semantičkog i pragmatičkog, napravili bismo napredak” (2007: 27).

Jasno se vidi da na osnovu svega što je do sada navedeno, nismo u poziciji da razrešimo dilemu između invarijantizma i varijantizma. Međutim, činjenica da je reč o prilično nerazjašnjenom području koje prožima istraživanja kako epistemologa tako i logičara i lingvista, čini se da nam daje za pravo da tvrdimo da nas gorenavedeni (invarijantistički) argumenti ne obavezuju da odbacimo kontekstualizam (varijantizam). S tim na umu, naše je mišljenje da anti-skeptičkim strategijama koje počivaju na kontekstualističkoj tezi o promenljivom značenju pojma znanja treba pružiti priliku. U onome što neposredno sledi upravo to nameravamo da učinimo. Pošto se pod velom kontekstualizma kao što smo to već naglasili kriju, dve u značajnim aspektima različite, anti-skeptičke strategije, bićemo u prilici da „konverzionu” kontekstualističku tezu suočimo sa „inferencijalnom” na način na koji se suočavaju rivalske pozicije. Koja pozicija je uspešnija u rešenju skeptičkog problema pokazaće se u svetlu odgovora jasno definisanih pitanja a to su: koja od njih dve nudi uspešniji odgovor na prigovor o relativizmu, zatim koja pruža uverljivije objašnjenje nastanka, odnosno, izvora skeptičkog paradoksa i naposletku, koja pruža ubedljiviji opis aktualne epistemičke prakse.

II DEO - Konverzacioni kontekstualizam kao antiskeptička strategija

3. Prigovor o relativizmu i konverzacioni mehanizmi koji dovode do promene konteksta

Osnovna teza na kojoj se zasniva konverzacioni kontekstualizam da je istinitosna vrednost sazajnih tvrdnji zavisna od konverzacionih parametara, izložena je načelnom prigovoru da vodi relativizmu. Opšti utisak je da je pripisivanje znanja u konverzacionom kontekstualizmu u potpunosti relativno, da zavisi od neformalnih činilaca kao što su ciljevi ili potrebe onih koji to znanje pripisuju, te da se promena istinosnih uslova sazajnih tvrdnji odigrava na jedan prilično arbitraran način. Opasnost od relativizma konverzacioni kontekstualisti su nastojali da izbegnu pozivanjem na izvesna intersubjektivna, kontekstualno nezavisna konverzaciona pravila koja regulišu uticaj konverzacionih faktora i promenu epistemičkih standarda. Razni autori izdvajali su različita pravila, a u narednim poglavljima prikazaćemo neka od njih. Započecemo izlaganje sa Luisovim pravilima.³² Prvo ćemo istaći njihove pozitivne strane, a zatim ćemo ukazati na neke njihove nedostatke i proceniti da li ih je moguće otkloniti.

3.1 Pravilo prilagodavanja

Svaka konverzacija odigrava se na pozadini određenih pretpostavki. Smatra se da je uspešna ona konverzacija koja je regulisana određenim jezičkim pravilima. Reč je o pravilima koja, ako se slede ne dosledan način, podrazumevaju prećutnu ili pak, eksplicitnu saglasnost učesnika u konverzaciji oko polaznih pretpostavki.³³ Pretpostavke o kojima je reč čine komponente onoga što je Luis (1979) nazvao „konverzacionim rezultatom“. (engl. „conversational score“). „Konverzacioni rezultat“ je stadijum u konverzaciji koji je određen

³² Treba napomenuti da Luis u svom članku „Elusive Knowledge“ (1996) iznosi listu koja obuhvata konverzaciona pravila koja bi trebalo da preciziraju pod kojim uslovima je neka alternativa relevantna. Mi smo se ovde odlučili da islutujemo njegova dva jezička pravila (od kojih se jedno od njih nalazi na pomenutoj listi, dok je drugo izloženo nezavisno od nje, u Luisovom starijem članku „Scorekeeping in a Language Game“, [1979]). Razlog za to leži u činjenici da se okviru filozofske rasprave koja u prvi plan postavlja pitanja koja se tiču konverzacionih mehanizama kojima se skeptik služi kako bi izmenio uobičajene standarde, ovim dvema varijantama jezičkih pravila pripisuje ključna uloga. Za detaljnu kritiku preostalih pravila koje izlaže Luis videti: Williams, M., Contextualism, Externalism and Epistemic Standards”, *Philosophical Studies*, 2001.

³³ Iskaz *p* je pretpostavka u nekoj konverzaciji *akko* se u toj konverzaciji ignorišu sve mogućnosti u kojima ne-*p*.

namerama govornog lica, očekivanjima slušalaca, već pomenutim pretpostavkama, istaknutim mogućnostima pogreške i tome sl.³⁴ Kako tokom konverzacije može doći do izmena u pomenutim aspektima „konverzacioni rezultat“ je podležan promeni, a pravilo čija je uloga da reguliše tu promenu Luis naziva „pravilom prilagođavanja“. Na koji način pravilo prilagođavanja reguliše postojeći „konverzacioni rezultat“ najbolje će biti razjašnjeno pomoću primera. Zamislimo da S iznese tvrdnju da je x ravno. Ukoliko se ostali učesnici u konverzaciji povodom toga usaglase, to onda znači da oni dele isti standard za ravninu i da su saglasni povodom toga da je on ispunjen. Za promenu standarda, kako smatra Luis, sasvim je dovoljno da se neko od učesnika suprotstavi pređašnjem tvrđenju i izjavi sledeće „Ne, x nije dovoljno ravno“. Naime, u svetlu pravila prilagođavanja izricanje negativne konstatacije je dovoljno da preostale učesnike u konverzaciji navede na to da podignu svoje standarde na nivo na kojem će izrečeni iskaz „ x nije dovoljno ravno“ biti istinit (Lewis, 1979: 352). Otuda, sažeto rečeno, pravilo prilagođavanja predstavlja konverzacioni mehanizam koji teži da reguliše promenu značenja kontekstualno-osetljivog pojma na taj način da, ako zatreba, ono što je rečeno načini istinitim. Pošto ovo pravilo po Luisovom mišljenju važi u svim diskursima u kojima se primenjuju kontekstualno-osetljivi pojmovi, ono je na delu i prilikom pripisivanja znanja.

Ako je Luis u pravu, onda kada neko od učesnika u konverzaciji istakne da S nije isključio neku mogućnost pogreške koju pripisivač znanja do tog trenutka nije imao u vidu, onda se i standardi menjaju tako da tvrdnja „S ne zna p “ bude netačna. Tako u skladu sa ekstremeno visokim standardima koje nameće skeptik, a za koje se ne vidi kako ih možemo ispuniti, kako ističe Luis „zdravorazumski nastrojen epistemolog mora priznati poraz“ (1976: 355). Ipak, kako dodaje, u svakodnevnim kontekstima, u odnosu na slabije epistemičke kontekste (ili pređašnji „konverzacioni rezultat“) rečenica kojom se S-u pripisuje znanje će biti tačna (*Ibid*).

3.2 Pravilo pažnje

Pravilo pažnje nam govori da imamo pravo (*ceteris paribus*, tj. pod uslovom da se time ne krši neko drugo jezičko pravilo koje određuje skup relevantnih alternativa) da ignorišemo sve one alternative na koje nam nije skrenuta pažnja, dok nam nalaže da ozbiljno uzmemo u obzir

³⁴ U vezi sa tim, Luis piše „Istinitosna vrednost rečenica, ili njihova prihvatljivost u nekim drugim aspektima, zavisi od komponenata konverzionog rezultata u onoj fazi konverzacije u kojoj su izgovorene.“ (1979: 345)

svaku onu alternativu koje smo – kao mogućnosti pogreške – postali svesni. Da bi neka mogućnost pogreške postala predmet pažnje dovoljno je, prema Luisovom mišljenju, da se ta mogućnost *potene* (bilo u razgovoru sa drugima, bilo u unutrašnjem monologu). Čim se to dogodi, mogućnost više nije (*de facto*) ignorisana pa, prema tome, nije ni *ispravno* ignorisana. Iz toga sledi da, kada epistemolozi razmatraju skeptičke mogućnosti, te mogućnosti ne mogu biti opravdano ignorisane. Samim tim, u epistemološkom kontekstu u kojem nam skeptik predoči alternativu MUP, ta alternativa postaje relevantna, čime se omogućuje izvođenje skeptičkog zaključka. U svakodnevnim kontekstima, pak, skeptičke mogućnosti nisu predmet razmatranja; one su (*de facto*) ignorisane, i prema tome, ispravno ignorisane. Međutim, ako iz tih tvrdnji nastojimo da izvučemo anti-skeptičke zaključke kao što je zaključak da znamo negacije skeptičkih hipoteza, samo pominjanje ovih hipoteza biće dovoljno da nam skrene pažnju na njih, što menja svakodnevni kontekst u skeptičan kontekst. Dalje, s obzirom na to da ne znamo negaciju skeptičke hipoteze, onda u skladu sa *modus tollens* sledi da ne znamo ni uobičajeni iskaz. Međutim, prema Luisovom gledištu, reč je zapravo samo o privremenom rezultatu, odnosno, efektu skeptičkih argumenata:

„Tako epistemologija uništava znanje. Ali to čini samo privremeno. [...] Možemo i dalje imati dosta ispravnih ignorisanja, puno znanja, i puno istinitog pripisivanja znanja sebi i drugima, tokom ostatka vremena.” (*Ibid*: 560)

Ipak, načelna kritika koja se upućuje Luisovoj poziciji je da pravilo pažnje čini preteškim zadržavanje znanja. Veliki broj epistemologa smatra da je tvrdnja da skeptik pobeđuje u svakoj debati zahvaljujući pukom pominjanju skeptičkog scenarija krajnje nedopustiva (Dretske, 1991; Schiffer 1996; Feldman 1999; Barke, 2004: 357-358; Brendel and Jäger 2004: 149; i dr.). Načinivši takav ustupak skeptiku konverzacioni kontekstualista se kritikuje da mu je previše naklonjen. Ovde treba napomenuti da se još neke implikacije stanovišta konverzacionog kontekstualizma interpretiraju na ovaj način (vidi: Williams, 2000: 82; Feldman 2001: 72; Montminy, 2008; et al.).³⁵ Privedbu da je konverzacioni kontekstualista previše naklonjen

³⁵ Montmini (Montminy, 2008) razmatra četiri varijante prigovora koji pretenduju na to da pokažu da je konverzacioni kontekstualista previše naklonjen skeptiku. Jednu od njih čini prigovor koji mi ovde imamo u vidu. Treba nagovestiti da, iako ne sledimo Montminijevu klasifikaciju, preostala tri prigovora detaljno analiziramo nešto kasnije u radu (vidi: § 3.3.1 - §3.3.3.). Pored toga, valja napomenuti da je konverzacioni kontekstualista kritikovan da čini nepotrebno veliki utupak skeptiku time što tvrdi da su skeptički standardi zahtevniji od svakodnevnih standarda. Tako, na primer, Dankan Pričard (Pritchard 2002: 123) ističe da stanovište o hijerarhijskom poretku epistemičkih standarda ima za posledicu tvrdnju da su svakodnevni epistemički standardi u stvari podstandardi skeptikovih najstrožijih standarda, te da su skeptički standardi ipak, *odlučujući*. Pričard, ipak, nije u pravu u pogledu ovog tumačenja. Jer, svako gledište koje kontekstualističku tezu o nemogućnosti pripisivanja

skeptiku, tumačićemo kao da je on odlučivši se da skeptiku prizna pobjedu na njegovom terenu, prelakao stupio na skeptikov teren (DeRose, 1995: §2; Feldman 1999: 100; Hannon, 2017). Pogledajmo sada, kako se u svjetlu te kritike procenjuje Lusiovo pravilo prilagođavanja.

Kao što smo maločas videli, kada skeptik iznese MUP hipotezu, konverzacioni „rezultat” ima tendenciju da se promeni tako da skeptikovi standardi postanu preovlađujući. Sledstveno tome, u svjetlu novonastalih standarda, skeptik je taj koji govori istinu. O tome najbolje svedoči odlomak iz Lusiovog teksta „Scorekeeping in a Language Game“:

„Granica se pomera tako da njegova tvrdnja postaje tačna. Kada je granica pomerena, zdravorazumski nastrojen epistemolog mora priznati poraz. A ipak ni na koji način nije bio u krivu kada je iznosio tvrdnju o infalibilističkom znanju - ono što je tvrdio bilo je istinito u odnosu na tadašnji rezultat.” (1979: 355)

U gore navedenom citatu možemo da uočimo i to da Luisova kontekstualistička teza implicira jedan oblik znanja koje je *nepostojano*, što se dodatno može ilustrovati i navođenjem sledećih redova:

„[...] biće da je neizbežno da epistemologija mora uništiti znanje. Tako je znanje nepostojano. Ispitajte ga, i ono odmah nestaje.” (Lewis, 1996: 560)

„U strogom kontekstu epistemologije mi ne znamo ništa, ipak u labavijim kontekstima mi znamo mnogo.” (*Ibid*: 551)

„[...]prvo znamo onda ne znamo” (*Ibid*: 566)

„U takvom posebnom kontekstu, sa tako bogatim domenom, sazajna tvrdnja nikada (pa, skoro nikada) ne može biti istinita. Niti pripisivanje znanja samom

znanja u skeptičkom kontekstu interpretira tako da implicira nemogućnost pripisivanja znanja u neskeptičkim kontekstima gubi iz vida ključ kontekstualističkog rešenja skeptičke zagonetke. On leži u tvrdnji da skepticizam *nije inkompatibilan* sa istinitošću naših uobičajenih sazajnih tvrdnji (vidi npr. DeRose, 2009: 129). O tome, između ostalog, jasno svedoče sledeći Koenov pasus: „[...] To što je istinski iznenađujuće i odbojno u vezi sa skepticizmom je misao da smo sve vreme izgovarajući rečenice forme „S zna da *p*” u našim svakodnevnim životima, pričali neistinu. Kontekstualizam poriče da je to slučaj. [...] Kontekstualizam objašnjava upornu privlačnost skeptičkih argumenata time što otvara mogućnost da u skepticizmu ima nešto istine. Ali strategija kontekstualiste jeste da ograniči štetu koja tako nastaje [...] pokazivanjem da ovo popuštanje pred skepticizmom ne ugrožava istinitost naših svakodnevnih pripisivanja znanja”. (Vidi: Cohen, 2005: 71)

sebi (bilo sadašnjem ili pređašnjem, epistemologijom neiskvarenom, sebi); niti pripisivanje znanja ostalima. Tako epistemologija uništava znanje. Ali to čini samo privremeno. (*Ibid*: 559)

Otuda utisak da je Luisovo rešenje previše naklonjeno skeptiku. Jer, kako je primetila Antonia Bark (Antonia Barke, 2004), ako je Luis u pravu, pokazuje se da onog trenutka kada neko od učesnika u konverzaciji pomene neku mogućnost (čak i greškom), ta mogućnost više ne može biti ispravno ignorisana. Međutim, ako dopustimo da puko pominjanje ili razmišljanje o skeptičkim mogućnostima uspeva da ih načini relevantnim, onda se za jedan takav mehanizam promene konteksta može reći da daje legitimitet radikalnim skeptičkim alternativama na nedopustivo lak način. Povrh toga, smatralo se i to da takav opis kontekstualne promene nije u skladu sa postojećom epistemičkom praksom. Na osnovu kojih razloga je ova kritika potkrepljena, razmotrićemo u sledećem odeljku.

3.3 Da li je Luisovo objašnjenje u skladu sa aktualnom jezičkom praksom upotrebe pojma znanja?

Luisovim objašnjenjem mehanizma koji dovodi do kontekstualne promene nije bio zadovoljan Kit Dirouz, pre svega zato što ono nije primenljivo na sve situacije u kojima dolazi do pooštavanja standarda. Preciznije rečeno, Dirouz je mišljenja da podizanje epistemičkih standarda ne zavisi isključivo od ukazivanja na neku mogućnost pogreške, već da se taj efekat u podjednako meri postiže i izricanjem iskaza kojima se tvrdi da smo isključili izvesne mogućnosti pogreške. Tako, na primer, kontekst u kojem tvrdimo da znamo da nismo mozak u posudi, kako smatra Dirouz, ima tendenciju da se probrazi u kontekst u kome su skeptikovi standardi na delu.

Sa druge strane, kako su isticali Ričard Feldman (1999), Milan Engel (2004) i Vejn Dejvis (2004) ništa od navedenog se u praksi zapravo ne dešava. Prema mišljenju ovih autora, puko pominjanje skeptičkih hipoteza u konverzaciji neće uspeti da izmeni postojeće epistemičke standarde i da nas „preseli” (čak ni privremeno) iz neepistemološkog u epistemološki kontekst. Usredsredimo pažnju na Feldmanov primer koji bi trebalo da istakne ovu poentu. Zamislimo da se nalazimo na koktelu i slušamo raspravu dve osobe čvrsto rešena da izgube višak kilograma.

Jedna od njih tvrdi da je za taj poduhvat neophodno u potpunosti izbaciti ugljene hidrate, dok druga ističe da se najefikasniji recept za mršavljenje ogleda u balansiranoj ishrani i ograničenom unosu masti. Posle izvesnog vremena, uključujemo se u raspravu uzvikujući: „Barem znam da nisam mozak u posudi!” (Upor. Feldman, 1999: 100).

Feldman smatra da bismo pukim spominjanje hipoteze o mozgu u posudi (i onda kada tvrdimo da znamo da je lažna) u najboljem slučaju uspeali da izazovemo čuđenje svojih sagovornika, ali ne i da izmenimo uobičajene standarde za znanje. Time kako Dirouz odgovara na ovaj prigovor, bavićemo se malo kasnije. Sada se nameće pitanje otkuda utisak da Lusiov opis mehanizama koji dovode do promene epistemičkih standarda nije u skladu sa aktualnom jezičkom praksom. Jedno od objašnjenja za to može se pronaći u zapažanju koje su izneli Majkl Vilijams i Antonia Bark. Ovi interpretatori, naime, ukazuju na to da je Luis formulišući pravilo pažnje pogrešno izjednačio dve različite stvari: to da se nešto ignoriše i to da nečeg nismo svesni. Evo šta o tome kaže Vilijams:

„Ako vas (neprirodno ili sasvim razumljivo) ignorišem na zabavi, to nije zato što ja ne shvatam da ste vi tu. Sasvim suprotno, ja moram da znam da ste tu da bih vas ignorisao. Isto tako je u epistemičkim stvarima. Ja mogu (propisno ili ne) ignorisati - tj. ne uzimati u obzir - mogućnosti kojih sam potpuno svestan.” (2001: 16)

Poput Vilijamsa, Barkova (2004: 359) smatra da Luis brka iskaze o psihološkim činjenicama (zapažanju neke mogućnosti pogreške) sa iskazima normativnog tipa (u kojima se obrazloženo tvrdi da određena mogućnost pogreške zaista zaslužuje našu pažnju). Psihološka ravan je ona u kojoj postavljamo pitanje šta možemo (ili šta već jesmo) u poziciji da *de facto* ignorišemo, dok se u epistemološkom smislu interesujemo za pitanje koje mogućnosti pogreške s pravom možemo ignorisati. Barkova ističe da Luisovo pravilo pažnje ne pravi razliku između ova dva pitanja – ono nam samo govori da nijedna svesno uočena mogućnost pogreške ne može biti ispravno ignorisana, ali ne nudi objašnjenje zašto je to slučaj.

Premda je tačno da Luis nigde nije ukazao na razliku između pojmova „ignorirati” i „ne biti svestan”, ne bismo rekli da je Lusiovo shvatanje prema kojem *nijedna uočena mogućnost pogreške ne može biti ispravno ignorisana* rezultat njegovog brkanja normativne i psihološke ravni. Prema našem mišljenju, ovaj stav bi trebalo sagledati kao izraz njegovih *infalibilističkih* intuicija koje se, između ostalog, ogledaju u sledećoj njegovoj rečenici:

„Ukoliko tvrdite da S zna da P, a ipak dopustite da S ne može da eliminiše određenu mogućnost da ne-P, onda zasigurno izgleda kao da ste priznali da S ipak ne zna da P.”(Lewis 1996: 549)

Videli smo da promene u obeležjima konteksta mogu dovesti do toga da naša prethodna tvrdnja „S zna *p*” bude suočena sa alternativom *ne-p*, usled čega neće biti ispravno da S-u pripišemo znanje *p*. Prema tome, Luisov stav u kojem se tvrdi da neka alternativa koja nije *de facto* ignorisana, nije ni *ispravno* ignorisana uslovljen je, prema našem mišljenju, isključivo Luisovom intuicijom da govoriti o znanju „uprkos neeliminisanim mogućnostima pogreške, jednostavno *zvuči* kontradiktorno” (*Ibid*), a ne činjenicom da on previđa razliku između slučajeva u kojima nečeg nismo svesni i onih u kojima isto to svojevolejno ignorišemo.³⁶ Iz tog razloga, smatramo da zapažanja Vilijamsa i Barkove ne mogu pružiti odgovor na naše pitanje.

Sa druge strane, pada u oči da bi Luis mogao da uputi protiv-prigovor Feldmanu tako što bi istakao da on pogrešno tumači stanovište konverzacionog kontekstualizma kao čisto deskriptivni projekat čiji je jedini cilj da pokaže šta se dešava u epistemičkoj praksi onda kada se subjekti saznanja suoče sa skeptičkim hipotezama. Takav odgovor bi zapravo bio u skladu sa tim kako Dirouz definiše glavni cilj konverzacionog kontekstualiste:

„Važno je identifikovati mehanizam kojim skeptik barem preti da podigne standarde za znanje. Da li je skeptik u tom podizanju standarda zapravo uspeo, naspram svog odlučnog protivnika, manje je važno” (DeRose 1995 §2).

Ipak, kada je reč o kritici u kojoj se konverzacioni kontekstualista optužuje da je ponudio strategiju koja je previše naklonjena skeptiku, važno je odgovoriti na pitanje da li skeptik u svakom pokušaju da izmeni postojeće epistemičke standarde zaista uspeva. Naime, u svetlu ove kritike, Dirouzu je stalo da pokaže da je Luis mogućnost zaustavljanja ili „blokiranja” promene konverzacionog rezultata nekako prilagodio stanovištu konverzacionog kontekstualizma. Kako Dirouz pretenduje na to da pokaže da je to slučaj?

Prisetimo se (§ 3.1) da je pravilo prilagođavanja okarakterisano tako da (pod uslovom da iznesenoj tvrdnji niko ne prigovori) reguliše postojeći „konverzacioni rezultat“ time što izrečenu

³⁶ O tome svedoči Luisov pasus „Ukoliko ste uvereni falibilisti, molim vas da budete iskreni, budete naivni, i čujete sve ovo iznova. „On zna, a ipak nije eliminisao sve mogućnosti pogreške.“ Iako ste zapušili uši, zar ovaj otvoreni, eksplicitni falibilizam *ipak* ne *zvuči* pogrešno?” (1996:549)

tvrdnju čini istinitom. Ta ideja je, kako smatra Dirouz, jasno izražena u odlomku Luisovog teksta u kojem on govori o standardima za preciznost:

„Ukoliko uzmemo standarde za preciznost kao komponentu konverzijskog rezultata, još jednom ćemo videti Pravilo prilagođavanja na delu. Jedan od načina da se ti standardi promene jeste da se izgovori nešto što bi bilo sasvim neprihvatljivo ukoliko standardi ostanu nepromenjeni. Ukoliko kažemo ‘Italija je oblika čizme’ i bude prihvaćeno, jasno je da su zahtevani standardi niski i da opadaju po potrebi. Nakon toga, ‘Francuska je šestougona’ je, takođe, dovoljno istinito.” (Lewis, 1979: 352)

Uočljivo je, dakle, kako dolazi do izmene „konverzionog rezultata“ onda kada govorno lice iznese tvrdnju koja biva prihvaćena u konverzaciji. Šta se, pak, dešava sa konverzionim rezultatom kada iznetoj tvrdnji neko od učesnika uputi prigovor, odnosno, onda kada usled tog prigovora, ono što govorno lice tvrdi ne bude prihvaćeno? Dirouz smatra da u tom slučaju govorno lice ne uspeva da uspostavi liberalnije standarde i izmeni postojeći „konverzioni rezultat.“ Ostavivši takvu mogućnost Luis je, prema Dirouzovom mišljenju, učesnicima u konverzaciji zapravo omogućio pravo *veta* (DeRose 2009:140), to jest, pravo da na taj način zaustave promenu postojećih standarda. Ako je to tačno, onda, kako ističe Dirouz, pravo na *veto* neće biti privilegija samo učesnika u nefilozofskim konverzijama, već će biti na raspolaganju i u raspravi sa skeptikom. Naime, u tom slučaju govorna lica su u poziciji da ulažući veto osujete skeptika u njegovom pokušaju da promeni postojeći „konverzioni rezultat“.

Pitanje je u kojoj meri je skeptikov pokušaj izmene epistemičkih standarda sličan gore ilustrovanom pokušaju promene u standardima za preciznost. U citiranom odlomku Luisovog teksta dolazi, suprotno onome što se dešava kada se suočimo sa skeptikovim tvrdnjama, do spuštanja standarda, što je bar jedan aspekt u kojem se te dve situacije razlikuju. Međutim, čak i ako ostavimo po strani pitanje u kojoj meri je ovaj aspekt problematičan, trebalo bi uočiti još jednu liniju razlikovanja koja ne izgleda zanemarljiva. Ona se tiče načina na koji govorna lica *zaustavljaju* promenu „rezultata“. Pogledajmo šta povodom toga kaže Luis u nastavku gore citiranog odlomka:

„Ali ako negirate da je Italija oblika čizme, *ukazujući na razlike*, to što ste rekli zahteva visoke standarde prema kojima je ‘Francuska je heksagonalna’ daleko od istine.” (*Ibid*)

Kao što vidimo u Luisovom primeru, *ukazivanjem na razlike* između dva objekta: Italije i čizme, onemogućeno je uspostavljanje liberalnih standarda za preciznost. To nam zapravo pruža još jedan razlog da primer na koji je ukazao Dirouz ne tumačimo kao model debate između skeptika i anti-skeptika. Jer, kada je o takvoj debati reč, pomenuta opcija nije pred nama, s obzirom na činjenicu da skeptik skreće pažnju na hipoteze koje su u evidencijskom smislu *nerazlučive* od onoga što smatramo normalnim, uobičajenim okolnostima. Shodno tome, prema našem mišljenju, pravo *veta* u konverzaciji sa skeptikom bi, ako ono uopšte postoji, kod Luisa trebalo potražiti u njegovoj tvrdnji da je „konverzacioni rezultat“ takav da jednostavno „ima tendenciju da se razvije“ (1979: 346-7) onako kako jezička pravila to nalažu. Takvim situacijama bi, prema našem mišljenju, više odgovarao sledeći primer:

S1: Kako si? Čujem da si neko vreme bio odsutan.

S2: Istina, malo sam uživao u Italiji.

S1: Kako je u zemlji oblika čizme?

S2: Pa nije tog oblika, za početak morao bi da odsečeš gornji deo da bi uopšte ličilo na čizmu, dakle u najboljem slučaju donje dve trećine liče na čizmu. Dalje, dok je čizma simetrična, Italija je u stvari samo jedno ispupčenje na sferi (...)

S1: Iskreno, zanimao me je njen sveukupan, grub oblik.

Bilo kako bilo, Dirouz smatra da Luisovo objašnjenje mehanizama koji su odgovorni za promenu uobičajenog konteksta u skeptički kontekst nije adekvatno. Naime, on je mišljenja da je, onda kada do te promene dođe, za nju ipak potrebno nešto više od pukog pominjanja ili skretanja pažnje na mogućnost pogreške. On smatra da je za tako nešto neophodna i neka vrsta neprotivljenja, a čini se da je povrh toga, neophodno da dođe i do neke vrste prihvatanja, odnosno, saglasnosti (2009: 203). Da bismo videli kako dolazi do te saglasnosti, to jest, da bismo uspeli da ponudimo adekvatno objašnjenje kako je skeptik, onda kada je u tome uspeo, podigao standarde za znanje, neophodno je ponuditi odgovor na pitanje zašto je njegova argumentacija uverljiva (DeRose 1995, §3). Drugim rečima, da bi razrešenje bilo epistemološki adekvatno, prema Dirouzu, neophodno je utvrditi uslove za znanje koje nismo uspeli da zadovoljimo u skeptičkom kontekstu, tj. neophodno je ponuditi odgovor na pitanje zašto ne znamo da nismo MUP.

3.4 Pravilo osetljivosti

Za razliku od Luisa koji je svoju kontekstualističku poziciju povezo sa teorijom relevantnih alternativa, Dirouz se u artikulaciji svoje teze opredelio za kondicionalnu analizu rečenica kojim se pripisuje znanje. Međutim, nasuprot Nozиковom gledištu unutar kojeg se tvrdi da je za neko verovanje, da bi se ubrajalo u znanje, neophodno ispunjenje uslova osetljivosti na istinu, u Dirouzovom stanovištu uslov osetljivosti ne predstavlja nužan uslov za znanje. Razlog za to sadržan je u Dirouzovoj pretenziji da sačuva važenje principa deduktivne zatvorenosti znanja. Jer, kao što smo videli u odeljku §1.1, ako prihvatimo Nozиков predlog i pomenuti uslov protumačimo kao nužan uslov za znanje, onda moramo pristati na to da negiramo važenje PDZ-a. S obzirom na to, Dirouz nastoji da ponudi jedno drukčije tumačenje uslova osetljivosti, koje će dozvoliti pripisivanje znanja uobičajenih iskaza, a da pri tom ne povlači za sobom odbacivanje PDZ-a.

Prema Dirouzovom stanovištu, uslov osetljivosti odražava izvesno konverzaciono pravilo tzv. *pravilo osetljivosti*, u čijem svetlu se postavljaju uslovi pod kojima će rečenice kojima se pripisuje znanje biti istinite. Pogledajmo kako ovo pravilo funkcioniše:

„Kada se tvrdi da neki subjekt S zna (ili ne zna) neki iskaz p , standardi za znanje (standardi za to u koliko dobroj epistemičkoj poziciji neko mora da bude da bi se smatralo da zna) teže da se podignu, ako zatreba, na takav nivo da zahtevaju da S -ovo verovanje u pogledu p bude osetljivo, da bi se ubrajalo u znanje.” (1995: 36)

Premda, kao što možemo da vidimo, Dirouz pojam osetljivosti dovodi u blisku vezu sa pojmom epistemičke pozicije subjekta, on „epistemičku poziciju“ ne poistovećuje sa osetljivošću. Da pojasnimo. Prisetimo se da u skladu sa uslovom osetljivosti važi da je S -ovo verovanje u iskaz p osetljivo na istinu, u tom smislu, da ukoliko p nije bilo slučaj, S ne bi verovao da je p slučaj. Sa druge strane, kada je reč o snazi subjektovog epistemičkog položaja, Dirouz ovaj pojam bliže pojašnjava pozivanjem na model mogućih svetova:

„Što se više udaljimo od aktuelnog sveta, a da još uvek važi da naše verovanje odovara stanju stvari u dalekim i bliskim svetovima, to je naša pozicija jača u odnosu na p .” (1995: 34)

Dakle, što je veći opseg svetova u kojima S-ovo verovanje „prati“ istinu na odgovarajući način to je njegova epistemičke pozicija snažnija. Pitanje u koliko snažnom epistemičkom položaju S treba da bude da bi mu se pripisalo znanje odgovarajućeg iskaza zavisno je od konverzionog konteksta. Drugim rečima, pripisivač znanja je taj koji određuje koliki je opseg skupa svetova u kojima je za S-ovo verovanje da bi se ubrajalo u znanje neophodno da ono bude osetljivo na istinitost p . U svakodnevnim kontekstima, takav domen svetova – tzv. *sfera epistemički relevantnih svetova* (1995: §12) prostire se na relativno mali broj svetova u kojima je p lažno. Iz tog razloga, kada je reč o znanju svakodnevnih iskaza, ispunjenje uslova osetljivosti i zahtevane snage epistemičke pozicije se podudara: ako je S u minimalno snažnoj epistemičkoj poziciji u odnosu na iskaz p , njegovo verovanje u istinitost tog iskaza će, takođe, biti osetljivo na njegovu istinitost. Na primer, zamislimo da je pre izvesnog vremena S kupio bicikl. Moglo je da se dogodi da se u poslednjem trenutku S predomisli i kupi električni trotinet. Ipak, da je S to zaista učinio, S ne bi verovao da je kupio bicikl. Pošto se u svakodnevnom kontekstu u razmatranje uzimaju samo „ne- p svetovi” koji su relativno blizu aktualnom svetu, i pošto je S-ovo verovanje u stanju da prati istinitost u takvoj restriktivnoj modalnoj sferi, onda se S-ovo verovanje u iskaz p može ispravno nazvati znanjem. Na taj način, Dirouz objašnjava naše znanje „svakodnevnih“ iskaza, a time i našu intuiciju da je iskaz (1) u inkonzistentnoj trijadi istinit (vidi: §1).

S druge strane, S-ovo verovanje u negaciju skeptičke alternative (ne- q) nikada nije osetljivo na zahtevani način: S bi nastavio da veruje u istinitost iskaza ne- q i u svetu u kojem je q tačno. Ipak, iz toga što verovanje u iskaz ne- q nije osetljivo na protivčinjenički način, ne sledi da je S-ova epistemička pozicija slaba prema tom iskazu. Jer, ako se prisetimo, Dirouz tvrdi da opseg svetova u kojima S-ovo verovanje prati istinu na odgovarajući način, direktno utiče na snagu njegove epistemičke pozicije. Pa tako, s obzirom na to da je „ q svet” krajnje udaljen od aktualnog sveta, S-ovo verovanje odgovara stanju stvari kroz širok raspon mogućih svetova, što zapravo njegovu epistemičku poziciju u odnosu na iskaz ne- q čini prilično snažnom.

Kada je reč o iskazu (2) u nekonzistentnoj trijadi, Dirouz tvrdi da je on istinit u svim kontekstima. To je zato što, bez obzira na visinu kontekstualno postavljenih epistemičkih standarda, S-ov epistemički položaj u odnosu na uobičajeni iskaz (p) uvek će biti istovetan njegovom epistemičkom položaju u odnosu na negaciju skeptičke hipoteze (ne- q). Tvrditi da to nije slučaj, kako zanimljivo poentira Dirouz, značilo bi suprotstaviti se „intuitivno prihvatljivom

shvatanju, da ne bi bilo ništa mudrije kladiti se u nečiju besmrtnost duše da je O istinito, nego se kladiti da je ne-SH istinito“ (Dirouz, 1995, 32).³⁷ Na osnovu toga, važiće i da, ako je u svetlu postojećih standarda procenjeno da je S u dovoljno snažnoj epistemičkoj poziciji u odnosu na iskaz p da bi mu se pripisalo znanje tog iskaza, onda će ta pozicija biti dovoljno snažna i za pripisivanje znanja negacije skeptičke hipoteze, odnosno, iskaza $ne-q$.

Osnovna Dirouzova ideja je da se protivčinjenička osetljivost S-ovog verovanja zahteva samo onda kada je iskaz u koji S veruje eksplicitno doveden u sumnju od strane pripisivača znanja. Prema tome, za istinitost rečnice „S zna da $ne-q$ “, S-vo verovanje u iskaz $ne-q$ mora da ispuni uslov protivčinjeničke osetljivosti. Usled toga, „ q svetovi“ postaju relevantni za pripisivanje znanja iskaza $ne-q$. Pored toga, u skladu sa PDZ-om oni postaju relevantni i za istinitost rečenice pomoću koje pripisuje znanje iskaza p (poput „Imam ruke“) što dovodi do toga da je i rečenica (S zna da p) neistinita. Dakle, za rečenicu „S zna da p “ s pravom tvrdimo da nije istinita, jer S nije u epistemičkoj poziciji koja je dovoljno snažna da prati istinitost svakodnevnih iskaza u udaljenim $ne-p$ (q) svetovima, dok se za rečenicu „S zna da $ne-q$ “ isto to može reći, zato što S-ovo verovanje u tom pogledu nije protivčinjenički osetljivo. S tim u vezi, Dirouz ističe:

„[...] mi imamo veoma snažnu, uopštenu, mada ne i neisključivu, sklonost da smatramo da mi ne znamo da P onda kada mislimo da naše verovanje da P je verovanje koje bismo zadržali čak i kada bi P bilo lažno. Hajde da kažemo da je S-ovo verovanje da P *neosetljivo* ukoliko bi S verovao da P, čak i kada bi P bilo lažno. [...] Mi smo skloni da sudimo da S ne zna da P kada mislimo da je S-ovo verovanje *neosetljivo*. (1995: 18)

Na taj način Dirouz objašnjava zašto smo skloni da, u odgovarajućim uslovima, procenjujemo skeptičku tvrdnju da ne znamo da nismo MUP, kao istinitu, odnosno, zašto je iskaz (3) u nekonzistentnoj trijadi intuitivno prihvatljiv. Vidimo, dakle, da premda Dirouz ne tumači uslov osetljivosti kao nužan uslov za znanje, on se poziva na „osetljivost“ sa ciljem da objasni plauzibilnost skeptikove tvrdnje da ne možemo da znamo negaciju njegovih hipoteza. Usled toga, on smatra da je za razliku od Luisa, uspeo da ponudi objašnjenje zašto skeptički argument u odgovarajućem konverzacionom kontekstu postaje ubedljiv, ali i da na osnovama

³⁷ Usled čega je O uobičajeni iskaz, a SH skeptička hipoteza.

takve analize objasni intuitivnu prihvatljivost preostala dva iskaza u inkonzistentnoj trijadi iskaza. Ipak, u narednih nekoliko poglavlja imaćemo priliku da vidimo kako ista vrsta prigovora koji se mogu uputiti Luisovom kontekstualizmu pretili da ugrozi i Dirouzovu poziciju.

3.5 Opasnost od tri problema

Pažnju ćemo usredsrediti, redom, na tri međusobno povezana problema sa kojima se suočavaju Lusiova i Dirouzova teorija, a koji se, *mutatis mutandi*, mogu postaviti pred konverzacioni kontekstualizam uopšte, budući da se tiču dve opšte kontekstualističke teze: da dolazi do izmene značenja pojma znanja usled promene konverzacijskih faktora i da znanje nije moguće u kontekstu epistemologije. Prvo, da teorije ovog tipa obavezuju kontekstualiste da usvoje krajnje kontraintuitivne iskaze poput „On je znao pre da je p slučaj, ali sada ne zna”; drugo, da one nameću tumačenje prema kojem se epistemolozi mogu opisati kao najveće neznalice na svetu; i treće, da one impliciraju jedan oblik znanja koje je neizrecivo.

3.5.1 „Čas znaš, čas ne znaš” prigovor

Na prvi pogled, izgleda krajnje neobično govoriti o tome da znanje dolazi i odlazi, odnosno, da biva stečeno ili izgubljeno, usled promene toka konverzacije. Tvrditi da je znanje nestabilno u smislu u kom to sugeriše takva interpretacija Lusiove teorije, prema mišljenju pojedinih kritičara (Palle Yourgrau, 1983: 183; Stanley 2005: 52), značilo bi dopustiti da se odvijaju dijalozi sledećeg tipa:

Filatelista 1: Da li je to markica *Michael186* iz kolekcije Deutchepost, regije SAAR?

Filatelista 2: Da, to je markica *Michael186* iz kolekcije Deutchepost, regije SAAR.

Filatelista 1: Ali da li možeš da isključiš mogućnost da je to *Michell186a* koja je varijanta *Michael186* markice?

Filatelista 2: Ne, ne mogu.

Filatelista 1: Dakle, priznaješ da nisi znao da je to markica *Michael186* iz kolekcije Deutchepost, regije SAAR.

Filatelista 2: Ne, tada sam znao da je to markica *Michael186* iz kolekcije Deutchepost, regije SAAR. Međutim, posle tvog pitanja više ne znam.

Pošto tokom navedenog dijaloga nije došlo ni do kakvog novog otkrića koje bi rezultiralo promenom u *epistemičkom položaju* saznavnog subjekta, kritičari su saglasni da je tvrdnja (i) *S je znao da je p slučaj, ali sada to više ne zna*, izrečena pod tim uslovima, u potpunosti apsurdna.

3.5.2 Epistemolozi kao najveće neznalice na svetu

Kao što je već pomenuto, jedan od problema koji se povezuje sa Lusiovom tezom o nemogućnosti znanja u epistemološkom kontekstu jeste njen kontraintuitivni stav da što manje razmišljamo o znanju to više znamo (Engel 2004), odnosno, da što više razmišljamo o znanju, to manje znamo (Brendel & Jager 2004). Na kontraintuitivni karakter ove posledice ukazuje Stenli (2005: 110) u vidu sledeće tvrdnje:

- (ii) Hana *ne zna* da je *p* slučaj. Ali, da smo ignorisali određene mogućnosti ona bi *znala* da je *p* slučaj.

U tom duhu primećeno je da bi pristalica ovog pristupa morao da se složi sa stavom da su filozofi koji se učestalo bave saznavnim problemima zapravo najveće neznalice na svetu. S tim u vezi, Drecke (2005: 18–19) je prigovorio konverzacionim kontekstualistima da je posledica usvajanja njihove teorije bizarnija od negiranja PDZ-a. Do istog tog zaključka došao je Milan Engel (Mylan Engel 2004: 210) onda kada je primetio da u svetlu njihove teorije ispada da je pijani Hjum u pabu u poziciji da sebi pripiše više znanja od trezvenog Hjuma koji predan filozofskoj refleksiji u svojoj radnoj sobi piše *Istraživanja o ljudskom razumu*. Ipak, kako ističe Engel, nije moguće poverovati da je Hjum napisao knjigu od izuzetnog značaja za filozofiju, u trenutcima kada je za sebe mogao da tvrdi da (gotovo) ništa nije u stanju da zna. Neprihvatljivost ove posledice izrazio je i Ričard Feldman:

„Redovno predajem epistemologiju studentima osnovnih studija. Jedan deo predmeta tiče se argumentacije u prilog skepticizmu [...] Smatrao sam da prolaženje kroz te argumente pomaže da se istaknu obeležja pojma znanja i njegove primene. Kontekstualisti, pak, drže da su argumenti u prilog skepticizmu zdravi, ili barem da su njihovi zaključci istiniti u kontekstima u kojima se razmatraju. Tako da, ukoliko su kontekstualisti u pravu, ja nisam bio u pravu u

vezi ovih argumenata (ili barem njihovih zaključaka). To je razočaravajuće.” (2001: 62)

3.5.3 Znanje koje je neizrecivo i nije podložno refleksiji

Pojedini autori smatraju da kontekstualističko rešenje skeptičkog problema ima ozbiljan nedostatak, budući da za posledicu ima neki oblik znanja koje je neizrecivo. Zbog toga što odgovarajući konverzacioni mehanizmi dovode do toga da pominjanje skeptičkih mogućnosti pogreške podiže epistemičke standarde na najviši nivo, pokazuje se da mi ni u svakodnevnom kontekstu ne možemo reći, pa čak ni pomisliti da znamo da nismo MUP (DeRose, 1995: 39; Schiffer 1996: 321; Rysiew 2001; Feldman 2001: 72; Davis 2004: 260; Engel 2004: 212; Brady i Pritchard, 2005: 164). Naime, na osnovu rešenja koje nude konverzacioni kontekstualisti, pokazuje se da uprkos činjenici što znamo mnogobrojne iskaze u svetlu uobičajenih epistemičkih standarda, ako poželimo da iz svakodnevnih sazajnih tvrdnji izvučemo eksplicitne anti-skeptičke zaključke, to nas prebacuje u kontekst u kom ti zaključci postaju lažni.³⁸

Dejvis (2004: 260), pak, smatra da je ovde reč o posledici koja je nepodnošljiva u istoj meri koliko i Nozikova konjunkcija, dok Barkova (2004: 218) postavlja pitanje: ako nas izricanje konsekvensa odvodi u drugi kontekst kako onda dedukciju shvatiti kao put ka saznanju? Osim toga, primećivano je da ova implikacija naizgled ima dramatične posledice i po samu kontekstualističku tezu. Naime, kako napominju pojedini kritičari (Fogelin, 2000: 55; Pritchard 2002: §2, fus. 15, §4 fus. 23) ako je ta teza tačna, onda se konverzacioni kontekstualista suočava sa teškoćom u izlaganju, jer ne može konzistentno da izloži svoje stanovište, a da pritom ne uzme u obzir mogućnosti koje ga podrivaju. Drugim rečima, pokazuje se da je kontekstualistička teza *neizreciva*.

Treba napomenuti, da je reč je o problemu kojeg su zastupnici „konverzacione” teze i te kako bili svesni. Luis je eksplicitno priznao da njegovo izlaganje sadrži izvesnu nekonzistentnost:

„Zar nisam ja, prema sopstvenim kriterijumima, govorio nešto što ne može biti izrečeno? (Niti prošaptano.) Ako je priča koju sam

³⁸ Ovaj problem može imati sličnosti sa problemom koji se javlja onda kada želimo da izrekemo iskaze poput „Ja ništa ne tvrdim” ili „Svi mi ćutimo.” (Lewis, 1996: 567; Fogelin, 2000: 55).

ispričao tačna, kako sam uspeo da je kažem? Žargonski rečeno, zar tu nema problema reflektivnosti? Zar moja priča ne dekonstruiše samu sebe?” (1996: 566)

Priznajući izričito da je izvrdao sopstvena pravila, Luis je nastojao da odbrani svoju poziciju sledećim rečima:

„Da bih razglasio poruku, izvrdao sam pravila. Ako sam pokušao da prošapćem ono što ne može biti izgovoreno, šta sa tim? Oslonio sam se na kardinalni princip pragmatike, koji nadjačava svako od pravila koje sam pomenuo: tumačite poruku tako da ima smisla – tako da je konzistentna, i smisleno izgovorena.” (*Ibid*)

Nekoliko redova kasnije, on nas je i opomenuo da ne gubimo iz vida da je njegovo izlaganje bilo krajnje neformalno i da, imajući to u vidu, specifičnost terminologije koja mu je poslužila u te svrhe uzmemo sa rezervom. Na samom kraju svog teksta „Elusive knowledge” on ostaje uveren da se konzistentan pristup u koverzacionom kontekstualizmu može obezbediti:

„Mogao sam reći ono što sam imao pošteno, bez zaobilaženja pravila. Bilo bi zamorno, ali je moglo biti učinjeno. Tajna bi bila u pribegavanju ‘semantičkom usponu’. Mogao sam posvetiti ogromnu pažnju razlikovanju (1) jezika koje koristim kad pričam o znanju, ili bilo čemu, i (2) drugog jezika koji koristim kada govorim o semantici i pragmatici funkcionisanja prvog jezika. Ukoliko želite da čujete moju priču ispričanu na taj način, verovatno znate dovoljno da uradite sami taj posao. Ako to možete, onda je moje neformalno predstavljanje bilo dovoljno dobro.” (*Ibid*)

Ipak, upravo je zbog nedovršenosti Luisove argumentacije teško odrediti u kom stepenu navedene kritike pogađaju njegovu poziciju. Moglo bi se reći da u ovim raspravama kojima se ne nazire kraj, danas u najvećoj meri učestvuje Dirouz, nastojeći da na navedene prigovore odgovori tako što sledi Luisove smernice da se kontekstualistička teorija dovrši u okviru meta-lingvističkog „semantičkog uspona”. Namera da se Luisova teorija artikuliše kao meta-lingvistička teza o istinitosnim uslovima rečenica pomoću kojih se pripisuje znanje sprovedena je sa ciljem da se eksplicitno izraze stavovi na čije se usvajanje konverzacioni kontekstualisti zapravo obavezuju. Jedna od posledica ovog poduhvata je, kao što ćemo imati prilike da vidimo

u sledećem potpoglavlju, eksplicitno odbacivanje ideje da kontekstualizam zaista implicira tezu da je znanje nepostojano.

3.6 Uspinjanje i greška u semantičkom silaženju

Sa jasnim ciljem da odgovori na prigovore upućene Lusiovoj poziciji, Dirouz naglašava da je od početne, ali i suštinske važnosti da se utvrdi da konverzacioni kontekstualizam ne predstavlja stanovište prema kojem znanje „dolazi i odlazi” usled promene konverzacionih faktora. Da bi dokazao da je u pravu, Dirouz predlaže da se prisetimo argumenta koji uključuje primer kontrasnih kontekstā i da sebi postavimo sledeća pitanja: „Šta je S izgubio usled promene epistemičkih standarda?”; „Šta je uništeno ili oteto od njega?” Ako se naše misli kreću u smeru odgovora da je S izgubio znanje *simpliciter*, u smislu u kom se znanje *simpliciter* tumači na invarijantistički način, takvo objašnjenje nam ne može biti od pomoći, zato što, prema konverzacionim kontekstualistima, takvo znanje ni ne postoji. Ako bi, pak, odgovor bio da je S-u oduzeto znanje koje mu je pripisano u skladu sa niskim epistemičkim standardima, sa time se ponovo ne možemo složiti zato što S i dalje poseduje znanje u svetlu tih istih standarda. Konačno, pošto S ne može da izgubi znanje koje nikada nije imao, ne može biti usvojena ni preostala opcija da je reč o znanju u svetlu pooštrenih epistemičkih standarda. Dirouzova pouka je jasna: znanje prema konverzacionim kontekstualistima *ne* nestaje kada se preselimo u zahtevniji kontekst. Ipak, da bi se jasno prikazala osnovna ideja konverzacionog kontekstualizma, neophodno je izvesti semantičko uspinjanje, i to na sledeći način:

- Prvobitno, Janko je bio u takvom položaju da je iskaz izražen o njemu rečenicom „Janko zna“ u razgovoru Ane i Marka - istinit. Ali onda, pošto se kontekst razgovora promenio na taj način da rečenica „Janko zna” izražava mnogo zahtevniji iskaz, Janko je u takvom položaju da (novi) iskaz, koji je izražen o njemu rečenicom „Janko zna” u kontekstu razgovora Petra i istražnog sudije, nije istinit.

Međutim Dirouz, kao i Luis, smatra da prilikom izlaganja svog stanovišta konverzacioni kontekstualista nije u obavezi da rečenice kojima se pripisuje znanje uvek stavlja pod znake navoda, odnosno, da eksplicitno navodi njihove istinosne vrednosti i istinosne uslove. On ističe da je za adekvatno formulisanje kontekstualističke ideje sasvim dovoljno reći sledeće:

- Prvobitno Janko je uspeo da zadovolji epistemičke standarde postavljene *kontekstom K1*. Međutim, pošto su se oni u *K2* pooštrili, on nije uspeo da zadovolji standarde postavljene u *kontekstu K2*.

S tim je saglasan i Stjuart Koen:

„Strogo govoreći, umesto da se kaže da S zna u jednom kontekstu pripisivanja i da ne zna u drugom, zaista je potrebno reći da je ‘S zna p ’ istinito u jednom kontekstu, a neistinito u drugom.”
(1999:65)

Sažeto rečeno:

- Prvo se smatralo da S zna, a onda da ne zna

Jednom kada se utvrdi da fraze poput „epistemički standardi” i „smatra se da zna” predstavljaju posredujuće korake da se izrazi ono što bi iziskivalo složenu formulaciju koja uključuje eksplicitno navođenje istinosnih uslova rečenica kojima se pripisuje znanje, stvari se, prema Dirouzu, bitno menjaju. Sada smo u poziciji da Luisovu glavnu ideju izraženu tvrdnjom „u strogom kontekstu epistemologije ne znamo ništa, ipak u labavijim kontekstima znamo mnogo”, koja je predstavljala predmet mnogobrojnih zamerki, izrazimo na sledeći način:

(a) U strogom kontekstu epistemologije smatra se da ne znamo ništa, dok se u labavijim kontekstima smatra da znamo mnogo toga.

Kakve su implikacije ove tvrdnje? Razmotrimo na trenutak značenje iskaza „biti nizak”. Osoba A određene visine h može se smatrati visokom u kontekstu u kojem je poredimo sa ljudima koji su niži od nje. Ujedno, ona se može smatrati niskom u nekom od kontekstā u kojem je upoređujemo sa ljudima koji su od nje viši. Ipak, visina h ostaje ista u svim kontekstima - niko ne postaje niži ili viši samo zato što je predmet poređenja sa drugim osobama. Ista zapažanja se, prema Dirouzu, mogu primeniti i na sazajne termine. Naime, videli smo da je u *K1* kontekstu epistemička pozicija subjekta S (Janka) u odnosu na iskaz p („Hana ostala do kraja svog radnog vremena na svom radnom mestu”) procenjena kao dovoljno jaka u odnosu na taj iskaz, pa je i rečenica kojom se pripisuje znanje „S zna da p ” istinita. Takođe, videli smo da se u *K2* kontekstu za istinitost te iste rečenice (uz neosporan uslov da S ima istinito verovanje da p koji važi u oba kontekstā) zahtevalo da S bude u znatno jačem epistemičkom položaju u odnosu na iskaz p . Međutim, snaga subjektivog epistemičke pozicije ne varira sa prelaskom iz konteksta *K1* u

kontekst *K2*. Drugim rečima, subjektov sazajni položaj ne postoje snažniji ili slabiji onda kada se procenjuje u svetlu različitih epistemičkih standarda. Imajući u vidu ovu paralelu, Dirouz smatra da bi tvrdnja da su filozofi koji provode vreme primenjujući neobičajeno visoke standarde za znanje veće neznanice od ljudi koji to ne čine, bila istovetna tvrdnji da su skauti NBA lige, ili osobe koje se, na primer, bave pitanjem na koji način neboderi menjaju strukturu urbanog prostora, niži od ostalih ljudi. Prema Dirouzu, prigovori u kojima se ističe da je konverzacioni kontekstualista u obavezi da prihvati apsurdnu tvrdnju „S je znao da je *p* slučaj, ali sada to više ne zna“ počivaju na grešci semantičkog silaženja. Greška se sastoji u neadekvatnom „silaženju“ iz meta-jezika (govora o samom jeziku) u objekt-jezik (jezik u kojem se direktno govori o znanju). Drugim rečima, ona je rezultat pogrešne pretpostavke da su implikacije neke teorije koje predstavljaju meta-lingvističke tvrdnje zapravo implikacije u objekt-jeziku. Radi ilustracije ove greške, Dirouz nam predlaže da zamislimo sebe kao pristalice sledećeg, veoma uverljivog stanovišta:

- (A) Može se desiti da, kada dve osobe koje se nalaze u različitim prostorijama simultano izjave za jedan te isti objekat A: „A je u potpunosti u ovoj prostoriji” i „A nije u potpunosti u ovoj prostoriji”, obe rečenice budu istinite.

Sada zamislimo da se ovom stanovištu prigovori da je neodrživo jer za sobom povlači sledeće apsurdno tvrđenje:

- (B) Jedan te isti fizički objekat može istovremeno da se nalazi i da se ne nalazi u ovoj prostoriji.

Da bismo odbacili ovaj prigovor dovoljno je da istaknemo da osoba koja nam prigovor upućuje brka izmene koje nastaju u domenu semantike sa izmenama u objektivnim činjenicama i da tom prilikom istaknemo da se prihvatajući (A) ne obavezujemo da prihvatimo (B) budući da prva tvrdnja ne implicira drugu.

Problematičnost stava u kojem se konverzacioni kontekstualista optužuje da je u obavezi da prihvati kontraintuitivni iskaz „S je znao ranije, ali sada to ne zna” Dirouz (1992: 925) pokazuje i nezavisnom argumentacijom. On smatra da kritičari greše, jer pogrešno pretpostavljaju da je konverzacioni kontekstualista u obavezi da prilikom pripisivanja znanja uzme u obzir epistemičke standarde koji su bili na delu u trenutku koji je predmet spominjanja. Međutim,

takvo očekivanje je, kako ističe Dirouz, neosnovano, budući da se semantička vrednost izraza čije je značenje osetljivo na kontekstualne promene utvrđuje spram konteksta u kom se taj izraz izriče. Na primer, ako se nalazimo u Beogradu i izjavimo „Kada sam bila u Nišu prošle godine, Ana je bila ovde” razumljivo je da smo pod izrazom „ovde” podrazumevali Beograd (lokaciju na kojoj se u trenutku govora nalazimo) a ne Niš (lokaciju na kojoj smo se nalazili u trenutku koji spominjemo). A pošto je prema konverzacionim kontekstualistima pojam znanja indeksičkog karaktera, onda se i za semantičku vrednost glagola „znati” (kako u sadašnjem, tako i u prošlom vremenu) može reći da je regulisana epistemičkim standardima koji su na delu u trenutku govora, a ne standardima koji su bili na snazi u trenutku koji je predmet razgovora. Samim tim, istinostna vrednost bilo koje rečenice kojom se pripisuje znanje, uključujući i ono pripisivanje koje je izvršeno sa namerom da se opiše neki prošli trenutak, mora biti utvrđena u svetlu standarda koji su na delu u trenutku upotrebe pojma koji je predmet naše analize. Ako se nalazimo u kontekstu koji primenjuje standarde koje S ne uspeva da zadovolji, smatraće se da S *ne zna* da je *p* slučaj, te govorno lice neće biti sklono tome da izjavi „S je znao ranije da je *p* slučaj”. Dakle, radi otklanjanja prigovora tipa „*Čas znaš, čas ne znaš*” potrebno je istinitosnu vrednost rečenica pomoću kojih se subjektu pripisuje znanje procenjivati isključivo u svetlu epistemičkih standarda koji važe u kontekstu pripisivanja, odnosno, kontekstu u kom se te rečenice izriču. Imajući to u vidu, konverzacioni kontekstualizam ne implicira da anti-skeptički orijentisan filozof poseduje znanje koje skeptiku nedostaje, već je ispravno reći da oboje znaju da imaju ruke u skladu sa niskim standardima i da nijedan ni drugi ne znaju da imaju ruke u skladu sa strogim, skeptičkim standardima. Razlika između konteksta koji primenjuje niske i konteksta koji primenjuje visoke epistemičke standarde tiče se isključivo ispravnog razumevanja tvrdnji forme „S zna *p*”, a ne toga da li subjekti u njima imaju ili nemaju znanje.³⁹

Ako je Dirouz u pravu, onda njegova argumentacija ima dalekosežne posledice. Prvo, čini nam se da je na osnovu nje moguće odbaciti promovisanu sliku o kontekstualističkoj anti-skeptičkoj strategiji kao strategiji koja je previše naklonjena skeptiku. Takva slika, videli smo, proistekla je iz uvida da je Luisovo „Pravilo pažnje” krajnje permisivno pravilo i da ono

³⁹ Iz toga razloga, Koen smatra da onog trenutka kada se zateknemo u kontekstu epistemologije dospevamo u stanje „podvojenog uma” koje se najbolje manifestuje time što uprkos razornoj snazi skeptičkih argumenata, ostajemo ubeđeni da znamo mnogo toga.

zadržavanje znanja čini gotovo nemogućim. Međutim, uzevši u obzir Dirouzovu argumentaciju, utisak je da traganje za nekim restriktivnijim pravilima ne bi suštinski pomoglo da se sačuva bilo šta od onoga što su dosadašnje kritike podrazumevale pod znanjem. Jer, kakva god da su jezička pravila na koja se skeptik u svojoj argumentaciji oslanja, S-u bi i dalje nedostajalo isto ono znanje koje mu se poriče u nekom od zahtevnijih konteksta.

Takođe, ako je tačno da konverzacioni kontekstualista ne tvrdi da anti-skeptički orijentisan epistemolog ima znanje koje nedostaje skeptički orijentisanom epistemologu, već da obojica imaju znanje svakodnevnih iskaza u skladu sa niskim i nijedan od njih dvojice to znanje nema u skladu sa visokim standardima, on je sada u poziciji da objasni kako je moguće da njihove rečenice budu procenjivane kao istinite, čak i onda kada su skeptičke mogućnosti relevantne - one to mogu biti spram ostalih konteksta u kojima skeptičke mogućnosti nisu relevantne. Štaviše, one to mogu biti čak i kada ih izriču sami kontekstualisti. Kako je to moguće?

Kritičari (Feldman 2001 et al.) uglavnom ističu da je Dirouzov pojam osetljivosti odgovoran za shvatanje prema kojem rečenice kojima se pripisuje znanje negacija skeptičkih hipoteza *ni u jednom kontekstu* nisu istinite. Međutim, Dirouz je bio dovoljno oprezan da, u svetlu predloženog mehanizma koje dovodi do kontekstualne promene, istakne da epistemički standardi samo „teže” da se podignu „*ako zatreba*” na nivo na kojem se od sazajnog subjekta očekuje da njegovo verovanje ispunjava uslov osetljivosti (1995: 36). Time što zastupa gledište prema kojem razmatranje skeptičkih hipoteza *samo teži* da podigne epistemičke standarde, Dirouz je kontekstualisti omogućio da diskutuje o skeptikovim nesvakidašnjim standardima, a da pritom te standarde ne usvoji u svom kontekstu. Takvo rešenje je u skladu i sa Koenovim stavom da ne postaju nužno svi konteksti u kojima se razmatraju skeptičke hipoteze skeptički konteksti (Cohen, 1999: 85- fusnota 27; vidi i: DeRose 2000: 94-96; Montminy 2008: 4; Ichikawa 2011: 388; Blome-Tillmann 2014: 36). Dakle, u pitanju je kritika za koju pripadnici konverzacionog kontekstualizma smatraju da počiva na pogrešnoj pretpostavci da je kontekst u kom kontekstualista operiše uvek onaj u kom su najstroži standardi na delu; sami kontekstualisti uvereni su da ih njihovo stanovište ne obavezuje da prihvate standarde koje razmatraju, već da je

ono osmišljeno isključivo sa ciljem da se ukaže da su takvi standardi katkad, od strane pojedinih govornih lica, usvojeni.⁴⁰

Da sumiramo, kritike kojima smo se bavili od § 3.5.1. do § 3.5.3. su, prema Dirouzovom mišljenju, proistekle iz nerazumevanja glavnih postavki kontekstualizma, do kojeg je dobrim delom došlo zbog Luisovog neformalnog načina govora. Prema Dirouzu, osnovna ideja kontekstualističkog projekta jeste da se odgovori na pitanje kako je moguće da legitimno tvrdimo da znamo, a da pritom ne znamo da skeptičke hipoteze nisu realizovane. Sa tim je saglasan i Stjuart Koen ističući da kontekstualistički cilj u rešavanju problema skepticizma nije da pokažemo „skeptiku da imamo znanje. Pre ćemo ga rešiti ako pokažemo sebi samima da možemo da tvrdimo da znamo a da ne zapadnemo u paradoks“ (Cohen, 1988: §5).

Ovo poglavlje možemo da zaključimo jednim pitanjem: da li je uopšte moguće za konverzionog kontekstualistu da na osnovama svoje meta-lingvističke teze ponudi upotpunjen odgovor na problem skepticizma? Kažemo „upotpunjen“, budući da prema mišljenju kritičara (Ernest Sosa, 2000; Rysiew, 2011 et.al) problem skepticizma nije samo problem ispravne upotrebe epistemičkih predikata i ne može biti rešen na meta-lingvističkom nivou. Oni smatraju da, na kraju krajeva, skeptik dovodi u pitanje našu zdravorazumsku intuiciju da imamo mnogobrojna znanja - intuiciju koju izričemo u objekt-jeziku. Iz tog razloga, zahteva se i da odgovor na izazov koji njegova argumentacija nameće bude na istom nivou. Naredno poglavlje započecemo tako što ćemo u prvi plan postaviti probleme koji se mogu dovesti u blisku vezu sa ovim prigovorom. Nakon toga, preispitaćemo jedan pokušaj konverzionih kontekstualista da na ovo pitanje odgovore pozivanjem na tzv. *teoriju greške* (engl. error-theory).

4. Teorija greške

Neretko se konverzionih kontekstualisti optužuju da su pogrešno razumeli prirodu problema filozofskog skepticizma (Feldman 1999: 109; Klein 2000: 109-110; Kornblith 2000; Davis, 2004: 128-9; Bach 2005; Brady i Pritchard, 2005: 165). Uglavnom se ističe da oni pogrešno interpretiraju spor između skeptički i anti-skeptički orijentisanog epistemologa kao

⁴⁰ U tom pogledu, Montmini (2008: 6) se zalaže za gledište prema kojem je ispravno reći da su epistemički standardi u kontekstu u kojem operišu kontekstualisti neustanovljeni (engl. unsettled), te da sprovođenje kontekstualističke argumentacije ne povlači nametanje bilo kakvih standarda.

puko razilaženje u primeni epistemičkih standarda. Feldman (1999: 107; 2001: 76) Rišju (Rysiew, 2001: 483) Koni (Conee 2005: 66) i Mekfarlan (2014: 181) ističu da skeptički zaključak predstavlja izazov, jer se čini da nas skeptik dovodi u položaj da sumnjamo da smo u stanju da zadovoljimo iste one standarde za znanje za koje smo oduvek bili skloni da mislimo da su ispunjeni. Isto mišljenje dele Klajn (Klein 2000: 110) i Dejvis (2004: 119). U svetlu ovog prigovora od konverzionih kontekstualista se očekuje da ponude odgovor na sledeće pitanje: ako skeptička argumentacija ne ugrožava istinitost uobičajenih saznanjnih tvrđenja, zašto smo isprva mislili suprotno? Koen smatra da odgovor na ovo pitanje leži u uvidu da je reč o argumentaciji koja nije ispravno shvaćena. On piše:

„Nailazimo na skeptičku zagonetku, zato što mislimo da je ono što skeptik podrazumeva kada govori o znanju u konfliktu sa našim uobičajenim, svakodnevnim saznanjnim tvrđenjima (Cohen 1999: 77).

Istu dijagnozu nastanka skeptičke zagonetke ponudio je i Dirouz:

„Ne uspevamo da shvatimo [...] da je skeptikovo trenutno poricanje da znamo raznorazne stvari u potpunoj saglasnosti sa našim uobičajenim tvrdnjama da znamo te iste iskaze” (DeRose 1995, § 2)

Za ovakav odgovor se tvrdi da podrazumeva *teoriju greške*. Najzastupljenije tumačenje teorije greške je da se njome zastupa stav da su kompetentna govorna lica u sistematskoj zabludi prilikom upotrebe saznanjnih termina (Brendel and Jäger, 2004: 150; Montminy, 2008: 578 et al.), odnosno, da su u određenoj meri slepa za semantički sadržaj pojma znanja (vidi: Hawthorne, 2004: 107; DeRose 2009: 159; upor. DeRose 1995: 40-1; Schiffer 1996: 325; Cohen 1999: 77; Stanley, 2005: 29), te da bez filozofske intervencije nisu u stanju da uvide njegovu indeksičku komponentu (Cohen, 2005: 61). Ipak, Šifer je tvrdio da teorija greške nije održiva jer, kako je istakao „govorna lica bi znala šta su izrekla da su saznanjne rečenice indeksičke na način na koji to kontekstualista zahteva” (1996: 328).

U poslednjih nekoliko godina primetno je uvećanje broja radova koji nastoje da pokažu da je teorija greške nedostatak konverzionog kontekstualizma (Schiffer, 1996; Hofweber, 1999; Feldman, 1999; Rysiew, 2001; Pritchard, 2002; Davis, 2004; Hawthorne, 2004; Stanley, 2004; MacFarlane, 2005; Williamson, 2005a, 2005b; Conee, 2005, Bach 2005 et al.). Prigovor se može uputiti u dva oblika: (I) da se pokaže da teorija greške (kao nezavisna teorija) nije

plauzibilna; (II) da se pokaže da kontekstualističko pozivanje na teoriju greške dovodi do osobenih problema unutar samog kontekstualističkog pristupa.⁴¹ U nastavku ćemo izložiti obe vrste argumenta. Zastupnici konverzionog kontekstualizma su uglavnom uspevali da prevaziđu teškoće sa kojima ih sučeljavaju prigovori (I) tipa. Međutim, pažljivim ispitivanjem druge vrste prigovora doći ćemo do bitne revizije Šiferovog argumenta (Rysiew 2001: 482-485) koja naizgled pokazuje da kontekstualističko pozivanje na teoriju greške za sobom povlači neke potpuno neprihvatljive posledice.

4.1 Prigovor (I) tipa

U § 2 smo izdvojili ključne tačke u pogledu kojih se kontekstualističko rešenje skeptičkog problema procenjuje kao veoma privlačno. Pojedini autori poput Konija i Šifera su stanovište konverzionog kontekstualizma ipak proglasili za neodrživo, zato što se oslanja na teoriju greške koja je, prema njihovom mišljenju, u dubokom neskladu sa našim jezičkim kompetencijama.

Koni je isticao neubedljivost mogućeg objašnjenja konverzionog kontekstualiste da je istinitost njegove teze prilično neprozirna, te da je ona zbog toga tako dugo ostala neprimećena. On se dodatno pita kako je moguće, ako je kontekstualistička teza tačna, da je čak i sada kada je obznanjena veliki broj filozofa sklon da je porekne? (2005: 55) Slično Koniju, Šifer ističe da, ako je tačno da je značenje rečenica kojima se pripisuje znanja osetljivo na kontekst izricanja, kompetentna govorna lica bi do sada već znala da je to slučaj. Prema njegovom mišljenju, konverzionih kontekstualista nudi rešenje skepticizma koje se svodi na prilično neverljivo objašnjenje toga kako su nas obmanule sopstvene reči (1996: 329).

Sa druge strane, Koen i Dirouz smatraju da ovi prigovori ne pogađaju metu. Oni ističu da pažljivije promišljanje skeptičkog paradoksa otkriva da je pomenuta zabluda zaista prisutna, čak i ako pretpostavimo da teza konverzionih kontekstualista nije tačna (Cohen, 2005: 70; DeRose, 2009: 159-160; 174-179). Pogledajmo malo detaljnije kako izgleda njihov odgovor.

Kao što smo videli, skeptički paradoks proističe iz utiska da je skeptički argument valjan, da počiva na premisama koje su pojedinačno gledano intuitivno prihvatljive, ali i da vodi zaključku

⁴¹ Patric Rysiew 2007, "Epistemic Contextualism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL =<http://plato.stanford.edu/archives/fall2007/entries/contextualism-epistemology/>.

koji je u sukobu sa pretpostavkom da mnogo toga znamo. Međutim, ako želimo da ponudimo zadovoljavajuće rešenje tog paradoksa, izgleda da moramo da se odrekemo nekog od tih naizgled prihvatljivih stavova (DeRose 1995: 2). I dok se invarijantista odlučuje da odbaci naše uverenje da su sva tri iskaza od kojih se paradoks sastoji istinita, dotle kontekstualista nastoji da pokaže da su (1), (2) i (3) u stvari saglasni. Suština Koenovog i Dirouzovog odgovora je da bismo, bilo da prihvatimo kontekstualizam ili invarijantizam, bili primorani da konstatujemo da smo bili obmanuti sopstvenim rečima. U prilog tome, Dirouz navodi reakcije svojih studenata na skeptički argument. Na pitanje da li skeptikov ozloglašeni zaključak protivreči svakodnevnim sazajnim tvrdnjama odgovori studenata su se razišli: neki su to potvrđivali, drugi poricali. Prema Dirouzu, ova podeljenost stavova upućuje na zaključak da izrazita doza problematičnog „semantičkog slepila” nije implicirana samo kontekstualističkim pristupom, već i suprotnim, invarijantističkim stavom.

Dodatni prigovor koji se poziva na teoriju greške temelji se na naizgled nespornoj činjenici da govorna lica znaju koje iskaze tvrde onda kada izriču rečenice koje sadrže indeksikalije i druge termin čije značenje je očigledno osetljivo na konverzacione faktore. Ovu liniju argumentacije sledili su Šifer (1996: 326-7), Kornblit (2000: 28-9) Feldman (2001: 77-9), Dejvis (2004: 119-122) i Mekfarlan (2014: 180-1), ističući da konverzacioni kontekstualista ne uspeva da objasni zašto jedan kompetentan poznavalac maternjeg jezika koji bez teškoća uspeva da prepozna nespornu kontekstualnu zavisnost značenja u indeksičkim terminima ima problem da to isto obeležje prepozna u upotrebi pojma znanja.

Prihvatajući izazov da odgovori na ovaj prigovor, Koen (Cohen 1999: 78-9; 2001: 91; 2004: 193; 2005: 60-1) je dokazivao da fenomen „semantičkog slepila” nije svojstven isključivo primeni pojma znanja već da je prisutan i u slučajevima upotrebe nekih drugih termina nesporno semantički osetljivih na konverzacione faktore. Na primer, neku osobu koja za izvesnu površinu x tvrdi da je ravna, relativno lako možemo navesti da preispita svoju tvrdnju tako što ćemo mu ukazati na izvesne nepravilnosti (ispupčenja i udubljenja) koje se nalaze na toj površini a na koje se obično ne obraća pažnja. Ako ovu strategiju dovedemo do ekstrema ukazivanjem na mikrosokopske nepravilnosti, svog sagovornika možemo da navedemo čak i na to da posumnja u postojanje objekata koji su zaista ravni. Ipak, prvobitna debata oko toga da li x jeste ili nije ravno, kao i potonja zabrinutost oko toga da li je išta u nesavršenom svetu koji nas okružuje zaista ravno, uspešno se okončava filozofskim uvidom da je u toku konverzacione termin „ravno”

promenio svoje značenje i da su rečenice „x je ravno” i „x nije ravno”, premda na prvi pogled izgledaju nesaglasne, u stvari potpuno saglasne. Prema Koenovom mišljenju, ovaj primer jasno svedoči o tome da je, kako u slučajevima pripisivanja znanja, tako i u slučajevima pripisivanja ravnine, katkad neophodna filozofska intervencija da bi kompetentno govorno lice uvidelo da izmene u konverzacionim faktorima zadiru u semantičku dimenziju značenja upotrebljenih termina. Iz tog razloga, on smatra da nema ničeg neprihvatljivog u kombinovanju teorije greške sa konverzacionim kontekstualizmom (Cohen 1999: 78; 2001: 91).

Neki filozofi ukazuju na to da je ovaj Koenov odgovor ipak problematičan. U situaciji u kojoj subjekti S1 i S2 naizgled ne uspevaju da se usaglase oko toga da li je, na primer, x ravno, za postizanje saglasnosti dovoljno će biti da S1 precizira da je pod ravnim podrazumevao pretežno neplaninsko područje, a S2 da je imao u vidu odsustvo predela nadmorske visine preko 500m. Dakle, zahvaljujući dostupnoj takozvanoj tehnici preciziranja ili pojašnjavanja semantičkog sadržaja rečenice koje uključuju kontekstualno osetljive termine, moguće je otkloniti prividan utisak da su te rečenice nesaglasne.

S druge strane, kritičari ističu da utisak o inkompatibilnosti sazajnih tvrdnji ipak nije moguće otkloniti (Feldman 1999: 107, 2001: 77; Rysiew 2001: 484-485; 2007: §4.3; Hawthorne 2004: §2.7; Conee 2005: 55, 66). Navodeći slučajeve pripisivanja svojstva visine, Feldman ističe sledeće:

„Kada zateknete sebe kako poričete rečenicu koju ste prvobitno tvrdili, bilo kakav inicijalni strah da ste protivrečili sebi prestaje. Lako je uvideti da ste mislili nešto drugo u drugačijem kontekstu. [...] Kontekstualizam nalaže da bi, kada prvobitno pomislimo da nešto znamo pa se naknadno, prisativši se skepticizma, predomislimo konstatujući da ipak to ne znamo, trebalo da se vratimo prvobitnoj tvrdnji sa zaključkom da je i ona bila tačna. Ali mi to ne činimo, već mislimo da smo (verovatno) pogrešili.”(1999: 106-7)

U odgovoru na ovu primedbu Koen je tvrdio da postoje promenljivi stepeni u kojima su kompetentna govorna lica slepa za semantičku osetljivost jezičkog značenja. Kod upotrebe indeksikalija (poput: „ja”, „sada” i sl.) ova osobina se lako prepoznaje, dok je u slučajevima primene termina poput „ravno” to nešto teže. Konačno, kada je reč o glagolu „znati”, može biti da je za kompetentno govorno lice veoma teško da, čak i posle izvesnog promišljanja, ovu osobinu prepozna (2005: 61).

Ovakav odgovor inspirisao je prigovore (II) tipa, koji su nastojali da pokažu da pribegavanje rešenju u kojem se tvrdi da indeksička priroda sazajnih termina može ostati (čak i posle istrajne filozofske refleksije) duboko skrivena, ugrožava opravdavajuću ulogu evidencije na koju se kontekstualisti pozivaju u direktnom argumentu.

4.2 Prigovori tipa (II)

Ovaj tip prigovora polazi od ideje da je načelni problem sa postuliranjem teorije greške u konverzacijom kontekstualizmu u tome što ona preti da podrije ključnu evidenciju koja se navodi u prilog kontekstualističke teze. Šifer je prvi na to ukazao. Naime, on je mišljenja da kontekstualista ne može konzistentno da tvrdi da rečenice kojima se pripisuje znanje imaju kontekstualno osetljivo značenje i da zastupa teoriju greške u sledećem obliku:

„ [...] da ljudi izgovarajući određene rečenice kojima se pripisuje znanje u određenim kontekstima sistematski brkaju iskaze koje tom prilikom izražavaju sa iskazima koje bi tim rečenicama izrazili u nekim drugim kontekstima“ (Schiffer 1996: 325)

Ovako formulisana teorija greške, prema Šiferovom mišljenju, direktno podriva opštu kontekstualističku tezu. Na pitanje da li je Šiferov prigovor na mestu Rišju (Rysiew, 2001) je istakao da nije moguće pružiti jednoznačan odgovor. To je zato što, kako Rišju primećuje, na navedenom mestu nije najjasnije šta je tačno Šifer podrazumevao pod teorijom greške. Drugim rečima, nije otklonjena dilema da li je Šifer mislio da je po održivost opšte kontekstualističke teze problematičan stav da: (a) govorno lice nije u stanju da prepozna iskaz koji se tvrdi rečenicom koju ono izriče; ili pak (b) govorno lice greši povodom toga šta je podrazumevalo izričući te rečenice. Kako naglašava Rišju, (a) i (b) su dve različite teorije greške i ova distinkcija ne sme biti zanemarena.

Kao što ćemo videti nešto kasnije, za našu argumentaciju biće od značaja to što teoriju greške možemo interpretirati barem na dva načina. S tim u vezi, važno je i napomenuti da smo mi do sada, kao i velika većina autora koja se njome bavila (vidi: Cohen, 2005: 61; Feldman, 2001: 72-77; DeRose, 2009: 177), teoriju greške tumačili u prvom smislu. U literaturi je ovo tumačenje preovlađujuće jer se smatra da je pretpostavka da je kompetentno govorno lice u

zabludi u pogledu sadržaja svojih komunikacionih namera krajnje kontraintuitivna dok se, s druge strane, pretpostavka da govorno lice može da bude u zabludi povodom značenja izgovorenih reči smatra u potpunosti prihvatljivom (Vidi: Shoemaker, 1988; Rysiew 2001; MacFarlane, 2005).

Uzimajući u obzir (a) verziju teorije, kritičari poput Mekfarlana i Dejvisa (Davis 2004: 263; MacFarlane, 2005; §3.2.3; 2014: 180-181) isticali su da ona dovodi u pitanje opravdavajuću ulogu evidencije koja se navodi u prilog tvrdnje o promeni epistemičkih standarda u primeru koji se poziva na običan jezik, tj. primeru „kontrasnih“ kontekstā.⁴² Prisetimo se da, u argumentu koji se poziva na običan jezik, govorna lica usled promene konverzacijonih faktora i epistemičkih standarda, donose različite sudove o tome da li subjekt ima znanje, odnosno, upotrebljavaju glagol „znati“ u različitom značenju. Ali, ako smo jednom dopustili da upotreba sazajnih termina od strane kompetentnog govornog lica može izražavati pogrešno razumevanje njihovog značenja, onda se ni spremnost govornog lica da pripisuje znanje prema varijabilnim epistemičkim standardima ne može uzeti kao pouzdana potvrda da je zaista došlo do promene u pomenutim standardima. Jer, kako primećuje Mekfarlan, takva spremnost uvek bi mogla da se pripíše „semantičkom slepilu“ govornih lica.

Ova Mekfaralanova primedba jasno pokazuje da je načelni problem u kontekstualističkom postuliranju teorije greške u tome što otklanjajući jednu teškoću, rađa nove. Kako bi konverzacijoni kontekstualista mogao da se odbrani od ovakve kritike? Na mogući pravac odbrane ukazao je Koen:

„I u meri u kojoj je pripisivanje ravnine od strane kompetentnog govornog lica vođeno kontekstualno promenljivim istinosnim uslovima, oni u nekom smislu shvataju ove istinosne uslove. Ali zašto onda implicitnim podizanjem standarda možemo da navedemo kompetentna govorna lica da preispituju svoja svakodnevna pripisivanja ravnine? Mora biti da kompetentna govorna lica, premda se u svojim pripisivanjima ravnine rukovode kontekstualno promenljivim istinosnim uslovima, mogu da prevede da su ta pripisivanja osetljiva na kontekst. I zbog tog propusta, oni mogu pogrešno da misle da se njihova nespremnost da pripišu ravninu u kontekstu u kojem su standardi ekstremni sukobljava sa njihovim pripisivanjem ravnine u svakodnevnom kontekstu.” (2005: 61)

⁴² Suštinu svog prigovora Mekfarlan upečatljivo sumira na sledeći način „Što više greške pripišemo govornim licima to manje njihova upotreba reči može da nam posvedoči o njihovom značenju”. (Vidi: MacFarlane, 2005: §3.2.3)

Koenovo podsećanje na to da su govorna lica u određenoj meri sposobna da prepoznaju značenje (uslove primene sazajnih termina) svakako je važno. Naime, u svetlu Mekfarlanove kritike, postaje jasno da konverzacioni kontekstualista ovu mogućnost mora nekako da uklopi u svoju teoriju. Na koji način on to može da učini? Ovo je zanimljivo pitanje, pošto bi on morao da ponudi ubedljivo, po svoj prilici psihološko, objašnjenje mogućnosti posedovanja jednog takvog pojma koji obično primenjujemo na kontekstualno-osetljiv način, a da istovremeno nismo u stanju da prepoznamo tu njegovu semantičku osobinu (Koni 2005, 54-55). Premda je sporno da li je takvo objašnjenje moguće ponuditi (čak i uz dodatna pojmovna i empirijska razmatranja) mislimo da situacija nije beznadežna po konverzacioni kontekstualizam ukoliko se u vidu ima teorija greške shvaćena u smislu (IIa). Međutim, u sledećem odeljku, videćemo kako mogućnost tumačenja teorije greške na jedan drugi način (IIb) stvara utisak da je pozivanje konverzacionih kontekstualista na teoriju greške bremenito neoklonjivim teškoćama.

4.3 Prigovori IIb tipa

Videli smo da su predstavnici konverzacionog kontekstualizma smatrali da izmene u semantičkom sadržaju rečenica kojima pripisujemo ili odričemo znanje, mogu biti posledica promene konverzacionog konteksta. Osim toga, videli smo da su oni pod promenom konteksta podrazumevali isključivo izmene u subjektivnim faktorima kao što su namere, želje, potrebe ili ciljevi učesnika u konverzaciji. Tako shvaćen, konverzacioni kontekstualizam obavezao se na tvrdnju da psihološki faktori zadiru direktno u semantičku dimenziju značenja pojma „znanje”. Na ovom podsećanju je insistirao Rišju (Rysiew, 2001) kada je uputio jedan od najrazornijih prigovora konverzacionim kontekstualistima. Naime, on je zapazio da su se implikacijom da su govorna lica u zabludi u pogledu značenja reči koje koriste, pripadnici ovog pravca obavezali i na usvajanje još jedne krajnje neprihvatljive tvrdnje: da su govorna lica u zabludi u pogledu *sopstvenih komunikacionih namera*.

Nevolja po konverzacioni kontekstualizam je u tome što je preduslov za uspešnu komunikaciju i razmenu misli to da racionalni učesnici u konverzaciji imaju kognitivni uvid u sadržaje sopstvene svesti, odnosno, u svoja verovanja, namere i sl. (Shoemaker, 1988) Kako ističe kontekstualista Ram Neta (Ram Neta 2003), osoba koja nema nikakav uvid u sopstvene komunikacione namere neće biti u stanju da objasni drugim ljudima šta je mislila pod onim što je izgovorila, da planira šta je sledeće što će izgovoriti u svetlu onoga što je već izrekla, itd. Otuda,

moglo bi se reći da je neka vrsta *minimalne* samospoznaje koju on naziva *semantičkom*, neophodna za realizovanje bilo koje racionalne konverzacije. Međutim, Neta dodaje, naša epistemička praksa nije u potpunosti racionalna, te kao takva ne iziskuje od subjekta da ima potpun ili nepogrešiv uvid u sadržaje svojih misli. Svoju poentu Neta ilustruje na sledećem primeru.

Zamislimo profesora filozofije koji je zainteresovan za rešenje problema slobodne volje i o tome razgovara sa svojim kolegama. On pritom upućuje prigovore njihovim nerazrađenim idejama želeći da kroz razmenu mišljenja dođe do adekvatnog razumevanja slobodne volje. S druge strane, kada o tom istom problemu razgovara sa svojim studentima, njegov stav je arogantan i nipodaštavajući. U tim okolnostima, on upućuje prigovore nerazrađenim idejama svojih studenata želeći da ih prikaže intelektualno nedoraslim, a sebe u poređenju sa njima mudrim. Kada se kasnije suoči sa njihovim žalbama na aroganciju i nipodaštavanje, on odbija da poveruje u opravdanost ovih optužbi, prebacujući im da nisu u stanju da podnesu da njihove ideje budu izložene kritici. Uveren da se njegovo ophođenje prema studentima ni po čemu ne razlikuje od njegovog ophođenja prema kolegama, on nastavlja da veruje da svoje prigovore nerazrađenim idejama uvek iznosi isključivo sa jednim ciljem: da pronade rešenje problema slobodne volje (Neta 2003: 407-408).

Neta smatra da nam ovaj primer jasno pokazuje kako činjenica da je profesor svestan neke od svojih namera, namere da dođe do rešenja pomenutog problema, može da zamaskira njegove dublje namere koje su nosilac razlike između opisanih situacija. I baš kao što psihoterapeut može pomoći profesoru da odgovori na pitanje koji tačno efekat je nameravao da proizvede onda kada je izgovarao određene reči, gramatičar je tu da mu pomogne da osvesti svoje sintaksičke namere; Neta bi dodao da je konverzacioni kontekstualista tu da mu pomogne da spozna svoje semantičke namere. Stoga, Neta zaključuje da dosadašnji neuspeh postojećih teorija konverzacionog kontekstualizma ne dovodi u pitanje održivost pristupa konverzacionih kontekstualista, baš kao što neuspeh nekog konkretnog terapijskog pokušaja ne podriva terapijske metode. Prema njegovom mišljenju, zastupati konverzacioni kontekstualizam znači tragati za načinom na koji je moguće uspešno navesti govorna lica da uvide i prepoznaju semantički relevantnu razliku između konteksta u kojem je skepticizam istinit i onog u kojem je on neistinit i da nas tako konačno oslobodi skeptičke zamke.

Situacija ipak nije tako jednostavna kao što to Neta pretpostavlja. Prvo, današnja gledišta u okviru konverzionog kontekstualizma ne pružaju odgovore na pitanja koja pokreće ova verzija teorija greške i nemamo nikakvu garanciju da će, ako do njih uopšte i dođe, oni biti onakvi kakvi Neta priželjkuje da budu. Pored toga, čini nam se da bi usvajanje ove verzije teorije greške nametnulo potrebu za ponovnim preispitivanjem razloga na osnovu kojih se favorizuje anti-skeptička strategija koju predlaže konverzioni kontekstualizam. Naime, kao jednu od ključnih prednosti ovog pristupa isticali smo činjenicu da je ono u stanju da odbrani naš zdravorazumski stav da posedujemo brojna znanja. I zaista, čini se da bilo bi krajnje neobično drukčije shvatiti cilj bilo koje anti-skeptičke strategije. U tom smislu i sâm Dirouz primećuje:

„[...] novo rešenje koje predlažemo u velikoj meri je osmišljeno sa ciljem da većinu naših pripisivanja znanja načini istinitim. I nije čudo. Mi obično doživljamo kao napad na teoriju o nekom uobičajenom terminu prirodnog jezika to kad kažemo da ona govorna lica datog jezika koja upotrebljavaju taj termin uvodi u sistematsku i rasprostranjenu laž” (DeRose, 1995, § 16 upor. 1999: 202; Cohen 1999: 83)

Ali, utisak je da nas usvajanjem teorije greške konverzioni kontekstualista upravo dovodi do sistematske i rasprostranjene pogreške prilikom upotrebe pojma znanja. Rišju zato ističe:

„Štaviše, čak i ako bi kontekstualista mogao da pokaže na koji mi to način grešimo u vezi sa našim komunikacionim namerama prilikom izricanja rečenica kojima se pripisuje znanje, to bi za njega bila Pirova pobeda. Jer, to pokazati bilo bi u suprotnosti sa osnovnim motivom da se bude kontekstualista - kontekstualista smatra vrlinom svog gledišta upravo to, što ono za posledicu ima da mnoga pripisivanja znanja od strane govornih lica maternjeg jezika jesu istinita. Zašto bi to bila vrlina njegovog gledišta? Po svoj prilici, zbog toga što ne želimo da govorna lica opteretimo sa prevelikom pogreškom: želimo da ono u šta ljudi veruju, u meri u kojoj je to moguće, bude istinito. Ali ono što smo upravo videli jeste da, kako bi pružio kompletno rešenje [...], kontekstualista ipak mora da nas optereti sa mnogo pogrešnih verovanja!” (Rysiew 2001: 485)

Rišju dodaje da bismo, usvojivši takvu vrstu rešenja, jednu vrstu skepticizma zamenili drugom. Jer, ako se prisetimo, pretenzija filozofskog skeptika bila je da nas filozofskim promišljanjem upotrebe sazajnih termina dovede do neočekivanog, ali i neprihvatljivog zaključka: da o spoljašnjem svetu ne znamo (gotovo) ništa. Obećanje konverzionog

kontekstualiste bilo je da će nam njegova strategija omogućiti očuvanje tog znanja. Međutim, ako bismo pristali na jedan takav anti-skeptički manevar koji znanje svakodnevnih iskaza očuvava po cenu odricanja od znanja sopstvenih komunikacionih namera, time bismo jednu vrstu skepticizma zamenili drugom; slikovito rečeno, zadobili bismo spoljašnji svet, ali bismo izgubili sadržaje našeg duha (Rysiew 2001: 485). Ako je Rišju u pravu, kontekstualističko usvajanje teorije greške je onda krajnje nepoželjno.

U ovom poglavlju su prikazani najvažniji momenti i segmenti kontekstualističke „teorije greške”, njena različita tumačenja, kao i prigovori koji formulisani na osnovu njih. Na temelju dosadašnjih razmatranja može se uočiti da su u literaturi zastupljena dva dominantna shvatanja „teorije greške” i da su oba, u podjednako meri kritičare učinili krajnje pesimističnim u vezi sa održivošću konverzionog kontekstualizma. Ukratko rečeno, ukazali smo na razloge zbog kojih se u literaturi na ovaj dijagnostički pristup problemu filozofskog skepticizma i dalje gleda kao na jedan štur i nedovršen anti-skeptički projekat. Da li on, uprkos svim pomenutim nedostacima, ima veće izgleda na uspeh od svog „inferencijalnog” rivala, pitanje je za čijim odgovorom ćemo tragati u narednim odeljcima.

III DEO - Inferencijalni kontekstualizam kao anti-skeptička strategija

5. Inferencijalni kontekstualizam

Kao što je već nagovešteno u §1.2, Majkl Vilijams je zastupao osnovnu kontekstualističku tezu ali je, nasuprot konverzacionim kontekstualistima, kontekstualnu osetljivost saznanjih tvrdnji pripisao razlikama koje postoje između određenih pretpostavki i inferencijalnih obrazaca u različitim tematskim oblastima (kontekstima). Činjenica da Vilijams kontekste tumači pre svega u pogledu njihovog inferencijalnog uređenja, a ne njihove konverzacione pozadine, predstavlja jednu od dve ključne razlike između njegove i pozicije konverzacionih kontekstualista. Druga linija razlikovanja tiče se objašnjavanja uporedivosti kontekstā: dok konverzacioni kontekstualista zastupa ideju o „hijerarhijskom” odnosu kontekstā, inferencijalni smatra da između njih ne postoji nikakav poredak i da su oni međusobno neuporedivi. Akcenat ovog poglavlja je na jasnijem prikazu ovih razlika.

Na prvom mestu, Vilijams poriče tvrdnju konverzacionih kontekstualista da je kontekste moguće prikazati na skali epistemičkih standarda poređanih po snazi. Prema njegovom mišljenju, neosnovanost ove tvrdnje postaje očigledna ako standarde zastupljene u kontekstima kao što su arheološki, sociološki ili kontekst fizike pokušamo da uporedimo po jačini, od najblažih do najsnažnijih. Dok se u svakoj od navedenih disciplina istraživanje može sprovesti, bilo nemarno, bilo pažljivo, standardi kojima se, recimo, rukovodi istoričar, nisu ni u kom pogledu rigorozniji od onih koji važe u arheologiji. Iz tog razloga, Vilijams smatra da se epistemički standardi ne mogu prikazati na apstrahovanoj skali strogosti, već da je reč o standardima koji su u potpunosti autonomni i uzajamno nesamerljivi.

Zatim, Vilijams poriče tezu konverzacionih kontekstualista da je za promenu uobičajenog konteksta u epistemološki zaslužan neki konverzacioni mehanizam koji utiče na menjanje snage epistemičkih standarda.⁴³ Prisećanja radi, prema shvatanju konverzacionih kontekstualista,

⁴³ Preciznije rečeno, za Vilijamsa relevantno pitanje nije da li mehanizam promene konteksta koji predlažu konverzacioni kontekstualisti postoji (on je saglasan sa njima da postoji) već da li je rešenje problema skepticizma koji se na njemu zasniva *dijagnostički adekvatno* (vidi: Williams, 2001b: 4).

spuštanje i podizanje epistemičkih standarda odvija se na pozadini sužavanja i širenja domena mogućnosti pogreške: što „udaljenije” mogućnosti pogreške uzimamo u razmatranje to se, u epistemičkom smislu, „uspinjemo“ ka sve zahtevnijim epistemičkim kontekstima (Pritchard, 2002: 116). Na taj način, konverzacioni kontekstualista skeptika predstavlja kao nekog ko u potpunosti postupa u skladu sa postojećim mehanizmom podizanja standarda, s tim što, za razliku od svih drugih učesnika u epistemičkoj praksi, skeptik pomenuti mehanizam upotrebljava na jedan prilično radikalno način. Imajući to u vidu, može se reći da prema konverzacionim kontekstualistima, filozofske procene sazajnih tvrdnji nisu ni u kakvom dubljem diskontinuitetu sa svakodnevnim epistemičkim procenama sazajnih tvrdnji.

Vilijams oštro kritikuje „tezu o kontinuitetu” između filozofske i svakodnevne prakse. Prema njegovom mišljenju, prva nije produžetak druge: epistemološki problemi ne nastaju pooštavanjem svakodnevnih epistemičkih zahteva koji važe u uobičajenim kontekstima, već usled promene *istraživačkog usmerenja*. Naime dok u specifičnim sazajnim disciplinama (medicini, istoriji, biologiji itd.) predmete ispitivanja predstavljaju *specifični oblici znanja*, pretenzija filozofskog skeptika je da istraži najopštija pitanja o statusu i opsegu ljudskog saznanja, recimo, da ustanovi da li, i na osnovu čega, imamo prava da pretpostavimo da bilo šta znamo o spoljašnjem svetu. Za prikladno sprovođenje takvog istraživanja, filozofski skeptik postavlja takozvani *uslov totaliteta*, kojim, kako ističe Vilijams, zahteva od nas „ne samo da procenimo sve naše znanje, niti sve znanje u nekoj široj kategoriji, već sve odjednom“ (1991: 23). Imajući to u vidu, Vilijams je ubeđen da skeptikova preokupacija ne pokreće rigorozniji tip istraživanja već da nas usmerava ka *tradicionalnoj epistemologiji* koja je, kako tvrdi, zainteresovana za pitanje mogućnosti *znanja uopšte*:

„Fizičar može neodređeno visoko da podigne nivo pažljivog ispitivanja koji bi rezultati određenog eksperimenta trebalo da dosegnu, i to tako što će ponavljati eksperiment pod sve strože kontrolisanim uslovima. Ali ako on počne da se pita da li je mozak u posudi, time neće uvesti neki još pažljiviji pristup svom istraživanju: pre će uvođenje sveobuhvatne mogućnosti pogreške to ispitivanje pretvoriti u potpuno drugačiju vrstu istraživanja” (2001b, §8)

Kako dolazi do pretvaranja jedne u drugu vrstu istraživanja? Do odgovora na ovo pitanje dospećemo ukazivanjem na stavove koje je izneo Ludvig Vitgenštajn (Ludwig Wittgenstein, 1969) u spisu *O izvesnosti (Über Gewissheit)*. Naime, u objašnjenju prirode konteksta, Vilijams u

velikoj meri poseže za Vitgenštajnovom idejom o jednoj vrsti verovanja (ili sudova) koja u određenim istraživačkim domenima igra ulogu okvira ili „šarki”. Prema Vitgenštajnu, reč je o verovanjima (ili sudovima) koja „stoje nepomično za nas” i „drže nepomičnim ono što je oko toga” (Vitgenštajn, 1996: OC 144), odnosno, o verovanjima koja konstituišu metodološki okvir istraživačkih procedura i sačinjavaju svojevrsnu *pozadinu* na osnovu koje se utvrđuje epistemički status ostalih verovanja.

Na tragu te Vitgenštajnovе ideje, Vilijams ističe da unutar svakog konteksta (tematske oblasti) postoji izvestan broj najčešće opštih „pretpostavki” koje se ne dovode u sumnju i koje, kao takve, regulišu obrasce objašnjenja, procedure opravdanja i načine izvođenja relevantnih zaključaka. Drugim rečima, one datom istraživanju daju oblik i formu. Te „pretpostavke” Vilijams naziva *metodološkim nužnostima* (vidi: 1991: 121-5; 2004a: 467; 2004b: 332-3; 2007:102). Reč je, dakle, o izvesnim iskazima koje istraživači u datoj tematskoj oblasti bespogovorno prihvataju: sumnjati u njihovu istinitost u redovnim okolnostima značilo bi da subjekti ne razumeju prirodu istraživanja, dok bi u vanrednim, ali opravdanim uslovima, dovelo u pitanje adekvatnost istraživanja koje se na njih oslanja. Pošto metodološke nužnosti određuju način na koji se bavimo nekom tematskom oblašću, za njih se može reći da konstituišu disciplinarni meta-kontekst (2007: 102-3) i da predstavljaju odgovarajuća disciplinarna ograničenja. S tim što bi, kako naglašava Vilijams, „disciplinarna ograničenja” trebalo tumačiti prevashodno kao nešto što određuje „fokus istraživanja”, a ne kao ograničenja u pogledu mogućnosti istraživačke prakse.

Tako su, na primer, konteksti poput istorijskog, arheološkog, paleontološkog ili geološkog određeni u svetlu izvesnih verovanja koja se tiču verodostojnosti izvora sačuvanih podataka (istorijskih spisa, arheoloških predmeta itd.). Jedna od metodoloških nužnosti ovih tematskih oblasti je, svakako, negacija Raselove hipoteze (Russel, 1921: 159-60) da je svet stvoren pre pet minuta ili pak, hipoteze da su istorijski spisi vešto krivotvorena dokumenta. Poricanje ovih hipoteza (u korpusu sa drugim opšte prihvaćenim pretpostavkama) implicitno je sadržano u tim kontekstima i nije predmet epistemičke procene. Ipak, verovanja koja su unutar matičnog konteksta imuna na epistemičku procenu, u nekom drugom kontekstu mogu biti podvrgnuta ispitivanju i osporena. Tako, na primer, dok se u oblasti istorije pretpostavka o postojanju prošlosti ne dovodi u pitanje, ona može biti predmet ispitivanja u oblasti epistemologije. Isto tako, dok je u kontekstima poput astrologije, astroterapije ili hiromantije, pretpostavka o

pouzdanosti njima svojstvenih metoda za proricanje ljudskih sudbina potpuno izuzeta od sumnje, u naučnom domenu ona biva odbačena. Takođe, motivacija za preispitivanje metodoloških nužnosti može se javiti i u kontekstima u kojima one zapravo igraju ovu ulogu (recimo, ukoliko je istraživanje koje se sprovodi na njihovoj pozadini zapalo u nesavladive teškoće). No, pošto je ovde reč o istraživačkim epizodama koje su retke, Vilijams podseća da ne treba gubiti iz vida da će, u većini slučajeva, njihovo radikalno preispitivanje voditi ka promeni pravca, odnosno, predmeta istraživanja.

Kao što možemo da vidimo, Vilijams ukazuje na postojanje izvesnih *metodoloških* mehanizama za promenu konteksta i epistemičkih standarda. Pored metodoloških, on proširuje domen kontekstualno relevantnih faktora tako da uključi i: *semantičke, situacione, ekonomske i dijalektičke* faktore. Kada je reč o semantičkim faktorima, on je saglasan sa Vitgenštajnom (1996: OC 79-81; 156-7) da se od bilo kog zahteva za otklanjanjem mogućnosti pogreške prevashodno očekuje da bude razumljiv i smislen. Ne samo da u uobičajenim okolnostima ne dovodimo u pitanje istinitost svakodnevnih iskaza poput „postoje parkovi”, ili osnovnih matematičkih istina tipa „ $2 + 2 = 4$ ”, već ne možemo ni da zamislimo kako bi takvo preispitivanje izgledalo. Preciznije, navedeni iskazi izolovani su od sumnje u smislu da, ako bi neko u regularnim okolnostima ispoljio rezerve u pogledu njihove istinitosti, ne bismo bili načisto šta svojom sumnjom želi da postigne. U tom pogledu, Vilijams zdušno prihvata Vitgenštajnov stav da je ovde reč o iskazima konstitutivnim za svakodnevnu sazajnu praksu, od kojih polazimo u proceni ostalih verovanja, i da ih takva funkcija (osim u vanrednim i krajnje neobičnim okolnostima) izuzima od sumnje. Budući da ti iskazi konstituišu logički okvir naše jezičke prakse, njihova imunost na epistemičku procenu može se posmatrati kao jedan od preduslova postavljanja smislenih sazajnih pitanja ili kao preduslov bilo kog koherentnog istraživanja.⁴⁴

Osim toga, Vilijams ukazuje i na relevantnost ekonomskih faktora u uspostavljanju epistemičkih standarda. Ovi faktori dolaze do izražaja kada su subjekti zainteresovani za pitanje

⁴⁴ Vilijams dodaje i to da je njihova uloga u svakodnevnoj jezičkoj praksi istovetna onoj koju igraju metodološke nužnosti unutar specifičnih disciplinarnih okvira. To ipak, ne znači da se semantičke i metodološke nužnosti mogu poistovetiti. Na primer, dok pretpostavka o pouzdanosti metode antroposkopije predstavlja metodološku nužnost forenzičke arheologije (ili, forenzičke antropologije), ona ne igra nikakvu ulogu za sprovođenje svakodnevne, uobičajene prakse. Isto tako, dok svakodnevna epistemička praksa pretpostavlja istinitost iskaza (semantičke nužnosti) poput „Ovo je ruka“, takvi iskazi mogu biti predmet sporenja u ovde pomenutom kontekstu forenzičke arheologije.

kolika je cena mogućnosti pogreške (u smislu vremena, resursa itd.), odnosno, od kakvog je praktičnog značaja znanje činjenice da li je *p* slučaj. Konačno, u igri su i dijalektički faktori koje Vilijams povezuje sa konverzionim faktorima: to su namere govornih lica, očekivanja slušalaca itd., koje usmeravaju konverzaciju u određenom smeru.

Svi pomenuti faktori tiču se *epistemičke odgovornosti* subjekta, odnosno, subjektive epistemičke obaveze da promišlja razloge i da u svetlu tih razloga preispituje svoja uverenja, te kao takvi potpadaju pod normativnu dimenziju saznanja. Pored uslova za epistemičkom odgovornošću, Vilijams u definiciju znanja uvodi i uslov *adekvatne zasnovanosti*. Adekvatna zasnovanost povezana je sa pitanjem utemeljenja odgovarajućeg verovanja na pouzdanoj metodi. Pitanje pouzdanosti metode neodvojivo je od okolnosti u kojima se one primenjuju, to jest, od faktora koje Vilijams naziva *situacionim*. Reč je o faktorima koji predstavljaju određena obeležja *S*-ovog okruženja, a koja nisu deo njegove evidencije (npr. postojanja izvesnih objekata, njihovih svojstava ili relacija u koje *S* ne mora imati kognitivan uvid). *S* obzirom na to da ti faktori ne moraju biti kognitivno dostupni subjektu u procesu opravdanja, reč je o jednom *eksternalističkom aspektu* opravdanja u Vilijamsovoj teoriji. Međutim, postoji izvesna doza neodređenosti u vezi sa zahtevom za adekvatnom zasnovanošću za koju sâm Vilijams priznaje da je imanentna njegovom kontekstualizmu, zbog čega bi trebalo biti oprezan i jasno precizirati stepen u kojem je njegovo stanovište eksternalističko. Naime, iako je reč o zahtevu koji je dobrim delom određen u svetlu pitanja koje mogućnosti pogreške su realne u datim okolnostima (to jest, u svetlu pitanja da li postoji izvestan stepen verovatnoće da su određene mogućnosti pogreške u tim okolnostima realizovane), on je ujedno neodvojiv od interesa i ciljeva učesnika u epistemičkoj praksi. Drugim rečima, premda je on uvek u vezi sa skupom realnih mogućnosti pogreške, o obimu tog skupa, odnosno, o pitanju njihove relevantnosti u datoj situaciji odlučuju učesnici u aktuelnoj epistemičkoj praksi. Iz tog razloga, smatra Vilijams, pitanje pouzdanosti neke metode sadrži izvesnu normativnu komponentu te je, kao takvo, neodvojivo od standarda ili uslova koji važe u kontekstu njene primene. Slično rasuđivanje Vilijams primenjuje i na kriterijum epistemičke odgovornosti. Pošto u svakom kontekstu postoje određeni iskazi koji su imuni na epistemičku procenu, za epistemički odgovorno ponašanje se u tim kontekstima od sazajnog subjekta neće zahtevati da ponudi odgovarajuću evidenciju u prilog verovanja koja za predmet imaju te iskaze. Opet, budući da su faktori koji utiču na to koji iskaz će imati povlašćen epistemički status osetljivi na kontekst, u nekom drugom kontekstu u kom su pomenuti iskazi

promenili svoj status, od tog istog subjekta će se zahtevati da je u stanju da i za te iskaze ponudi zadovoljavajuću evidenciju podršku.

Prethodna razmatranja ukazuju da princip epistemičke odgovornosti Vilijamsu ne dopušta da u potpunosti zanemari internalistički zahtev. Takav zahtev on prihvata u jednoj ublaženoj verziji (takozvani slabi internalizam): „Ako je, koliko znamo (ili imamo razloga da verujemo), naš epistemički sistem krajnje nepouzdan, onda oslanjanje na taj sistem radi formiranja ili procene verovanja ne dovodi do verovanja koja su opravdana” (2007:97). U skladu sa ovim principom, od subjekta će se zahtevati da demonstrira pouzdanost svoje metode u onim okolnostima (kontekstima) u kojima se javljaju dobri razlozi da se u nju posumnja. Ako subjekt ove razloge odluči da zanemari (čak i da je njegovo verovanje formirano na osnovu metode koja je *de facto* pouzdana) takav postupak neće biti u skladu sa epistemički odgovornim ponašanjem. Sa druge strane, bez obzira na to koliko subjekt uspešno odolevao dijalektičkim izazovima, ako je verovanje zasnovano na metodi koja nije pouzdana, ono ne može biti opravdano. Kao što vidimo, Vilijams zastupa stanovište prema kojem je ostvarenje oba ova uslova nužno za znanje, s tim što je način na koji se oni ispunjavaju osetljiv na odgovarajuće kontekstualne faktore.

Struktura opravdanja i njegova zavisnost od konteksta bila je predmet izlaganja u ovom poglavlju sa ciljem da se pokaže kako se Vilijamsovo tumačenje i opis uobičajene epistemičke prakse razlikuju od onih koje nudi konverzacioni kontekstualizam. Time smo tek pripremili teren za dublje razumevanje ključne razlike između ova dva gledišta, koja do svog potpunog izražaja dolazi u načinu na koji njihovi predstavnici tumače prirodu skeptičkog problema, odnosno, odgovaraju na pitanje šta skeptik svojom argumentacijom postiže. O toj razlici detaljnije raspravljamo u narednih nekoliko poglavlja.

5.1 Inferencijalni kontekstualizam i kartezijski skepticizam

U prethodnom odeljku smo istakli da Vilijams odbacuje tradicionalni model epistemičkog opravdanja u skladu sa kojim se od sazajnog subjekta iziskuje da svoja verovanja *uvek* zasniva na odgovarajućem svedočanstvu. U narednim poglavljima imaćemo prilike da preciznije utvrdimo razloge na osnovu kojih je Vilijams mišljenja da takav model pogrešno predstavlja epistemičku praksu. Za sada je važno napomenuti da Vilijams smatra da u osnovi ovog modela opravdanja počiva takozvani „zahtev za prethodnim utemeljenjem” čiji izuzetno problematičan

aspekt Vilijams vidi u tome što je njegova primena, u vidu zahteva za opravdanjem, ograničavana isključivo na subjekta saznanja. Takav model je, kako tvrdi Vilijams, nezadovoljavajuć, jer ne uvažava činjenicu da je pitanje obaveze za eliminacijom mogućnosti pogreške u velikoj meri uslovljeno uverljivošću razloga na osnovu kojih se one uvode. To Vilijamsa navodi da usvoji model opravdanja koji zastupa Robert Brendom (Robert Brandom 1994), a za koji važi da ravnomerno raspoređuje teret opravdanja (dokaza) na subjekta kojem se pripisuje znanje i onog subjekta koji to znanje osporava. U svetlu ovog modela opravdanja, prilikom polaganja prava na znanje obavezni smo da ispunimo uslov adekvatne zasnovanosti (verovanje mora biti formirano na osnovu metode koja je pouzdana) pri čemu navođenje razloga ne ide u nedogled: nismo u obavezi da unapred utvrdimo pouzdanost te metode (2001a: 149). Obaveza za navođenjem odgovarajućeg svedočanstva ili opravdavjućih razloga u prilog neke sazajne tvrdnje, nameće se usled njenog *legitimnog* osporavanja (2001a: 149-50).⁴⁵

Ipak, Vilijams uočava da se odbacivanje „zahteva za prethodnim utemeljenjem” u korist Brendomovog stanovišta, barem na prvi pogled, ne pokazuje kao dovoljan pomak ka odgovoru kartezijskom skeptiku. To je zato što, kartezijski skeptik ne ukazuje na bilo koju mogućnost pogreške, već nas suočava sa pažljivo odabranim mogućnostima pogreške koje su, kao što je već bilo reči u §1, saglasne sa našom evidencijom u prilog (gotovo) svih iskaza čiju istinitost u svakodnevnom životu smatramo neupitnom, ali ne i sa istinitošću tih iskaza. Uopšteno govoreći, ne samo da su skeptičke sumnje radikalne i izražene na veoma visokom stupnju opštosti, već se argumenti koje skeptik iznosi čine „prirodnim” u smislu da ne zavise ni od kakvih teorijskih pretpostavki. Drugim rečima, za njih se smatra da se tiču najjednostavnijih i uobičajenih ideja o znanju i opravdanju i da, shodno tome, uspevaju da ukažu na fatalne nedostatke prisutne u našoj svakodnevnoj epistemičkoj poziciji.⁴⁶

Ako bi se pokazalo da su razlozi kojima skeptik podupire svoje sumnje neosnovani, njegova argumentacija mogla bi da se ospori na osnovu brendomovskog modela opravdanja. Konkretnije rečeno, ako bi se pokazalo da počivaju na „detaljno izloženim ili spornim teorijskih

⁴⁵ Na pitanje zašto su tradicionalni epistemolozi skloni da prevede adekvatnost Brendomovog modela, Vilijams dovitljivo odgovara da je to slučaj, jer sazajni subjekti nisu skloni da tvrde ono što je očigledno i da se epistemički zanimljiva tvrđenja uglavnom iznose s obzirom na prigovore koji joj se upućuju (U: Williams, 1999b: §9).

⁴⁶ U vezi sa tim, Vilijams ističe „Skeptički problemi dobijaju neizmernu dijalektičku prednost zahvaljujući svojoj auri prirodnosti, zbog čega se shvataju daleko izazovnijim od tajanstvenih teorija koje se iznose radi njihovog rešavanja.” (Williams, 1999a: 50).

konceptima o znanju ili opravdanju" (2001b: §3 upor. 1999a: 144) za skeptkove zahteve bi se moglo reći da su neprimereni, te da se na njih, kao racionalni sazajni subjekti, ne moramo ni osvrutati. Ipak, kako ističe Vilijams, za takav kritički stav prema skeptičkim argumentima neophodna je adekvatna teorijska dijagnoza skepticizma u vidu sistematičnog i kritičkog osvrta na tradicionalni skeptički projekat i detaljne procene uspešnosti skeptičkih strategija. Jedna od takvih strategija koju Vilijams analizira jeste raniji pominjani „argument koji se poziva na neznanje“ (§1, fus.4). U sledećem potpoglavlju prikazaćemo rezultate do kojih Vilijams dolazi u analizi ovog argumenta.

5.2 Argument koji se poziva na neznanje

Kao što je već bilo reći, „argument koji se poziva na neznanje“ zastupnici konverzionog kontekstualizma smatraju problematičnim, budući da nas izricanje njegove prve premise (eksplicitno pozivanje na skeptičke hipoteze) odvodi u filozofski kontekst u kojem su epistemički standardi visoko postavljeni. Vilijams ne gleda blagonaklono na ovo objašnjenje. Njegova generalna opaska je da, ako nam skeptikov zaključak ne poručuje ništa više od toga da nismo u stanju da ispunimo ekstremno stroge standarde za znanje, onda u skepticizmu zapravo nema ničeg intrigantnog niti uzbudljivog. Takva varijanta skepticizma rukovođena je motivom za apsolutnom izvesnošću i može se elegantno izbeći usvajanjem slabijeg, *falibilističkog* shvatanja znanja. Za „skepticizam izvesnosti“ ili „visokih standarda“ (vidi: 2001b: 5; 2004a: 457) Vilijams tvrdi da bi predstavljao izazov svakodnevnoj epistemičkoj praksi samo ako bi se pokazalo da imamo neki interes da rasuđujemo u skladu sa tako visokim standardima. Međutim, prema njegovom mišljenju, ideal apsolutnog znanja koji je obeležio filozofiju ranog modernog doba odavno je napušten:

„Prema ovom standardu, ako uopšte nešto znamo, znamo veoma malo stvari. Ipak, ovo je zaključak sa kojim je većina nas spremna da živi, čak voljna da ga prihvati. Svi smo mi danas falibilisti. (2001b: §3)

Skepticizam „visokih standarda“ ne bi mogao da se izbegne ni tako što bismo umesto o znanju govorili o opravdanom verovanju zato što radikalni skeptik dovodi u pitanje i to stanovište:

„[...] Moramo da prihvatimo dva načina poricanja da je znanje moguće. Jedan način dopušta da mnoga naša verovanja imaju povoljan

epistemički status - čak vrlo povoljan epistemički status - ali poriče da ona imaju dovoljno povoljan status da bi predstavljala znanje u pravom smislu reči [...] Drugi način je, pak, da se porekne čak i naša sposobnost da dosegne nivo opravdanog verovanja, u suštini da se ospori naša moć da povlačimo *distinkcije u pogledu epistemičkog statusa*. To je *radikalni skepticizam*.“ (Willimas, 2001b: 5-6)

Ili:

„Radikalni skeptik nije neko ko priznaje da imamo raznovrsne dobre razloge za ono u šta verujemo, premda ti razlozi nisu u potpunosti dorasli standardima koje zahteva istinsko saznanje: radikalni skepticizam postavlja pitanje imamo li mi ikad i najmanji razlog da verujemo u jednu umesto u neku drugu stvar.“ (Williams, 1999b: §1)

Da li je konverzacioni kontekstualista u poziciji da pretnju od radikalnog skeptičkog zaključka okarakterise kao prividnu, tačnije, kao *iluziju o nepromenljivim epistemičkim standardima* koja je posledica neopaženog nametanja neobično pooštrenih standarda svojstvenih bavljenju epistemologijom?

Pozivanje konverzacionog kontekstualiste na „teoriju greške“ upravo je to imalo za cilj. Vilijams ukazuje da ovakav odgovor nema mnogo uspeha jer on nastavlja da zbunjuje kako skeptike, tako i filozofe koji problem skepticizma shvataju ozbiljno. Ova zapažanja srodna su kritici koju je izneo Koni (§4) skrenuvši pažnju na to da je i nakon obelodanjivanja kontekstualističke teze veliki broj filozofa ostao čvrsto pri njenom poricanju. Takvo neubedljivo rešenje po svoj prilici ne može nam pomoći da se oslobodimo skeptika.

Skeptik ne poriče početnu kontekstualističku tezu da istinitost uobičajenih saznajnih tvrdnji biva ugrožena u uslovima epistemološke refleksije, ono sa čim se on ne slaže je da nas ta teza oslobađa obaveze da odgovorimo na njegove prigovore; naime, on smatra da nas je u uslovima epistemološke refleksije doveo u položaj da sumnjamo da smo u stanju da zadovoljimo iste one standarde za pripisivanje znanja za koje smo oduvek mislili da su ispunjeni. U tom pogledu, moglo bi se dati za pravo Vilijamsovom stavu da, ako skeptički zaključak i nakon primenjene dijagnoze nastavi da izgleda kao da se odnosi na našu uobičajenu epistemičku praksu, onda paradoks po svoj prilici nije (raz)rešen do kraja (upor. 2004b: 458; 468-9).

Štaviše, mogli bismo da primetimo da u nedostatku ubedljivog argumenta na osnovu *iluzije o nepromenljivim standardima*, anti-skeptički odgovor konverzacionog kontekstualiste ne uspeva iz polemičkih razloga: on se nelegitimno poziva na svakodnevne epistemičke standarde kako bi

sačuvao istinitost uobičajenih sazajnih tvrdnji, uprkos tome što je skeptik izrazio sumnju u pogledu naše sposobnosti da ispunimo te standarde. Iz tog razloga, čini se i da bi trebalo uvažiti Vilijamsov predlog te na „teoriju greške” gledati samo kao na simptom jednog dubljeg problema. O kom problemu je zapravo reč?

U odgovoru na ovo pitanje, Vilijams ističe da je od ključne važnosti uvideti da se u interpretaciji skeptičkih hipoteza kao „udaljenih”, konverzacioni kontekstualista bavi problemom kartezijskog skepticizma na pogrešan način. Prisećanja radi, Dirouz tvrdi da skeptikov svet u svakodnevnom oklonostima ne pripada sferi relevantnih svetova, jer je veoma *udaljen* od našeg, aktualnog sveta (DeRose, 1995: §1). Slično objašnjenje, nalazimo i kod Koena: skeptičke alternative su u svakodnevnom oklonostima toliko udaljene da ih možemo smatrati irelevantnim (Cohen, 1988: 96-7). Time se u stvari tvrdi da su svetovi (alternative) koji uključuju sistematsku obmanu irelevantni za svakodnevno pripisivanje znanja, jer su isuviše različiti od aktualnog sveta. Drugim rečima, skeptikove hipoteze su isuviše nerealistične; praktično gledano, verovatnoća da su oni aktualizovani u normalnim oklonostima gotovo da je ravna nuli. Istina, iz perspektive skeptika u potpunosti je nevažno da li je verovatnoća da su njegove hipoteze ostvarene, niska ili visoka. Jer, čak i da nismo obmanuti na neki od načina na koji skeptik ukazuje, odnosno, čak i da je verovatnoća da je njegov scenario aktualizovan gotovo jednaka nuli, mi nismo u stanju to da znamo. Sa druge strane, iz perspektive konverzacijonog kontekstualiste, sasvim je nevažno što takve, u modalnom smislu udaljene, mogućnosti postoje. U svakodnevnom kontekstu ne postoji razlog zbog kojeg bi takve mogućnosti trebalo da budu predmet razmatranja, te one ne mogu ni da ugroze istinitost uobičajenih sazajnih tvrdnji.⁴⁷

Vilijams opominje da treba biti obazriv u upotrebi termina „udaljeno”. On tvrdi da su Koenova i Dirouzova tumačenja nezadovoljavajuća, jer gube iz vida da skeptik iznosi argument koji ima za cilj da pokaže *zbog čega* nismo u stanju da otklonimo njegove mogućnosti, a koji se bazira na drugačijem kriterijumu za upotrebu ovog termina. Skeptik iznosi argument za koji smatra da otkriva jedno problematično obeležje naše epistemičke pozicije: kada je reč o našem znanju o fizičkim objektima u spoljašnjem svetu iskustvena evidencija je (kako u aktualnom tako

⁴⁷ U nameri da što jasnije izrazi gledište po kojem su skeptikove mogućnosti pogreške irelevantne za svakodnevno pripisivanja znanja zato što su veoma udaljene, kontekstualista Gejl C. Stajn je predložila da se Dreckeova formulacija kriterijuma relevantnosti: „alternativa jeste relevantna samo ako postoji neki razlog da mislimo da bi mogla biti istinita“, zameni formulacijom u kojoj se tvrdi da „alternativa jeste relevantna samo ako postoji neki razlog da mislimo da je istinita.“ (Stine 1976: 252-3).

i u skeptikovom svetu) jedino na šta možemo da se oslonimo. Pošto je naša epistemička pozicija u aktualnom svetu identična onoj u kojoj bismo bili u pretpostavljenom svetu sistematske obmane, skeptik skreće pažnju na to da je ovaj pretpostavljeni svet gledano iz perspektive našeg sazajnog položaja (evidencije kojom raspolažemo) poražavajuće *blizak* našem svetu. Iz tog razloga Vilijams, insistira ne tome da se u razmatranju skeptičkog problema jasno razdvoje dva smisla pojma „udaljenosti”: prvi, koji Vilijams pripisuje konverzacionim kontekstualistima i u kojem uzimamo u obzir ideju o činjeničkoj udaljenosti (tzv. faktička udaljenost); i drugi koji pripisuje skeptiku i po kojem mogućnosti mogu biti udaljene u pogledu nama dostupne evidencije (tzv. epistemička udaljenost).

Dok konverzacioni kontekstualista tvrdi da se za skeptikov svet, u kojem je naše verovanje u neki uobičajeni iskaz *p* lažno, može reći da je faktički udaljen, u odnosu na našu epistemičku poziciju ili svedočanstvo kojim raspolažemo, za koje skeptik smatra da su ključni za procenu da li su naša verovanja u uobičajene iskaze tipa *p* istinita, takav svet uopšte nije udaljen (Williams, 2004a: 471).

Imajući to u vidu, Vilijams ističe da objašnjenja bazirana na ideji o „činjeničkoj udaljenosti” promašuju oštricu skeptičkog problema, te da kontekstualistička teorija koja na osnovu ove ideje tumači način na koji skeptičke mogućnosti pogreške postaju relevantne ne uspeva da pruži njegovu adekvatnu dijagnozu.

Zapažanje da je naša epistemička pozicija u aktualnom svetu nerazlučiva od epistemičke pozicije u svetovima koji uključuju našu sistematsku obmanu, Vilijamsa podstiče da se okrene dijagnozi kartezijanskog skepticizma koji počiva na takozvanom „Problemu nedovoljne određenosti evidencije” (vidi: Umud D. Yalcin, 1992; Anthony Brueckner, 1994). Pošto skeptik zamišlja svetove u kojima je naša čulna evidencija istovetna evidenciji u prilog iskaza čiju istinitost u svakodnevnom životu ne dovodimo u sumnju, ona neće biti ni *dovoljna* da verovanja koja za predmet imaju te iskaze svrstamo u primere znanja. Ovaj problem nastaje zbog toga što verovanja u iskaze kojima se tvrdi postojanje materijalnih objekata u spoljašnjem svetu zasnivamo na opazajnom iskustvu. Tako je bar smatrano u tradicionalnoj epistemologiji, uz pretpostavku da su verovanja o sadržaju našeg neposrednog čulnog iskustva epistemički prioriteta u odnosu na verovanja o spoljašnjem svetu. Vilijams preispituje tu pretpostavku. On je mišljenja da će pitanje šta se tačno podrazumeva pod ovom pretpostavkom i kakve implikacije

ona ima u pogledu potencijalnog rešenja skeptičkog problema razotkriti njihovu duboku isprepletanost sa kontroverznim teorijskim idejama doktrine koju naziva „epistemološkim realizmom”. U poglavljima koji slede tematizovaćemo način na koji Vilijams preispituje ovu doktrinu i razmotriti pitanje u kojoj meri je moguće, ako se ona na adekvatan način interpretira, obesnažiti prigovore filozofskog skeptika.

5.3 Pretpostavka epistemološkog realizma

„Epistemološki realizam”, prema Vilijamsu, predstavlja dominantno gledište u tradicionalnoj epistemologiji. Reč je o pretpostavci da se verovanja po nekim svojim objektivnim karakteristikama mogu podeliti u epistemičke vrste koje se odnose jedna prema drugoj hijerarhijski, odnosno, tako da se za neke od njih može pokazati da su, u saznavnom smislu, prioritete u odnosu na sve ostale vrste verovanja. Tako se, na primer, smatralo da su verovanja čiji je sadržaj senzornog karaktera, u jednom krajnje uopštenom smislu, epistemički prioritete u odnosu na opservaciona verovanja o fizičkim objektima, dok su se potonja smatrala prioritete u odnosu na verovanja koja za predmet imaju važenje prirodnih zakona.

Osnovni izvor motivacije za klasifikacijom verovanja u epistemičke vrste u vezi je sa tradicionalnim modelom epistemičkog opravdanja koji počiva na „zahtevu za prethodnim utemeljenjem” (§5.1). Prihvatanjem ovog zahteva tradicionalni epistemolog svoje istraživanje sprovodi sa ciljem da omogući utemeljenje empirijskog znanja. Pošto skeptik iznosi hipotezu koja pretenduje da ugrozi naše celokupno empirijsko znanje, opravdanje za verovanje u empirijske iskaze, moralo bi da se osloni na znanje iskaza o nekom drukčijem skupu činjenica; u suprotnom, dobilo bi formu *cirkularnog rasuđivanja*. Najbolji kandidat za takvu vrstu opravdanja identifikovan je u verovanjima koja za predmet imaju činjenice neposrednog čulnog iskustva.

Postoje dva glavna razloga zbog kojih su verovanja čiji je sadržaj senzornog karaktera viđena kao jedan takav kandidat. Prvi je u vezi sa zdravorazumskim stavom da, premda nam iskustvo ne „govori” sve što želimo da znamo, informacije o spoljašnjem svetu, odnosno, celokupni saznavni material o njemu, na kraju krajeva, dobijamo zahvaljujući svojim čulima (vidi npr: Clarence Irving Lewis 1946: 171). Pošto perceptivno iskustvo naizgled uspostavlja neophodnu epistemičku vezu sa objektima i događajima u spoljašnjem svetu, verovanjima koja

se odnose na čulne činjenice pripisivan je status epistemičke primarnosti. Drugi razlog bazira se na uvidu da je sadržaj verovanja koja za predmet imaju neposredno iskustvo „skromniji” od sadržaja verovanja koji za predmet imaju fizičke objekte. Dok se verovanjima u iskaze o materijalnim objektima u spoljašnjem svetu implicira postojanje ovih objekata, čime se nadmašuje evidencija na koju se subjekt oslanja, verovanja koja za predmet imaju iskaze o sadržaju čulnog iskustva, ne izlaze izvan te evidencije. S obzirom na to, verovanja u iskaze neposrednog čulnog iskustva smatrana su apsolutno izvesnim ili nepogrešivim (engl. infallible), a neretko su opisivana kao samoevidentne „istine” (Bertrand Russell, 1969) ili kao samoočigledna, samoprikazujuća stanja saznatljiva na osnovu pukog prisustva u svesti (Roderick Chisholm, 1966; et al.). Budući da su smatrana nepogrešivim, ona ne samo da su shvaćena kao epistemički primarna u odnosu na verovanja o spoljašnjem svetu, već se za njih smatralo da ne iziskuju – možda čak i ne dopuštaju - daljnje opravdavanje.

Osnovna ideja da bi trebalo da postoje verovanja koja ne iziskuju opravdavanje pomoću daljnjih verovanja i koja, kao takva, predstavljaju uporišnu tačku u procesu opravdavanja motivisana je pokušajem da se izbegne problem regresa u opravdanju (Price, 1964: 4). Kao što je poznato, ovaj problem je posledica uvida da se u opravdanju izvesnog verovanja (u iskaz p), po pravilu, uvek pozivamo na neki razlog, odnosno, drugo verovanje (recimo u iskaz q), koje opet, zahteva opravdanje. Preti nam beskonačni regres u navođenju opravdavajućih razloga koji se naizgled može zaustaviti jedino tako što bismo se opredelili za jednu od dve podjednako nezadovoljavajuće alternative: iznošenje dogmatske pretpostavke ili cirkularno rasuđivanje.⁴⁸

Jedan od predloga da se reši ovaj problem bio je u tome da se za početnu tačku u procesu opravdanja pronađu verovanja koja su, ili *samoopravdana* (u smislu da ne iziskuju opravdavanje pomoću daljnjih verovanja) ili pak, takva da su opravdavana na osnovu nekih nedoksatičnih stanja (samim osetima). Traganje za takvom vrstom verovanja u potpunosti je došlo do izražaja u *fundamentističkim teorijama* o opravdanju.

Prema Vilijamsu, fundamentizam se javlja u dva oblika, kao strukturni i kao supstantivni. Prva verzija fundamentizma počiva na dve teze: (a) postoje izvesna bazična verovanja koja se

⁴⁸ Ovaj problem je u literaturi poznat kao „Agripina trilema”. Fundamentizam ne predstavlja jedinu strategiju za rešenje tog problema. Tradicionalno gledano, u velikoj meri su zastupane i strategije koje nude pripadnici tzv. koherentističkih teorija o opravdanju. Više o strukturi opravdanja koju one predlažu kao i tome u kojoj meri se koherentističke teorije razlikuju od svog fundamentističkog rivala govorimo u §5.6.2 fus. 15

mogu smatrati opravdanim a da tu svoju opravdanost ne duguju nekim drugim verovanjima; (b) verovanje je opravdano ako i samo ako je reč o verovanju koje je bazično, ili je inferencijalno izvedeno iz nekih drugih opravdanih verovanja. Prema Vilijamsovom mišljenju, strukturalna teza ne pruža uspešan odgovor na problem regresa zato što tvrdi samo to da se opravdanje zaustavlja na nekoj vrsti verovanja, čime se ne otklanja opasnost od iznošenja dogmatske pretpostavke. Da bi se to postiglo potrebno je zastupati potrebno je zastupati jaču tezu: da postoje određena verovanja koja na osnovu svog distinktivnog sadržaja mogu igrati ulogu bazičnih verovanja. To čini takozvani supstantivni fundamentizam. Reč je o stanovištu koje navedenim stavkama (a) i (b) pridružuje i treću: (c) postoje verovanja koja zahvaljujući svojoj prirodi, odnosno, svom sadržaju igraju ulogu poslednjih karika u opravdavajućem lancu i to zahvaljujući svojoj *intrinzičnoj kredibilnosti*.⁴⁹

Kao što možemo da vidimo, supstantivni fundamentista smatra da sadržaj verovanja određuje njegov epistemički status. Za verovanja koja su u epistemičkom smislu bazična, tvrdi se da moraju biti intrinzično kredibilna, što znači da njihova prihvatljivost ne zavisi, ni semantički, tako ni u pogledu opravdanja, od povezanosti sa drugim verovanjima (iskazima). S obzirom na to da je sadržaj verovanja o čulnim činjenicama ograničen na ono što je subjektu neposredno dato u svesti, tim verovanjima je, kao što je već rečeno, pripisivan povlašćeni epistemički status. Za znanje čulnih činjenica smatralo se da je *direktno*, budući da nije posredovano nikakvom konceptualnom reprezentacijom karakterističnom za jezičku artikulaciju misli; ono je po pretpostavci i izvesno, jer je u potpunosti *neinferencijalnog* karaktera: ne zavisi od znanja činjenica o svetu ili pak, nekog prethodno stečenog znanja. Na taj način, bazična verovanja formiraju autonomnu klasu intrinzično opravdanih verovanja sa kojih se, skupom principa (indukcijom, dedukcijom ili, pak, nekim drugi principima), prenosi njihov pozitivan epistemički status (opravdanost) na verovanja koja nisu bazična.

Supstantivni fundamentista, dakle, ne tvrdi samo da postoje bazična verovanja, već i da postoji ustaljen poredak epistemičkog prioriteta između različitih vrsta verovanja. Vilijams dovodi u pitanje oba razloga koja se navode u prilog teze o epistemičkom prioritetu. Kada je reč

⁴⁹ Strukturalna teza ne karakteriše u potpunosti tradicionalni fundamentizam, već to čini supstantivni fundamentizam. Stoga, kada govori o tradicionalnom „fundamentizmu“, Vilijams na umu ima stanovište supstantivnog fundamentizma.

o prvom razlogu, on postavlja pitanje šta nam zapravo skeptičke hipoteze govore o našem čulnom iskustvu. Zar nam one ne ukazuju na to da bi naše perceptivno iskustvo ostalo kvalitativno nepromenjeno u situaciji u kojoj bi spoljašnji svet bio u potpunosti drugačiji od toga kakav smatramo da jeste? Pošto nam naše čulno iskustvo ne govori ništa više u prilog istinitosti nekog uobičajenog verovanja, nego što to čini u prilog istinitosti alternativne skeptičke hipoteze, Vilijams podseća na to da je ono u potpunosti *neutralno* u pogledu ocene da li imamo znanje o spoljašnjem svetu. Samim tim, zaključuje Vilijams, nema razloga da prihvatimo pretpostavku da nam ono pruža temelj na kojem počiva izvesnost ostalih verovanja, tj. pretpostavku o epistemičkom prioritetu.

Ovo zapažanje je značajno i kada je reč o drugom razlogu reč, tačnije, o stavu da su verovanja o čulnim utiscima epistemološki prioritetna u odnosu na verovanja o fizičkim objektima, zato što su za razliku od potonjih u potpunosti *izvesna*. Naime, ima autora koji smatraju da se upravo u svetlu skeptičkih hipoteza pokazuje povlašćeni status subjektivih verovanja o sadržaju svog neposrednog čulnog iskustva: s obzirom na to da bi, po pretpostavci, naša verovanja o čulnim utiscima ostala neizmenjena čak i kada bi stvarni svet bio radikalno drugačiji, smatra se da nam skeptičke hipoteze potvrđuju njihovu potpunu izvesnost ili oslobođenost od svake sumnje, a time i njihovo epistemičko prvenstvo.

Poznato je da su prihvatanjem teze o epistemičkom prioritetu, zastupnici fundamentalističkih teorija nastojali da sadržaj verovanja koja za predmet imaju iskaze o trenutnom čulnom iskustvu izraze ekspresivnom upotrebom jezika. Takvim jezičkim sredstvima dobili bismo iskaze čiji sadržaj bi bio u potpunosti redukovan na kvalitativni sadržaj čulnog iskustva u tom smislu da se njima „niti tvrdi niti poriče bilo kakva objektivna realnost onoga što se pojavljuje“ (upor. Lewis, 1946 :179). Međutim, s obzirom na to da se ovde radi o jeziku koji je lišen svih objektivističkih implikacija (empirijskog sadržaja) postavlja se pitanje kako on, kao takav, može imati bilo kakav epistemološki značaj u procesu epistemičkog opravdavanja. Reč je o zapravo o jednoj primedbi koja je tradicionalnim fundamentalistima upućivana u više navrata i koja se mahom zasniva na zapažanju da iz oseta, budući da su, po pretpostavci, lišeni propozicionalnog sadržaja, nije moguće logičkim putem izvoditi druge iskaze, odnosno, razloge na osnovu kojih potrepljujemo daljnja verovanja. Ili, kako to upečatljivo sumira Vilijams, pošto u govoru o osetima ne postoji ništa u pogledu čega bismo mogli pogrešiti, ne postoji ništa u pogledu čega

bismo mogli biti u pravu (1977:36). Odnosno, budući da oseti nisu sudovi ne mogu biti ni kandidat za ulogu opravdanja u teoriji saznanja (1977:33).

Vremenom su se pretpostavke o nepogrešivosti bazičnih verovanja odrekli mnogi zastupnici fundamentizma.⁵⁰ Međutim, čak i da je ona tačna, Vilijams se dodatno pita zašto bi činjenica da su verovanja o vlastitim osetima izvesnija od drugih verovanja gledano sa epistemološkog aspekta, bila od posebnog epistemološkog značaja, ako već nije jasno kako na temelju njih možemo da „izgradimo“ preostalo znanje. U literaturi je ovo pitanje poznato kao „problem logičkog jaza“ između znanja o čulnim utiscima i znanja o spoljašnjem svetu koji nije moguće premestiti ni deduktivnim, ni induktivnim putem. Reč je zapravo o uvidu da nijedan iskaz o čulnim osetima, ma kako opsežno ili detaljno formulisan, ne implicira da postoji objekt koji odgovara našem osetu. Isto tako, od znanja o čulnim utiscima do znanja o spoljašnjem svetu ne može doći ni induktivnim putem, jer nas obavezuje na uvođenje novih premisa koje, opet, iziskuju daljnje opravdanje.⁵¹

Imajući sve ovo u vidu, može se reći da se Vilijams s pravom pita čemu (tradicionalno) insistiranje na tome da su verovanja o neposrednom čulnom iskustvu nepogrešivog karaktera, kada im to svojstvo, čak i da ga poseduju, ni na koji način ne obezbeđuju neophodnu vezu sa objektivnom stvarnošću.⁵²

Na kraju, Vilijams u svom tipično kontekstualističkom maniru, argumentuje da postoje konteksti čija je inferencijalna struktura takva da se verovanja o spoljašnjem svetu po svom epistemičkom statusu uzimaju kao povlašćena u odnosu na ostala verovanja. Primer takvog konteksta ponudio je Dankan Pričard (2002: §3; vidi i: Grundmann, 2004: 346) konstatujući da psiholozi u istraživanjima o percepciji obrću poredak epistemičkog prioriteta tako što prvo

⁵⁰ Radi uvida u razloge za njeno napuštanje vidi: npr. Austin, J.L., 1970; Richard Foley, 1987; Richard Fumerton 1995; Paul Moser 1989; Lazović, 1994 et al. Takozvane *umerene* verzije fundamentizma (Richard Foley, Richard Fumerton, Paul Moser) su umesto osobine nepogrešivost, bazičnim verovanjima pripisivale *prima facie* opravdanost. Ipak, bilo da je kredibilitet bazičnih verovanja objašnjavan njihovom izvesnošću, bilo *prima facie* opravdanošću, u svakom od tih slučajeva on je shvatan kao *intrinzičan*: bazična verovanja su unutar fundamentističkih teorija uvek inherentno opravdana. *Radi uvida u Vilijamsovu kritiku umerenog fundamentizma vidi: Williams, 2001a: 103.*

⁵¹ Jedan od poznatijih predloga za prevazilaženje jaza izneo je Čizolm (Chisholm) pomoću takozvanog *principa evidencije* (više o tome u: Lazović, 1994).

⁵² Treba napomenuti da je Vilijamsova kritika tradicionalnog fundamentističkog projekta koju izlaže u knjizi *Groundless belief* (1977) mnogo opsežnija i kompleksnija nego što je to u okviru ovog rada predstavljeno. Međutim, potpunije razmatranje svih Vilijamsovih prigovora podrazumevalo bi i detaljnije ulaženje u načine sprovođenja fundamentističkih redukcionističkih koraka, to jest, svođenja govora o materijalnim objektima na izveštaje o sadržajima čulnog iskustva, preispitivanje adekvatnosti tradicionalnog modela nepogrešivih verovanja, modela introspektivne svesti itd. što prevazilazi okvire ovog rada.

uzimaju u obzir verovanja u materijalne objekte na osnovu kojih potom izvode zaključke o neposrednom iskustvu. Takođe, uočavano je da u slučajevima svakodnevnih ili naučnih prakse (u istorijskom kontekstu, kontekstu fizike, hemije itd.) učesnici zapravo pridaju veću važnost verovanjima o materijalnim predmetima nego izveštajima o neposrednom čulnom iskustvu. U svetlu ovih razloga pokazuje se da je pretpostavka o opštem epistemološkom priritetu znatno problematičnija nego što se to isprva čini što ponovo dovodi u pitanje njenu intuitivnu prihvatljivost.

Pitanje koje ostaje, i kojim ćemo se nešto kasnije baviti je: kako zapravo izgleda Vilijamsovo alternativno stanovište o opservacionom (opažajnom) znanju? Dosadašnja razmatranja samo upućuju na njegov stav o neadekvatnosti pozivanja na verovanja koja se tiču neposrednog iskustva u svrhu stvaranja epistemičke podrške verovanjima koja se tiču materijalnih predmeta u spoljašnjem svetu, ali smo još uvek daleko od rekonstrukcije razloga koji mu otvaraju mogućnost za predlaganje jednog drugačijeg sagledavanja ovog odnosa. Premda je prikaz ove pozicije i argumentacije kojom se ona brani, neophodan za dobijanje obuhvatne slike o Vilijamsovoj anti-skeptičkoj strategiji, ipak u meri u kojoj ona zavisi od teorijske dijagnoze skeptičkog projekta moguće i bez toga ukazati na njene dobre strane. Upravo to nameravamo da učinimo u sledećem odeljku.

5.4. Teorijska dijagnoza skeptičkog problema

Kao što je već rečeno, teorijska dijagnoza skeptičkog problema za koju se Vilijams zalaže ima za cilj da pokaže da snaga i opseg skeptičkih argumenata u mnogome zavise od prihvatljivosti onoga što se u argumentaciji podrazumeva. Vilijams smatra da ćemo napraviti korak u pravcu takve dijagnoze ako odgovorimo na sledeća pitanja: prvo, zašto skeptik misli da je moguće istražiti znanje o svetu *kao takvom*; drugo, šta, zapravo, čini takvo znanje predmetom objašnjenja? On je uveren da imamo dobre razloge za ta pitanja pošto nismo skloni da bilo koji skup stvari smatramo prikladnim predmetom teorijskog izučavanja.

U znanje o spoljašnjem svetu ubrajaju se brojna raznovrsna naučna znanja (iz domena fizike, hemije, geografije) kao i fragmentarna znanja koja stičemo u svakodnevnoj saznoj aktivnosti. Bar na prvi pogled, izgleda da je reč o znanju kojem nedostaje sinteza, odnosno, da

među navedenim primerima znanja ne postoji nikakvo jedinstvo (fenomenološko ili teorijsko). Jedini način na koji bi skeptik mogao da nametne „uslov totaliteta“ (§5) kao uslov za adekvatno razumevanje znanja o spoljašnjem svetu jeste da pretpostavi da je sve to znanje ipak moguće nekako objediniti. Pošto je očigledno da je to nemoguće učiniti u teorijskom smislu, Vilijams primećuje da skeptiku preostaje samo da pretpostavi da je verovanja koja za predmet imaju iskaze o fizičkim objektima moguće ujediniti na osnovu njihovog epistemičkog statusa (odnosno, vrsti opravdanja). Problem je u tome što takvo rasuđivanje skeptika obavezuje na usvajanje epistemološkog realizma kojim se tvrdi da takva vrsta verovanja postoji i da je u odnosu epistemičke zavisnosti od vrste verovanja koja je evidencijalno primarna u odnosu na nju.

Tačno je da je teza o epistemičkom prioritetu opravdavana nečim što i sâm skeptik podrazumeva u svojoj argumentaciji: da znanje o spoljašnjem svetu zavisi od neposrednog perceptivnog iskustva i da u njemu mora naći svoju konačnu potvrdu. Naime, dok tradicionalni epistemolog verovanja koja za predmet imaju sadržaje neposrednog iskustva shvata kao polaznu tačku iz koje pokušava da opravda verovanja o spoljašnjem svetu, moglo bi se reći da skeptik čini suprotno: on polazi od verovanja o spoljašnjem svetu i pita se šta je to u našem neposrednom čulnom iskustvu što nam omogućuje da ta verovanja svrstamo u znanje. U tom smislu, Vilijams tvrdi da skeptikova prva premisa da ne možemo da znamo da nismo MUP uključuje sledeće pretpostavke: (a) verovanja određene vrste (o materijalnim objektima u spoljašnjem svetu) zavise u pogledu svoje opravdanosti od verovanja druge vrste (verovanja o neposrednom čulnom iskustvu); i (b) sva nama dostupna evidencija je, ma koliko bila opsežna, kompatibilna sa skeptičkim hipotezama. Videli smo da Vilijams osporava (a) pretpostavku tako što ukazuje na dva problema sa kojima se ona suočava: prvi, problem izvesnosti ili nepogrešivosti perceptivnih verovanja; drugi, problem inferencijalne povezanosti između verovanja. Da bi odbranio svoj zaključak, skeptik bi morao da otkloni ove prigovore. Ipak, on nije u poziciji da to učini jer, kao što smo videli, skeptički argument ide u suprotnom smeru; on nam pokazuje da je naše iskustvo neutralno u pogledu procene znanja o spoljašnjem svetu i da nije u odgovarajućoj epistemičkoj vezi sa iskazima o objektima u materijalnom svetu. Štaviše, pošto skeptički argument podrazumeva tezu o epistemičkom prioritetu, standardno navođenje skeptičkih hipoteza u prilog njene istinitosti skeptiku nije na raspolaganju, jer bi ga uvuklo u cirkularno rasuđivanje.

Kada je reč o proceni Vilijamsove dijagnoze, treba odmah napomenuti da kritike koje nastoje da je ospore skretanjem pažnje na činjenicu da skeptik svoju argumentaciju ne mora

nužno da započne u svetlu „uslova totaliteta”, ne pogađaju metu. Istina je da koristeći princip deduktivne zatvorenosti znanja skeptik pažljivo bira jedan, paradigmatički primer znanja (kao što je iskaz „imam ruke”) sa namerom da pokaže da pošto, u tom slučaju ne možemo imati znanje, teško da ga igde možemo imati.⁵³ Međutim, ovim zapažanjem se zapravo ništa ne postiže. Naime, skeptik je i dalje u pat poziciji jer njegova premisa predstavljena tvrdnjom „Ne znamo da nisam mozak u posudi“, počiva na tezi epistemološkog realizma, odnosno, tezi o opštoj zavisnosti verovanja o materijalnim objektima u spoljašnjem svetu od iskustvene evidencije.

Okrenimo se sada tradicionalnom „zahtevu za prethodnim utemeljenjem”. Vilijams tvrdi da ovaj zahtev sledi iz pretpostavke epistemološkog realizma. Zaista, ako prihvatimo da postoje epistemičke vrste i, shodno tome, da postoji invarijantna epistemološki relevantna činjenica u svetlu koje je moguće razlikovati opravdana verovanja od onih koja to nisu – kao što je opšta zavisnost verovanja o spoljašnjem svetu od iskustvene evidencije - čini se da je skeptikov zahtev o konačnom utemeljenju sveg empirijskog znanja sasvim na mestu. Međutim, Vilijams primećuje da i u pozadini samog „zahteva za prethodnim utemeljenjem” postoje izvesne pretpostavke od kojih zavisi uspeh skeptičkog argumenta. Prva je tzv. *pretpostavka o zavisnosti principa epistemičkog opravdanja od principa adekvatne zasnovanosti*: neko verovanje je zasnovano na epistemički odgovoran način ako se temelji na adekvatnim osnovama. Druga je *jaka internalistička pretpostavka*: da bi neko verovanje bilo opravdano od saznanog subjekta se zahteva da poseduje kako uvid u sadržaj razloga kojima pokrepljuje svoje saznanje, tako i uvid u njihovu adekvatnost (2001: 147-8; 1999a: §8).

Osnovnu motivaciju za usvajanje „zahteva za prethodnim utemeljenjem” Vilijams je voljan da pripíše nečemu što se oduvek smatralo konstitutivnim elementom naših opštih saznanjih pretenzija - težnji ka sticanju istinitih verovanja, za koja se, pak, legitimno može tvrditi da su istinita isključivo kada su zasnovana na adekvatnim temeljima. Međutim, on fokus pažnje preusmerava na drugo pitanje: odakle potiče naša pretenzija za postizanjem istinitih verovanja? Uveren da je takva pretenzija konstitutivna komponenta *zahteva racionalnosti*: „istini težimo, zato što je iracionalno – epistemički neodgovorno – postupati drugačije” (2001a:24) Vilijams konstatuje da tradicionalni epistemolog prihvata skeptički izazov, jer on dovodi u pitanje mogućnost opravdanja bez kog nema *epistemičke racionalnosti*. To nam pak, smatra Vilijams,

⁵³ Vilijams je mišljenja da je sama ideja o paradigmatičkom primeru znanja kojom se skeptik rukovodi veoma problematična, više o tome u: Willliams, 2001a: 194.

pokazuje da je *pretpostavka o zavisnosti principa epistemičkog opravdanja od principa adekvatne zasnovanosti* neosnovana i da bi poredak zavisnosti trebalo preokrenuti (2001a:22; 2014: 73). Uzimajući u obzir sve što je u ovom poglavlju navedeno, Vilijams nas poziva da skeptičke argumente odbacimo kao „neprirodne”, odnosno, kao produkt „spornih i verovatno suvišnih teorijskih ideja o znanju i opravdanju“ (1999a; 2001b).

Da li su pretpostavke na koje se skeptik oslanja zaista neprirodne? Prisetimo se da je teza o epistemičkom prioritetu verovanja o neposrednom čulnom iskustvu potkrepljena zdravorazumskim stavom da saznajni materijal o spoljašnjem svetu dobijamo putem čulnog svedočanstva. Ako negiramo tezu o opštoj zavisnosti verovanja o spoljašnjem svetu od iskustvene evidencije postavlja se pitanje kako je onda moguće ponuditi opravdanje za takva verovanja? Dosadašnja razmatranja pokazuju nam samo to da je Vilijams odlučan u stavu da u neposrednom čulnom iskustvu ne treba tražiti evidenciju u prilog verovanjima o spoljašnjem svetu. Da li se ovaj stav može braniti na jedan uverljiv način i, ukoliko može, u kojoj meri predstavlja anti-skeptičku tvrdnju pitanja su kojima ćemo se baviti u §5.6.3. U zavisnosti od odgovora na njih, zavisice velikim delom i naš konačan stav o tome da li je zaista kontekstualizam prihvatljiviji od epistemološkog realizma.

Jedan od ključnih razloga zbog kojih Vilijams smatra da je kontekstualizam prihvatljiviji ogleda se u tome što to gledište inkorporira strukturu opravdanja za koju Vilijams tvrdi da je u stanju da: (i) jasno izrazi intuiciju o prvenstvu uslova epistemičke odgovornosti nad uslovom adekvatne zasnovanosti; (ii) pokaže na koji način je skepticizam moguće izbeći. U sledećem poglavlju će biti detaljnije objašnjeno o kakvom modelu opravdanja je reč, u čemu se sastoje njegove glavne prednosti i koji su njegovi potencijalni nedostaci.

5.5 Brendomovska koncepcija opravdanja

Vratimo se brendomovskom modelu opravdanja. Već smo napomenuli da se u svetlu ovog modela za epistemički odgovorno ponašanje od subjekta ne zahteva da svoja verovanja uvek zasniva na odgovarajućem svedočanstvu. Tačnije, subjekt čije se znanje dovodi u pitanje prestaje da bude talac obaveze za navođenjem razloga u prilog istinitosti svoje tvrdnje, već se zahtev za evidencijalnim opravdanjem pred subjekta postavlja samo usled njenog legitimnog

osporavanja.⁵⁴ Da bi osporavanje tvrdnje bilo legitimno neophodno je da bude praćeno navođenjem odgovarajućih, uverljivih razloga da se posumnja u njenu istinitost. Takođe, napomenuli smo da je jedna od važnih posledica takve modifikacije strukture opravdanja u prebacivanju „tereta dokaza“ sa subjekta koji iznosi sazajnu tvrdnju na subjekta koji tu tvrdnju osporava.

Ipak, jasno je da strategija prebacivanja tereta dokaza u vidu pitanja: „Zašto bismo sumnjali u istinitost iskaza *p*” ili pak, u vidu pitanja: „Zašto bismo sumnjali u pouzdanost svojih sazajnih metoda”, čak i onda kada je legitimna, neće biti u stanju da bilo koje verovanje učini opravdanim. Pored toga, naveli smo razloge zbog kojih ona nije dovoljna ni da se oslobodimo skeptika (vidi: 5.1). Da bi na osnovama brendomovskog modela pružio zadovoljavajuć odgovor skeptiku, za Vilijamsa je bilo neophodno da ovaj model kombinuje sa teorijskom dijagnozom i eksternalističkom teorijom o znanju.

Pre nego što pređemo na detaljniji prikaz odnosa između brendomovskog modela i ove dve komponente, iskoristićemo priliku da pomenemo da se u literaturi mogu pronaći komentari koji se tiču Vilijamsovog pozivanja na eksternalističke uslove za znanje, a koji dovode u pitanje njegove opredeljenje za kontekstualističku poziciju. Uglavnom se primećuje da eksternalistička teza otklanja problem skepticizma pre nego li se kontekstualizam uopšte uvede u igru, te da je kontekstualistička teza isuvišna. Takva zapažanja, međutim, gube iz vida da Vilijams, u stvari, postavlja kontekstualizam kao preduslov za uspešan eksternalistički odgovor skeptiku. Vilijams svoju anti-skeptičku poziciju gradi na sledeći način. Na prvom mestu, on sprovodi teorijsku dijagnozu skeptičkog problema. On je mišljenja da tek na takvoj, dijagnostičkoj bazi uviđamo razloge zbog kojih bi skeptičke argumente trebalo ograničiti isključivo na *kontekst* tradicionalne epistemologije. U tom smislu on ističe da je „kontekstualizam gledište na koje nas usmerava teorijska dijagnoza skeptičke argumentacije“ (Williams, 1999a: §12), dok Pritchard ispravno zapaža da inferencijalni kontekstualizam u pravom smislu reči ne predstavlja toliko *odgovor* na skepticizam koliko *rezultat* njegovog odbacivanja (Pritchard, 2002: 130). Nakon toga, Vilijams se usredsređuje na model opravdanja koji se može usaglasiti sa kontekstualističkom tezom a koji

⁵⁴ Kako to Vilijams slikovito predočava, razlika između tradicionalne i brendomovske koncepcije opravdanja je nalik onoj koja postoji između zakonskog sistema koji se prema optuženiku odnosi kao prema krivcem, sve dok se ne dokaže njegova nevinost; i onog, koji postupa obrnuto, tako što optuženika tretira kao nevinog sve dok se ne dokaže njegova krivica.

je u stanju da udovolji zahtevu epistemičke racionalnosti, te uočava da brendomovski model ispunjava navedene uslove. U skladu sa takvim modelom važiće da je svako preispitivanje ograničeno na odgovarajući *kontekst opravdanja* koji konstituise vrlo kompleksan i neretko prećutan skup iskaza od kojih se *polazi* u opravdanju. Dalje, to da u svakom kontekstu postoje izvesna ograničenja u pogledu zahteva za navođenjem evidencije u prilog pojedinih verovanja, povlači tezu da standardi, uslovi ili kriterijumi za opravdanje nisu *invarijantni* kako tradicionalni epistemolog pretpostavlja. Iz toga sledi da, premda bilo koje verovanje može biti dovedeno u pitanje u odgovarajućim kontekstima, ne postoji nikakav invarijantan ili akontekstualan način na koji bismo mogli proceniti *sva* naša verovanja. Vidimo zapravo da je Vilijams mišljenja da, tek sa primenom brendomovskog modela opravdanja, postaje u potpunosti jasno zbog čega bi na zahtev o utemeljenju empirijskog znanja trebalo gledati kao na jedan nekoherentan i u najmanju ruku, neprikladan zahtev.⁵⁵ Konačno, ovaj model opravdanja je lako uskladiv sa epistemološkim eksternalizmom koji nam omogućuje da steknemo kompaktnu predstavu o tome na koji način se odvija proces opravdavanja u zdravorazumskim (naučnim i svakodnevnim) kontekstima. U slučaju da nema neke od ovih komponenti, izostao bi potpun odgovor na skeptički problem. Otuda i Vilijamsovo učestalo insistiranje na tome da se „mora ostvariti pravo da se bude eksternalista”(vidi: 2004a: 464 et al.).

Kada se ispune uslovi za uvođenje eksternalističkih kriterijuma za znanje dolazimo i do objašnjenja epistemičkog statusa verovanja koja za predmet imaju negacije skeptičkih alternativa u uobičajenim okolnostima. Pošto je, u svakodnevnom kontekstu, za opravdanost verovanja dovoljno da su stečena putem pouzdanih metoda, Vilijams ističe da *putem deduktivne zatvorenosti znanja* možemo znati negacije skeptičkih hipoteza. Na primer, kako znamo da nismo mozak bez ruku na Alfa Kentauri? Znamo, jer znamo da sedimo za svojim radnim stolom. Po istom principu objašnjava se na koji način možemo pokazati da i druge metodološke nužnosti predstavljaju predmet znanja. Na primer, „Kako znamo metodološku nužnost istorijskog

⁵⁵ Ovde bi trebalo ukazati na jednu karakteristiku Vilijamsovog pristupa po kojoj se on razlikuje od Vitgenštajnovske pozicije. Reč je o tome da je Vilijams za razliku od Vitgenštajna nerad da tvrdi da su skeptikove sumnje besmislene (premda ne zatvara u potpunosti tu mogućnost). Takođe, postoji još jedan razlog iz kojeg on želi da se distancira od tipično vitgenštajnovsko-terapeutske pristupa. On je sadržan u Vilijamsovoj opasci da se vitgenštajnovski orijentisan filozof rukovodi idejom o anti-skeptičkom pristupu u kojem je moguće izbeći bilo kakve teorijske obaveze. Međutim, Vilijams smatra da je iluzorno verovati da je takav odgovor skeptiku moguće ponuditi.

konteksta da svet nije nastao pre deset minuta?” „Znamo jer smo juče prisustvovali antologijskom koncertu” ili „Znamo, jer smo se upravo vratili sa predavanja” itd.

Ali, ako je to zaista slučaj, odnosno, ako se zahtev za posedovanjem odgovarajuće evidencije zaustavlja u eksternalističkim uslovima, odnosno, u vidu određenih polazišta u opravdanju, da li je onda kritičar u poziciji da prigovori Vilijamsu kako njegovo anti-skeptičko rešenje eliminiše mogućnost tvrdnje da možemo da *znamo* da je naša svakodnevna saznajna praksa legitimna, odnosno, mogućnost da *pokažemo* da uopšte možemo posedovati empirijsko znanje? Trebalo bi da je do sada već jasno da je ovde reč o zahtevu kojim se nameće „uslov totaliteta”, odnosno, o zahtevu koji je karakterističan za tradicionalnu koncepciju epistemičkog opravdanja. U svetlu Vilijamsovog modela opravdanja, zahtev za utvrđivanjem legitimiteta naše *obuhvatne* epistemičke prakse u potpunosti je deplasiran.⁵⁶

Imajući to u vidu, čini se da bi Vilijamsov kritičar mogao da bude određeniji i da postavi pitanje kako onda, u *odgovarajućim* okolnostima (tačnije, u kontekstima u kojima su mogućnosti pogreške razložno motivisane), možemo da pokažemo da je neka, recimo, semantička nužnost svakodnevnog konteksta istinita? Pošto Vilijams dopušta da epistemički status bilo kog iskaza koji je predmet našeg verovanja, može, u zavisnosti od okolnosti, biti doveden u sumnju (na primer, uobičajeno opazajno verovanje „evo ruke” u kontekstu forenzičke arheologije) kako onda možemo da pokažemo da ona ispunjavaju uslov adekvatne zasnovanosti?

Upravo je ovo pitanje imao u vidu Tomas Grundman (Thomas Grundmann, 2004; vidi i: Ćintora 2011:550) kada je tvrdio da bi Vilijamsov pokušaj da na njega odgovori na osnovu eksternalističkog tumačenja uslova za znanje imao za posledicu usvajanje pretpostavke epistemološkog realizma. Kako tačno Grundman razvija ovu primedbu i da li je Vilijams u poziciji da nekako opravda verodostojnost bilo kog opazajnog iskaza, a da pritom ne učini ustupak epistemološkom realisti, pitanja su kojim ćemo se baviti u predstojećim poglavljima.

Izlaganje će u nastavku ići sledećim tokom. U prvom odeljku postavljamo problem sa kojim Vilijamsa suočava Grundmanova kritika. U drugom potpoglavlju prikazujemo gledište o

⁵⁶ U tom smislu, Vilijams konstatuje sledeće: „Ako odustanemo od ideje o prožimajućim, bazičnim epistemološkim ograničenjima; ako sagledamo mnoga ograničenja sa kojima nas upoznaju razne specijalne discipline, zanemarujući jednostavni, nesistematični činjenički diskurs, kao istinski nesvodljiv; ako postanemo sumnjičavi u pogledu ideje da „naše moći i sposobnosti“ mogu biti procenjeni nezavisno od bilo čega što se odnosi na svet i naše mesto u njemu; nestaje i opsednutost idejom „ljudskog znanja“ kao predmetom teorije.“ (1991: 106)

opservacionom znanju koje je zastupao Wilfird Sellars (Wilfird Sellars 1963a, 1963b) i preko Vilijamsove kritike te teorije pokušavamo da dođemo do njegovog stanovišta o opažajnom znanju. Na kraju, u §5.6.4, koristimo rezultate dobijene u drugom delu istraživanja i argumentujemo da Vilijamsova pozicija ne zapada u problem sa kojim ga suočava Grundmanova kritika.

5.6 Grundmanova kritika Vilijamsovog stanovišta

Glavna primedba koju je Tomas Grundman uputio Vilijamsovom pristupu jeste da se on, argumentujući u prilog eksternalističkog stanovišta o opravdanju, zapravo obavezao na usvajanje pretpostavke epistemološkog realizma. Šta tačno Grundman ima na umu kada iznosi ovu primedbu najbolje ćemo ilustrovati pomoću sledećeg primera.

Forenzički arheolog koji pokazuje u pravcu izvesnih koštanih ostataka ispred sebe i kaže „Evo jedne ruke“ mora da zadovolji čitav niz uslova da bi njegova tvrdnja bila opravdana. On mora da je u stanju da ispravno interpretira rezultate dobijene primenom standardizovanih arheoloških identifikacionih metoda (recimo, osteološkog ispitivanja ili metode antroposkopije), da ispravno očita i klasifikuje podatke dobijene makroskopskom i mikroskopskom analizom koštanog materijala i tome slično. Opet, za uspešno sprovođenje ovih aktivnosti u krajnoj liniji, neophodno će biti da njegov kognitivni aparat ispravno funkcioniše. Drugim rečima, da bi njegovo istraživanje bilo pouzdano, mora biti tačna pretpostavka da je sa njegovim kognitivnim moćima – čulima, memorijom, rasuđivanjem itd. – sve u najboljem redu. Iz ovog razloga, Grundman tvrdi da Vilijamsa njegov eksternalistički pristup po kojem se za opravdanost naših verovanja zahteva da budu stečena putem pouzdanih metoda, obavezuje na klasifikaciju tih verovanja u prirodne epistemološke vrste. Verovanja su tako klasifikovana na osnovu svog porekla, odnosno, na osnovu kognitivnih moći putem kojih nastaju, a koja im obezbeđuje pouzdanost (upor. Grundmann 2004: 348).

Razmatranje osnovanosti ove kritike iziskuje detaljnije bavljenje pitanjem u kojoj meri se Vilijamsov inferencijalni kontekstualizam razlikuje od tradicionalnih epistemoloških stanovišta. Kako bismo izneli na videlo pomenute razlike i time pokušali da pokažemo neosnovanost Grundmanovog prigovora biće neophodno da razmotrimo stanovište koje je nedavno zastupao

Vilfrid Sellars a koje je u izrazitoj meri uobličilo Vilijamsovu poziciju. Ujedno, ova razmatranja biće nam od koristi da odgovorimo i na pitanja o kojima je bilo reči u § 5.4-5.

5.6.1 Selarsovo stanovište o opservacionom znanju

Poznato je da je Sellars smatrao da su verovanja koja za predmet imaju neposredni sadržaj čulnog iskustva neizvedenog ili neinferencijalnog karaktera. Verovanja koja za predmet imaju neposredno čulno opažanje mogu biti iznuđena uzročnim putem u vidu puke reakcije na spoljne stimuluse. Sellars je tvrdio da takva verovanja, zahvaljujući svojoj uzročnoj povezanosti sa objektima i događajima u spoljašnjem svetu, predstavljaju pouzdan pokazatelj stanja stvari u njemu. Ipak, on je isticao da subjektova sposobnost da na pouzdan način izvesti o određenim aspektima svog okruženja, premda nužan, neće biti i dovoljan uslov za posedovanje opservacionog znanja. Tvrditi da je subjekt na taj način ispunio i dovoljan uslov za znanje značilo bi zastupati takozvano „termometarsko stanovište o znanju” (vidi: David M. Armstrong, 1973) u skladu sa kojim se njegovo znanje shvata po analogiji sa ispravnim termometrom koji očitava i pokazuje tačnu temperaturu. Sellars pomenutu analogiju ne smatra adekvatnom, pošto *ljudsko* znanje za razliku od pomenutog „termometarskog znanja” uključuje sposobnost konceptualnog mišljenja (sudove i iskaze). Sposobnost konceptualizacije ili suda je sposobnost razumevanja izgovorenih reči, toga šta se tvrdi iskazima koji se izriču, šta se računa kao evidencija ili opravdanje za te tvrdnje, kako istinitost tih tvrdnji može biti dovedena u sumnju, na koji način je moguće te sumnje otkloniti itd. Pored sposobnosti za konceptualizaciju, Sellars smatra da je ljudsko opservaciono *znanje* osobeno po još jednoj karakteristici: ono je u mogućnosti da ispunji internalistički uslov za znanje. Drugim, Selarsovim rečima, da bi neki izveštaj:

„‘Ovo je zeleno’ ‘izrazio opservaciono znanje’ ne samo da mora da bude simptom ili znak prisustva zelenog objekta pod standardnim uslovima, već osoba koja opaža mora znati da su izgovorene rečenice ‘Ovo je zeleno’ simptomi prisustva zelenog objekta u uslovima koji su standardni za vizuelnu percepciju” (Sellars, 1963a: 168)

Kao što vidimo, Selarsovo stanovište o opservacionom znanju sadrži dve ključne teze: prva je teza o konceptualnoj zavisnosti opservacionih verovanja; druga se tiče njegove evidencijalne zavisnosti. Na taj način, Sellars tvrdi da opažajna verovanja, premda predstavljaju jednu vrstu neinferencijalnog, direktnog opravdanja (stečenog uzročnim putem), status

opravdavajućih *razloga* stiču na osnovu svoje inferencijalne ili argumentativne povezanosti sa drugim verovanjima, ali i činjenice da je odgovarajuća uzročna istorija tog verovanja (njegovo kauzalno poreklo) refleksivno dostupna subjektu saznanja.

Slično Selarsu, Vilijams takođe insistira na značaju pravljenja razlike između neposrednih reakcija na određene stimuluse i iznošenja opservacionih izveštaja. Dok prvi ne mogu da budu kandidati za opservaciono znanje, opservacioni izveštaji svoj konceptualni ili propozicionalni sadržaj stiču upravo u svetlu toga šta pomoću njih činimo, to jest, tako što ih uzimamo kao razloge na kojima zasnivamo daljnje sudove. S tim u vezi, Vilijams podseća da su opažajna verovanja pogrešiva: tamo gde postoji deskripcija, postoji i mogućnost pogrešnog opisivanja ili identifikacije relevantne opažene činjenice (2001a:100). Takva posledica konceptualizacije, međutim, nagoveštava potencijalni nesklad unutar Selarsovog stanovišta između teze o konceptualnoj zavisnosti opservacionih verovanja i teze da je njihova pouzdanost osigurana internalizovanom uzročnom vezom između opservacionih verovanja i objekata u spoljašnjem svetu. Pošto tvrdi da je teza o konceptualnoj zavisnosti tačna, u sledećem potpoglavlju biće razmotren Vilijamov pokušaj da se ukaže na neželjne posledice koje povlači Selarsov internalistički uslov za opservaciono znanje.

5.6.2 Vilijamsova kritika Selarsovog stanovišta

Tvrđnja da su opservaciona verovanja uzročno povezana sa događajima i objektima u spoljašnjem svetu ne pruža nam nikakvu garanciju da su ta verovanja i istinita: bilo koji opservacioni izveštaj koji smo isprva bili skloni da usvojimo kao istinit može, načelno gledano, biti revidiran u nekim drugim (poboljšanim) opservacionim okolnostima (usled boljeg osvetljenja, usavršenih optičkih pomagala itd). Isto tako, moguće je ostvariti odgovarajuću objektivnu vezu između verovanja i činjenice na koju ono referira i u odsustvu uzročne veze. Teza o uzročnom poreklu verovanja ne povlači nikakav zaključak u pogledu njihovog epistemičkog statusa. Da bi implikacija išla u ovom smeru, za verovanja koja su predmet epistemičke procene neophodno je da su nastala nekom vrstom kognitivnog procesa ili saznajne procedure koja jeste pouzdana. U tom smislu, Selars uvodi uslov da je za relevantnost uzročne veze u procesu opravdavanja opservacionih verovanja neophodno da je „ostvarena u uslovima

koji su standardni za vizuelnu percepciju” (Sellars, 1963a: 168). Prema Vilijamsovom mišljenju, ovaj predlog je neprihvatljiv iz više razloga.

Na prvom mestu, on primećuje da Selars gubi iz vida da se pitanje pouzdanosti ne može svesti isključivo na deskriptivnu ravan (Williams 2001a: 174). Naime, premda je tačno da se sazajne procedure ocenjuju kao pouzdane isključivo u odnosu na određeni skup slučajeva u kojem se od njih očekuje da funkcionišu, Vilijams podseća da o obimu tog skupa odlučuju učesnici u aktuelnoj epistemičkoj praksi. Samim tim i pitanje o pouzdanosti bilo koje sazajne metode sadrži, pored deskriptivne, i izvesnu normativnu komponentu koja ga čini neodvojivim od standarda ili kriterijuma za pouzdanost važećim u kontekstu njene primene.

Uostalom, Vilijams primećuje da čak i kada bismo uspeli da detaljno specifikujemo uslove pod kojima se za perceptivno iskustvo može reći da je pouzdano, opet ne bismo mogli da tvrdimo da ono pruža evidencijalnu podršku opservacionim verovanjima: čulni nadražaji, budući da su lišeni propozicionalnog sadržaja, ne mogu igrati opravdavajuću ulogu u sticanju opservacionog znanja. S druge strane, time što uključuju deskriptivni momenat za opažajna verovanja važi da su, kao što smo već pomenuli, pogrešiva i otvorena za reviziju.

Selars je pak, smatrao da ispunjenjem uslova da je odgovarajuća uzročna istorija nastanka opsrevacionih verovanja subjektu saznanja reflektivno dostupna, takva vrsta verovanja dobija visok stepen pouzdanosti ili verodostojnosti. Ostavimo za sada po strani razloge zbog kojih Vilijams sumnja u adekvatnost Selarsovog shvatanja pouzdanosti i usmerimo pažnju na Selarsov internalistički zahtev. Kao što je poznato, teza da verovanja iziskuju znanje o pouzdanosti metode kojom su stečena, priziva opasnost od regresa u opravdanju. Jer, ako opservaciono znanje biva opravdano na osnovu prethodno stečenog znanja o pouzdanosti opservacionog opažanja, postavlja se pitanje šta opravdava znanje o toj pouzdanosti? Takvu opasnost Selars je nastojao da otkloni time što je odbacio fundamentalističku tezu da opravdanje poseduje linearnu strukturu.⁵⁷ Za takav model opravdanja Selars tvrdi da počiva na pogrešnoj, takozvanoj

⁵⁷ Prema Selarsovom shvatanju, opravdanje nekog pojedinačnih verovanja nema lineranu, već holističku formu i tiče se odnosa ili relacija između tog verovanja i sveobuhvatnog sistema verovanja, što ga čini zastupnikom takozvanih koherentističkih teorija o znanju i opravdanju. Ali, dok je, u određenoj meri, postalo prilično jasno na koji način Vilijams uspeva da raskrsti sa tradicionalnim fundamentizmom, pitanje koje ostaje je, da li se, i u kom stepenu, njegovo učenje o uslovima opravdanosti opservacionih verovanja razlikuje od stanovišta koje je tradicionalno gledano predstavljalo alternativu fundamentizmu: epistemičkog koherentizma. U potrazi za uslovima opravdanosti verovanja, koherentističke teorije su pažnju usmeravale na analizu odnosa ili relacija (logičkih, probabilističkih, inferencijalnih, eksplanatornih) između nekog pojedinačnog verovanja i sveobuhvatnog sistema verovanja. Ova referenca na sisteme (odnosno, isticanje da opravdanost nekog pojedinačnih verovanja zavisi određenih

„genetičkoj pretpostavci“ da bilo koji sazajni proces zahteva prvu, *izolovanu* sazajnu epizodu koja predstavlja početak celokupnog znanja. Međutim, ako je teza o konceptualizaciji tačna, takva izolovana sazajna epizoda ne postoji. Prema Selarsovom mišljenju, ključna odlika opservacionih izveštaja je u tome što oni svoj semantički sadržaj zadobijaju putem inferencijalne „uključenosti“ među (engl. *embeddedness*) ili povezanosti sa drugim iskazima. Postoje dva načina na koje je moguće pokazati da su opservacioni izveštaji (iskazi ili verovanja) „uključeni“ u postojeću inferencijalnu i argumentativnu praksu.

- (i) Prvi momenat ove „uključenosti“ tiče se relacije između opservacione upotrebe nekog jezičkog izraza i njegovih drugih upotreba; na primer, da bismo bili u poziciji da načinimo opservacioni izveštaj tipa „Ovo je mapa grada“ podrazumeva se da smo u stanju da razlučimo mape grada od mape sveta, Evrope, ili pak, mape za metro, zatim da znamo da protumačimo oznake na njima, da poznajemo njihov uobičajeni format i mnogo toga pride.
- (ii) Drugi momenat „uključenosti“ odnosi se na vezu između opservacionih izveštaja i znanja o pouzdanosti percepcije. Podrazumeva se da takva veza postoji, jer u suprotnom subjekt ne bi bio u stanju da prepozna razložno uvedene mogućnosti pogreške, da proceni šta se računa kao evidencija za njihovo otklanjanje itd.

Vilijams je saglasan sa Selarsom u pogledu razloga za odbacivanje „genetičke pretpostavke“ (2001a: 176). Kako i sâm ističe, teza da opservaciono znanje uključuje izvestan konceptualni momenat ima za posledicu da čulni nadražaji ne predstavljaju nikakav autonoman ili izolovan *nivo saznanja* kao što je to, tradicionalno shvaćen, navodno nepogrešiv nivo „čistih senzornih podataka“.

karakteristika čitavog sistema verovanja) se, barem na prvi pogled, čini presudnom u njihovom razlikovanju od fundamentističkih teorija. Međutim, Vilijams primećuje da se dubljim promišljanjem kohrentističkih teorija zapravo pokazuje da se one teško mogu razlikovati od svog fundamentističkog konkurenta. Postoje dve karakteristike koje kohrentizam deli sa fundamentizmom i u svetlu kojih je moguće razlikovati Vilijamsovog kontekstualizma od pomenutog stanovišta. Prva, on poput fundamentizma, a za razliku od inferencijalnog kontekstualizma prihvata „zahtev za prethodnim utemeljenjem“ drugo, on takođe prihvata „uslov totaliteta“. Iako, u tome leži ključ u razdvajanju Vilijamsovog od tradicionalnih stanovišta, on ne poriče da njegova teorija ima izvesne, relativno jasne kohrentističke ili fundamentistike obrise. Radi uvida u razloge zbog kojih Vilijams smatra da se Selarsova pozicija ne može uvrstiti u tipične kohrentističke pozicije videti: Williams, 2014.

Ipak, Vilijams primećuje da Selarsova teza o evidencijalnoj zavisnosti opservacionih verovanja od znanja o pouzdanosti percepcije, ima za posledicu tvrdnju da su verovanja o neposrednom čulnom iskustvu neinferencijalna isključivo u psihološkom smilu. Naime, dok se za njih može reći da su „neinferencijalna” u smislu da su iznuđena uzročnim putem, ona su posredovana verovanjima od kojih su evidencijalno zavisna: njihova opravdanost zavisi od znanja o tome da je pouzdanost opservacionih verovanja osigurana zakonitom uzročnom vezom između opservacionih verovanja i objekata u spoljašnjem svetu.

Time što poreklu ili uzročnoj istoriji opažajnih verovanja dodeljuje značajnu ulogu u procesu opravdavanja, Selars se naizgled obavezao na pretpostavku da je određena vrsta verovanja, na osnovu svojih objektivnih karakteristika (porekla ili uzročne istorije), epistemički povlašćena u odnosu na druge vrste verovanja. Za Vilijamsa, pak, takva posledica je neprihvatljiva. Pošto brojni, kontekstualno relevantni faktori, utiču na epistemički status verovanja, on smatra da je razložno očekivati da se na pitanje o njihovom epistemičkom statusu ne može odgovoriti isključivo na osnovu prirode ili karaktera sazajnih moći pomoću kojih nastaju. Vilijams zato ističe da Selarov pristup sadrži pogrešno poistovećivanje neepistemološkog pitanja o poreklu verovanja i epistemološkog pitanja o epistemičkom statusu verovanja (Williams, 2014: 65).

5.6.3. Znanje o pouzdanosti

Vilijams je uveren da je moguće prihvatiti intuiciju da znanje o pouzdanosti igra relevantnu epistemičku ulogu u sticanju opažajnog znanja i pri tome zadržati pretpostavku da su opservaciona verovanja neinferencijalnog karaktera. To je, prema njegovom mišljenju, moguće učiniti ako pažljivo razdvojimo tezu o konceptualnoj zavisnosti od teze o evidencijalnoj zavisnosti.

Da bi se to postiglo, Vilijams smatra da moramo negirati tezu da verovanja koja u datom kontekstu opravdanja funkcionišu kao fiksirana ili neupitna, pružaju evidencijanu podršku ostalim verovanjima u tom kontekstu. Za takva verovanja Vilijams tvrdi da ne izražavaju pretpostavke i da, shodno tome, ne mogu ni da pružaju evidencijalnu podršku ostalim verovanjima. Evo kako Vilijams određuje tu vrstu verovanja:

„Ove temeljne izvesnosti izvode svoj sadržaj - svoje značenje iz konkretnih istraživačkih praksi i praksi opravdavanja koje ih drže nepomičnim. Verovati u

istorijsku prošlost, ili u postojanje spoljašnjeg sveta, znači samo prepoznati postojanje određenih mogućnosti pogreške, zahtevati određenu vrstu evidencije (u prikladnim okolnostima) itd. Zato što su takve izvesnosti sistematski ugrađene u naše epistemičke prakse - i time nerazumljive van nje - pogrešno je videti te prakse kao evidencijalno zavisne od 'pretpostavki' koje su u njima sadržane. To nisu pretpostavke zato što nisu, u relevantnom svetlu, osnove u bilo kojoj meri. (2002a: 165-166)

Ovo gledište Vilijams naziva „pragmatičkom koncepcijom epistemičkih normi” i tvrdi da ono predstavlja jasnu alternativu epistemološkom realizmu (2001a: 171). Prema njemu, verovanja koja imaju status *semantičkih* i *metodoloških* nužnosti nisu izuzeta od sumnje na zbog svog sadržaja ili činjenice da nastaju na određeni način, već zbog *funkcionalne uloge* koju igraju u datoj istraživačkoj praksi. S obzirom na to da je njihova uloga funkcionalna, da konstituišu logički okvir jezičke i istraživačke prakse, da regulišu obrasce objašnjenja i procedure opravdanja i da, kako Vilijams tvrdi, „nisu pretpostavke” mogli bismo da pretpostavimo da Vilijams smatra da prema njima ispoljavamo jedan praktični stav izvesnosti. Ipak, u literaturi su prisutne brojne drugačije interpretacije Vilijamsovog tumačenja našeg odnosa koji imamo prema metodološkim ili semantičkim nužnostima, a koje sprečavaju ovu analizu. Njima idu u prilog Vilijamsove zamerke ideji da prema verovanjima koja predstavljaju „šarke”, nemamo epistemički odnos. Glavna zamerka koju Vilijams upućuje ovoj vrsti rešenja je da ono predstavlja drastično odstup od naše zdravorazumske predstave o znanju i donekle se miri sa skeptičkim zaključom. Jer, ako prihvatimo gledište prema kojem pojam znanja nije primenljivo na uobičajene, zdravorazumske iskaze poput „postoje ruke”, „postoje parkovi” itd., postavlja se pitanje po čemu se takvo gledište uopšte razlikuje od skeptičke pozicije (1991: 159).

Zagonetno je onda kako je za Vilijamsa moguće da istovremeno negira tezu da prema metodološkim i semantičkim nužnostima imamo neepistemički odnos i da istovremeno tvrdi da one ne predstavljaju pretpostavke. Iz toga što smatra da prema njima moramo imati epistemički (propozicionalni) odnos, sledi da ove *izvesnosti* za predmet moraju da imaju iskaze koje izražavaju činjenice. Ipak, pre nego što zaključimo da Vilijamsovo objašnjenje semantičkih i metodoloških nužnosti sadrži izvesne napetosti, pogledajmo sledeće Vilijamsovo zapažanje:

„Izuzimanje određenih iskaza od sumnje utvrđuje pravac istraživanja, čineći određeni kontekst istraživanja ili opravdanja onim što jeste. Na taj način, takvi iskazi igraju normativnu ulogu: ne dovoditi ih u

pitanje deo je pravila igre. Kao što Vitgenštajn kaže: ‘sudove koristimo kao principe suđenja’. Ipak, oni oni u sebi nose supstantivne činjeničke obaveze: mogu se pojaviti situacije u kojima mogu i treba da postanu predmet ispitivanja. Oni ne leže ‘van puta kojim se istraživanje kreće’ zbog nekog posebnog predmeta, već zbog funkcionalne uloge koju im dodeljujemo u našoj istraživačkoj praksi (a koju im uz određeni napor i upotrebu mašte, možemo i oduzeti).” (2002a: 167)

Na osnovu navedenog citata, utisak je da tezu da prema semantičkim i metodološkim nužnostima imamo epistemički odnos i dalje možemo zadržati, ali uz skretanje pažnje na to da je takav odnos kontekstualno uslovljen. Da pojasnimo. Postoje mesta u Vilijamsovom radu (2002a: 166) u kojima se tvrdi da nam Selarsova teza o konceptualizaciji daje osnovu za preispitivanje tradicionalnog shvatanja da postoji oštra razlika između znanja kao upoznatosti i znanja kako na jednoj, i znanja da na drugoj strani. Pri tome, Vilijams nudi nezavisne razloge zbog kojih bi ovu distinkciju trebalo uzeti sa rezervom, a za koje smatra da odgovaraju adekvatnom prikazu naše svakodnevne epistemičke prakse. Recimo, ne bismo mogli reći da poznajemo Budimpeštu dobro, a da pri tome ne posedujemo znanje o velikom broju činjenica o tom gradu, isto kao što ne bismo mogli ni reći da smo usavršili neku praktičnu veštinu (naučili da vozimo automobil) bez znanja nekih opštih pravila (recimo, pravila spuštanja ručne kočnice pred polazak itd.).

Ova razmatranja ne bi trebalo da nas navedu na zaključak da Vilijams tvrdi da propozicijsko znanje u evidencijalnom smislu zavisi od nekakvog nepropozicijskog *znanja kako* ili *znanja kao upoznatosti* već on ovde ima u vidu jednu vrstu semantičke zavisnosti. Prema Vilijamsovom mišljenju, semantički sadržaj propozicijskih stavova zavisi od *znanja kako* na isti način na koji neki potez u igri svoje značenje duguje tome što pripada skupu dozvoljenih poteza. Preciznije rečeno, semantički sadržaj propozicijskog znanja uslovljen je važećim lingvističkim pravilima i konvencijama o adekvatnoj primeni jezičkih izraza, pojmovnim jezičkim relacijama, načinima klasifikacije itd., za čija poznavanja je, u krajnoj liniji, neophodna izvesna *jezička kompetencija*.

Primenimo sada ovo tumačenje na shvatanje normativne uloge metodoloških i semantičkih nužnosti. Pošto je, kako tvrdi Vilijams, njihova imunost na epistemičku procenu jedan od preduslova sprovođenja koherentnog istraživanja („verovati u istorijsku prošlost, ili u postojanje spoljašnjeg sveta, znači samo prepoznati postojanje određenih mogućnosti pogreške, zahtevati određenu vrstu evidencije[...]” [vidi: 2002a: 165]) mogli bismo da zaključimo da je Vilijams

mišljenja da se izvesnost metodoloških i semantičkih nužnosti manifestuje kroz neki oblik *znanja kako*. Opet, postavlja se pitanje kako se ovo tumačenje može uskladiti sa Vilijamsovim stavom da prema metodološkim i semantičkim nužnostima imamo epistemički odnos.

Već je bilo pomena u §5, da je Vilijams mišljenja da, ukoliko se dogodi da neko istraživanje zapadne u ozbiljne, nesavladive teškoće, verovanja na čijoj pozadini se ono sprovodi, mogu izgubiti status metodoloških nužnosti, odnosno, status koji im obezbeđuje imunost na koherentnu sumnju. Tako bi verovanja koja su prvobitno igrala ulogu metodoloških nužnosti izgubila taj status i postala podložna preispitivanju. Ako je to slučaj, usled promene okolnosti, verovanja koja su isprva imala status epistemičkih *normi*, mogu da postanu verovanja koja su predmet provere ili epistemičke procene, a samim tim i verovanja koja za predmet imaju iskaze koji izražavaju činjenice (2002a: 167). Ovo tumačenje u potpunosti je u skladu sa Vilijamsovim shvatanjem da je pitanje razlike između *deskriptivne* i *normativne* uloge nekog iskaza pre svega metodološke prirode i da se, kao takvo, ne može svesti na ontološku ravan (2001a: 167; 156 et al.). Načelno gledano, teza da ne moramo *uvek* imati epistemički odnos prema semantičkim i metodološkim nužnostima, odnosno, da pojam *znanja* (u ovom slučaju *znanja da*) nije *uvek* primenljiv na verovanja koja igraju ulogu „šarki” u skladu je i sa Vilijamsovim zalaganjem za antisencijalističku ili deflatornu analizu pojma „istine” i „znanja”, prema kojoj značenje ovih pojmova treba tumačiti isključivo na pozadini njihove funkcije i primene u određenoj lingvističkoj i epistemičkoj praksi.⁵⁸

Imajući to u vidu, dosadašnja razmatranja mogli bismo da sumiramo na sledeći način. Premda metodološke nužnosti funkcionišu kao epistemičke norme implicitno uspostavljene karakterističnim tipom istraživanja - što ih zauzvrat čini izuzetim od epistemičke procene - usled promene pravca istraživanja ili činjenice da je dato istraživanje zapalo u izvesne teškoće, takve norme mogu postati eksplicitne tvrdnje koje izražavaju činjenice. Opet, sve dok se bavimo određenim tipom istraživanja (pod pretpostavkom da je sa tom istraživačkom praksom sve u redu), razlozi na osnovu kojih opravdavamo prihvatanje metodoloških nužnosti za istinite

⁵⁸ Govor o istini je, prema Vilijamsu, po svom karakteru funkcionalan: on unapređuje izražajne sposobnosti našeg jezika, omogućava nam da opišemo našu kognitivnu prirodu (da, kako ističe, priznamo sopstvenu pogrešivost i izrazimo opšte kognitivne ciljeve). Pored toga, on zagovara i deflatorno shvatanje „znanja” koje nam, kako ističe „[...] može pokazati kako je reč ugrađena u ono što se može naučiti i primeniti u lingvističkoj praksi, bez pretpostavljanja da „znati da je istinito” označava svojstvo koje grupiše iskaze u jednu teorijski značajnu vrstu.” (1991: 113).

isključivo su pragmatičke prirode, te se za takve *nužnosti* ne može ni reći da mogu igrati ulogu opravdanja koje ima epistemički karakter.

Ako je ova analiza tačna, možemo da zaključimo da Vilijams uspešno postiže objašnjenje intuicije da verovanja koje skeptik dovodi u pitanje imaju za predmet iskaze koji izražavaju činjenice, pokazujući pri tom u kom smislu se za metodološke (semantičke) nužnosti ne može reći da igraju direktnu ulogu u procesu opravdanja.

Da li se u svetlu ove analize može sačuvati ideja da znanje o pouzdanosti igra relevantnu epistemičku ulogu u sticanju opazajnog znanja, a da se pritom ne odbaci pretpostavka da su opservaciona verovanja neinferencijalnog karaktera?

U svom članku "Knowledge, Reasons, and Causes: Sellars and Skepticism" (2014) Vilijams tumači verovanja koja za predmet imaju iskaze o pouzdanosti opservacionog opažanja onako kako tumači semantičke i metodološke nužnosti. On argumentuje da, iako verovanja o pouzdanosti percepcije ne igraju direktnu ulogu u procesu opravdanja opservacionih verovanja, njihova uloga je od izvesne epistemičke relevantnosti u uobičajenoj epistemičkoj praksi. Naime, Vilijams podseća da je za naše opservacione izveštaje, da bi uopšte mogli da funkcionišu kao razlozi na kojima zasnivamo daljnje sudove, neophodno da posedujemo znanje o tome u kojim okolnostima su naše perceptivne sposobnosti pouzdane. U nedostatku tog znanja, ti izveštaji ne bi mogli, Selarsovim rečima, da se nađu u „prostoru razloga“, te ne bi mogli ni da pretenduju na opservaciono znanje (upor. Sellars, 1963a: 169). Dakle, Vilijams smatra da nije moguće posedovati opservaciono znanje u odsustvu znanja o pouzdanosti: znanje o pouzdanosti mora biti prisutno, ali ne u formi opravdavajućih razloga (Williams, 2014:76). Vilijams ističe da time čuva intuiciju da subjekti mogu imati opazajna verovanja za koja mogu da tvrde da su pouzdana, iako su ona neinferencijalna u epistemičkom, a ne samo u psihološkom smislu.⁵⁹

Takva argumentacija u skladu je sa Vilijamsovim modelom opravdanja. Kao što je već u više navrata pomenuto, u njegovom svetlu se od subjekta očekuje da, prilikom polaganja prava

⁵⁹ Opservaciona verovanja nisu, ističe Vilijams: „*talac* bilo kakve „inferencijalne pouzdanosti“ (2001a: 184) kao što to Selars pretpostavlja. S druge strane, ona nisu ni, kao što to zastupnik fundamentističkih teorija tvrdi, evidencijalno zavisna od verovanja o sadržaju neposrednog čulnog iskustva. Ipak, kao i u prethodnom slučaju, Vilijams opominje da tvrdnja da neposredno čulno iskustvo ne predstavlja *osnovu* ili *temelj* opservacionog znanja, ne treba da nas navede da pretpostavimo da je neposredno čulno iskustvo irelevantno u procesu opravdavanja. On tvrdi da verovanja o sadržaju neposrednog čulnog iskustva mogu poslužiti (na osnovu svoje povezanosti sa spoljašnjim svetom) kao *pouzdana vodiči* u sticanju znanja o našem okruženju, tako da je oslanjanje na njih (osim kada postoji razlog da smatramo da su okolnosti nepovoljne) opravdavano svojim posledicama, a ne njihovim poreklom ili sadržajem.

na znanje, u okolnostima koje su standardne, ispuni uslov da je verovanje formirano pomoću metode koja je pouzdana, pri čemu, u tim okolnostima, navođenje razloga ne ide u nedogled: subjekt nije u obavezi da unapred utvrdi pouzdanost te metode (2001a: 149).⁶⁰

Ipak, pošto znamo da se u skladu sa principom epistemičke odgovornosti, od subjekta zahteva da opravda verovanje u pouzdanost svojih sazajnih metoda u kontekstima u kojima se pojavljuju dobri razlozi da se u njih posumnja, potrebno je odgovoriti na pitanje postavljeno u §5.5: kako onda u tim kontekstima, to jest, u okolnostima koje nisu uobičajene, možemo da pokažemo da je neka sazajna sposobnost pouzdana?

Na ovo pitanje Vilijams odgovara tako što za primarni predmet procene pouzdanosti izdvaja sâmog subjekta saznanja, a ne njegovo verovanje ili sazajnu proceduru uz pomoć koje ono nastaje. Veliki doprinos ovoj ideji pružio je Robert Brendom primerom koji iznosi u svojoj knjizi *Making It Explicit Reasoning, Representing, and Discursive Commitment* (1994: 216-21), a koji Vilijams ilustruje u sledećem odlomku:

„Monika može sasvim pouzdano da prepozna drvo grab, iako je možda nesigurna u tu svoju sposobnost. Kada prepoznamo njenu pouzdanost, *mi* njena tentativna opažanja počinjemo da smatramo za znanje, iako ona sama možda okleva da to učini [...] I sâm sam nekada zastupao stanovište koje je u skladu sa onim na šta je Brandom upućivao. Prema Selarsu, verbalne reakcije na spoljašnje okruženje u ranom detinjstvu samo su „naizgled slične“ stvarnim opservacionim izveštajima. Razmatrajući ovu tvrdnju u *Groundless Belief*, napisao sam ‘da bismo za rane opservacione izveštaje deteta mogli da smatramo da izražavaju znanje zato što su *de facto* pouzdani (i mogu biti opravdani od strane kompetentnih učesnika u jezičkoj praksi, što dete čini *potencijalnim* nosiocem opravdanog verovanja), čak i ako od deteta ne možemo očekivati da predstavi činjenice o svojim lingvističkim sposobnostima kako bi njima opravdalo svoje opservacione tvrdnje.’ Predložio sam da se prema deci odnosimo onako kako se Brandom odnosi prema Moniki. I dalje smatram da je ovo stanovište u određenoj meri tačno, samo više ne smatram da je to u potpunosti. Problem je u tome što ne podleže generalizaciji. Možemo prihvatiti da je Monika u stanju da prepozna drvo grab kada ga vidi, ali samo zato što je ona u potpunosti nosilac opravdanog verovanja kada je reč o njenim mnogim drugim sposobnostima da izveštava. Možemo to priznati i deci zato što očekujemo da će ona sazreti. Ali ukoliko bi se Monika prema svim sagledivim okolnostima svog okruženja odnosila kao prema drvetu grab, ili ukoliko dete nikad ne bi izašlo iz faze „ponavljanja“, naše priznanje ne bi bilo na mestu.“ (Williams 2014: 68-9)

⁶⁰ Na pitanje koje okolnosti bi trebalo uvrstiti u „normalne“ Vilijams ističe da bi sintagmu „normalne okolnosti“ trebalo tumačiti tako da se odnosi na slučajeve u kojima nema ničeg neobičnog, ali priznaje odgovor na ovo pitanje nije moguće redukovati na neko pravilo. Opet, kako ističe, posegnuti za traganjem za takvim kriterijumom značilo bi potčiniti se zahtevima tradicionalne epsitemologije što je pristup koji Vilijams nastoji da podrije.

Kao što se može videti iz navedenog citata, usredsređivanjem pažnje na pitanje koliko je sâm subjekt pouzdan, legitimnost pripisivanja opservacionog znanja tom subjektu, objašnjava se na osnovu naše procene o njegovoj pouzdanosti. Prema Vilijamsovom shvatanju, ideja da znanje o pouzdanosti ne predstavlja očigledno istinit preduslov za sticanje znanja, već zaostavštinu kartezijskog skepticizma. Ako je neki opservacioni izveštaj načinjen od pouzdanog subjekata onda, smatra Vilijams, ne samo da je u potpunosti legitimno da taj izveštaj tumačimo kao razlog za daljnje sudove već je za nas racionalno (u smislu vremena, resursa itd.) da ih prihvatimo kao takve bez navođenja evidencije. Tačnije, za izveštaje načinjene od epistemički odgovornih subjekata, razložno je prihvatiti ih kao istinite, sve dok se ne pojave prikladni razlozi za suprotno.

Time, kao što smo najavili, Vilijams objašnjava intuiciju da je znanje o pouzdanosti neizostavan element naše epistemičke prakse - znanje o tome u kojoj meri su naše sazajne procedure pouzdane neophodno je u funkcionalnom smislu: da bismo znali koje mogućnosti pogreške je razložno uzeti u obzir, šta se računa za njihovo isključenje, u kojim oklonostima naše sazajne sposobnosti nisu pouzdane što je, kako ističe Vilijams, jedna vrsta (epistemičke) refleksije ili samospoznaje, dostupne isključivo jezički kompetentnim učesnicima epistemičke prakse. Upravo je ovaj uslov epistemičke refleksije (način na koji ga Vilijams tumači) od suštinskog značaja za razlikovanje njegove pozicije od one koju zauzima Selars. Dok Selars smatra da je pouzdanost opservacionih verovanja osigurana postojećom uzročnom vezom između senzacija i stanja stvari i činjenicom da je ona kognitivno dostupna subjektu saznanja, Vilijams eksplicitno poriče da se na pitanje pouzdanosti bilo kojeg sazajnog procesa, pa i percepcije, može odgovoriti nezavisno od supstantivnog znanja o nama samima i svetu oko nas (upor. 2007: 106). Uz to, on tvrdi da putem percepcije sazajni subjekti ne bi saznali (gotovo) ništa, odnosno, da ne bi imali opservaciono znanje, kao ni mnogobrojne pouzdane metode za sticanje novog, da prethodno već nisu posedovali ekstenzivan korpus znanja.

Kritičaru se može učiniti da takvo stanovište ima paradoksalne posledice. Jer, ako naše znanje zavisi od prethodno stečenog znanja, postavlja se pitanje kako je ono uopšte započeto. Vilijams je svestan ovog pitanja, usled čega je svaku preokupaciju njime doveo u vezu sa već pomenutom „genetičkom pretpostavkom” da svaki sazajni proces zahteva prvu, izolovanu sazajnu epizodu koja, u genetičkom smislu, predstavlja početak sveg našeg znanja.

Prema Vilijamsovom shvatanju, opservaciono znanje ne zavisi u evidencijalnom smislu od znanja o našoj pouzdanosti ili, pak, od utemeljenja u iskustvu, već od ekstenzivnog skupa znanja o nekim krajnje opštim činjenicama: znanja o tome šta čini neke okolnosti standardnim, a šta neuobičajenim, u koliko snažnoj epistemičkoj poziciji s obzirom na date okolnosti subjekt mora da se nalazi, šta se od njega kao epistemičke odgovorne i pouzdane osobe očekuje da preduzme u pogledu opravdanja s obzirom na postojeće kriterijume, norme ili standarde itd. Jednom rečju, pripisivanje opservacionog znanja zavisi od subjektovog usavršavanja kompleksne jezičke prakse, koju Vilijams u tipično vitgenštajnovskom duhu, poredi sa *igrom* (ne bismo mogli da kažemo da razumemo bilo koje pravilo šaha, ako ne razumemo sva pravila [Williams 2001a: 176]). Uz to, on tvrdi da govorna lica *stiču status sazajnog subjekta* u postojećoj epistemičkoj praksi tako što bivaju obučavani i edukovani od strane onih subjekata koji njome već vladaju. Otuda, ispravno je reći da prema Vilijamsu znanje potiče od prethodnog znanja, ali „ne zbog toga što sve znanje može biti pojedinačno generisano, već zato što je sposobnost za sticanje znanja jedno zajedničko i društveno prenosivo dostignuće” (2001a: 176; 2014:77).

5.6.4. Odgovor na Grundmanovu kritiku

Imajući u vidu sve što je navedeno, smatramo da je Vilijams u poziciji da svojoj teoriji prilagodi činjenicu da je pitanje o pouzdanosti sazajnih sposobnosti jedno vitalno i neizostavno epistemološko pitanje, a da pritom o *pouzdanosti* ne misli na način koji Grundman sugeriše. U Grundmanovom kritici, pretpostavljeno je da se verovanja mogu klasifikovati na osnovu svog porekla, odnosno, na osnovu sazajnih sposobnosti putem kojih nastaju, a koja im obezbeđuje njihovu pouzdanost. Međutim, videli smo unutar Vilijamsove kritike Selarsove pozicije da Vilijams smatra da klasifikacija verovanja u svetlu njihovog porekla nema nikakav epistemološki značaj. Dakle, pouzdanost je u Grundmanovom pristupu shvaćena kao izvesna - epistemološki relevantna – *činjenica* odnosno, *objektivna* karakteristika koja se može pripisati kognitivnim sposobnostima na osnovu koje je onda moguće izvršiti klasifikaciju verovanja u prirodne epistemičke vrste. Međutim, ako je Vilijamsova kritika Selarsovog stanovišta na mestu, takva činjenica ne postoji. Pouzdanost nije objektivna karakteristika naših kognitivnih sposobnosti. Pitanje pouzdanosti, prema Vilijamsovom uverenju, podrazumeva referiranje na (promenljiv) skup uslova; koliki je taj skup (ili koliki bi trebalo da bude) je nešto što se specifikuje u svetlu

interesa i potreba učesnika u postojećoj epistemičkoj praksi, odnosno, u svetlu kontekstualno relevantnih činilaca. Prema tome, može se reći da, iako Vilijams tvrdi da je za opravdanost nekog verovanja neophodno da je stečeno pomoću pouzdane metode, on eksplicitno poriče da postoji kontekstualno nezavisan način na koji je moguće ispuniti ovaj uslov. Drugim rečima, on tvrdi da se na pitanje da li su naše kognitivne moći pouzdane ne može odgovoriti na osnovu prirode ili karaktera tih sposobnosti, već u svetlu standarda spram kojih te sposobnosti primenjujemo. Ako je to slučaj, odnosno, ako se na pitanje procene pouzdanosti sazajnih procesa ne može ponuditi odgovor nezavisno od kontekstualno relevantnih faktora (činjeničkih, metodoloških, situacionih itd.), onda na pozadini takvih kriterijuma, nije ni moguća bilo kakva klasifikacija verovanja u epistemičke vrste.

Iz svega što smo do sada istakli, jasno sledi da Grundmanov prigovor nije na mestu. Unutar Vilijamsovog kontekstualizma, čini se da ne postoje objektivne činjenice koje bi bile epistemološki relevantne za klasifikaciju verovanja u svetlu njihovog epistemološkog statusa (načina na kojih ih opravdavamo) kao što ne postoji ni invarijantni, u sadržinskom smislu, strukturirani poredak epistemičke primarnosti. Ne postoji ni bazični nivo verovanja koji je u stanju da otkloni sve poteškoće sa kojima su se suočili tradicionalni fundamentalisti. To što je prikladno za proces opravdavanja nekog verovanja varira sa našim teorijskim ciljevima, dijalektičkim okruženjem i okolnostima u realnom svetu. Vilijams ističe sledeće:

„[...] epistemički status datog iskaza je podložan promeni u odnosu na situacione, disciplinarne i druge kontekstualno promenljive faktore: time se tvrdi da nezavisno od takvih uticaja, iskaz nema nikakav epistemički status.“
(Williams 1991: 119)

Činjenica da njegov kontekstualizam eksplicitno poriče mogućnost akontekstualne, objektivne procene epistemičkog statusa naših verovanja, čini se da Vilijamsa vodi ka jednoj drugoj teškoći u svetlu koje bi se moglo pokazati da, premda bremenite osobenim teškoćama, tradicionalne fundamentalističke teorije imaju i svoju očiglednu prednost nad njegovom pozicijom. Time što usvajaju jaku invarijantističku tezu, njihovo postuliranje intrinzično kredibilnih verovanja i zastupanje hijerarhijske ustrojenosti epistemoloških vrsta, uspeva u tome da, ako ništa drugo, ponudi jasan i precizan kriterij za razrešenje jednog od najznačajnijih epistemoloških sporova - problema opravdanja i sa njim usko povezanog, problema metode.

Nasuprot tome, varijantistička stanovišta prema kojima su standardi za znanje ili opravdanje promenljivi, u koje se ubraja Vilijamsov inferencijalni kontekstualizam, naširoko su kritikovane da neizbežno otvaraju vrata epistemološkom relativizmu. Detaljnije preispitivanje razloga za takvu kritiku Vilijamsove pozicije biće predmet sledećeg poglavlja.

5.7 Inferencijalni kontekstualizam i prigovor o relativizmu

Da li Vilijamsov inferencijalni kontekstualizam vodi u epistemološki relativizam? Trudili smo se da na samom početku izlaganja inferencijalne teorije što vernije oslikamo na koji način Vilijams iznosi opštu kontekstualističku tezu o promenljivim standardima za opravdanje. U vezi sa zapažanjima do kojih smo došli u tom delu izlaganja, a prema sudu jednog od Vilijamsovih najglasnijih kritičara Roberta Fogelina (vidi i: Rysiew, 2011: 289; Kim & Sosa, 2000 et al.) istaknuto je da Vilijams ne može da zastupa stav da je pitanje opravdanosti nekog verovanja isključivo ograničeno na epistemičke okvire (kontekste), a da pritom ne zapadne u relativizam (tzv. epistemološki *perspektivizam*) koji je, kako primećuje Fogelin „tradicionalno iskorišćavan u skeptičke svrhe” (Fogelin, 1999b: 159).⁶¹ Da su epistemološki relativizam i radikalni skepticizam lice i naličje, ne poriče ni sâm Vilijams (2001a: 221). Naime, on je u potpunosti saglasan sa stavom da u meri u kojoj smo spremni da tvrdimo da nijedan epistemički sistem nije ni u kakvoj prednosti u odnosu na njemu alternativni sistem, nije moguće ni govoriti o verovanju kao opravdanom *per se* (upor. 2007: 94). Jasno je da će u odnosu na to kako Vilijams određuje epistemički sistem, zavisiti mnogo toga u razmatranju prigovora o relativizmu.

Na prvom mestu, neophodno je precizirati šta se podrazumeva pod „epistemološkim relativizmom” i koji smisao pojma relativnosti kritičar ima na umu, odnosno, da li je ovaj pojam višesmislen. Prema Vilijamsovom mišljenju, važno je razdvojiti tri načina pomoću koji prigovor o relativizmu može biti formulisan:

⁶¹ Ovaj zaključak nastojao je da predupredi Vilijamsov interpretator, Dankan Pričard, na sledeći način:

„Iako nam se čini da se ovde Vilijams opasno približio usvajanju skeptičke tvrdnje da je znanje nemoguće, on zapravo zagovara ono što smatra *anti*-skeptičkom kontekstualističkom tvrdnjom, da ne postoji epistemološka analiza koja može da se sprovede izvan kontekstualnih parametara i da, prema tome, ne postoji ni kontekstualno nezavisna hijerarhija epistemičkih standarda, kao što bi semantičko kontekstualistički model predložio [...] Za njega ne postoji opšti epistemički uslov čije ispunjenje je zahtev svih instanci znanja, pošto ono što je (epistemički) relevantno za posedovanja znanja je *u potpunosti* kontekstualno-zavisno pitanje.“ Međutim, to što Pričard naziva „u potpunosti kontekstualno zavisnim pitanjem”, Fogelin naziva „perspektivizmom”, te otuda, stavu koji se ispravno pripisuje zagovornicima kontekstualističkih teorija - „Sve je stvar konteksta” - prigovara na sledeći način „Bolje da nije - ukoliko želite da pobijete skepticizam“ (*Ibid*).

- **Zavisnost od sistema:** epistemološki status nekog verovanja, odnosno, njegova opravdanost nije intrinzično svojstvo, već zavisi od epistemičkog sistema subjekta koji ima to verovanje. (Logička tvrdnja)
- **Varijabilnost sistema:** sistem varira od kulture do kulture ili od epohe do epohe. (Empirijska tvrdnja)
- **Ekvivalentnost sistema:** nijedan sistem nije superioran u odnosu na druge sisteme. (Normativna tvrdnja)
(Williams, 2007: 94)

Vilijams smatra da empirijsku tvrdnju treba jasno razgraničiti od druge dve, zato što ona ne predstavlja relativističku poziciju. Priznati da postoje brojne varijacije i temeljna neslaganja u obrascima objašnjenja, istraživačkih procedura i modela opravdavanja unutar različitih grupa i kultura, nije ni po čemu problematično: i dan-danas postoje plemena i religiozne grupe koje konsultuju proročice, babice ili vračeve u iznalaženju odgovora na pitanja u vezi sa kojima mi konsultujemo naučnike. Premda takvi primeri jasno ukazuju na postojanje izvesnog stepena arbitrarnosti u usvajanju procedura opravdavanja, Vilijams tvrdi da se u srži epistemološkog relativizma ne nalazi empirijska, već normativna i logička teza. Ove dve teze podrazumevaju mnogo više od pukog podsećanja na nesporne kulturološke ili istraživačke razlike. Na prvom mestu, ključni argument koji se navodi u prilog epistemološkom relativizmu je argument koji nam ukazuje na to da konteksti shvaćeni kao epistemički sistemi ne mogu biti opravdani tako da to ne povlači cirkularno rasuđivanje (logička teza). Preciznije, epistemološki relativizam problematičnim čini sledeći argument:

„U proceni toga da li je bilo koje verovanje opravdano ili neopravdano, uvek se oslanjamo, eksplicitno ili implicitno, na neki epistemički sistem: na neke standarde ili procedure koje razdvajaju opravdana verovanja od onih koja to nisu. Ali, šta se može reći za tvrdnje koje su sastavni deo samog epistemičkog sistema: da li su one opravdane? Kada nastojimo da odgovorimo na ovo pitanje neizbežno se oslanjamo na sopstveni epistemički sistem. Dakle, ako pretpostavimo da je naš sistem koherentan i da ne podriiva samog sebe, najbolje čemu možemo da se nadamo jeste da je naše opravdanje epistemički cirkularno, odnosno, da se poziva na naš sistem da opravda samog sebe. Budući da je ta procedura na raspolaganju svima, bilo koji sistem da se poseduje, svi takvi sistemi (pod pretpostavkom da su koherentni) podjednako su odbranjivi ili neodbranjivi.”(Williams 2007: 94-5)

Drugim rečima, kad god raspravljamo o tome da li je neko verovanje opravdano ili nije, moramo imati uspostavljen kriterijum za opravdanje koji će tu raspravu uspeti da okonča; međutim, koji kriterijum će se uzeti za odlučujući zavisiće od epistemičkog sistema subjekta koji iznosi to verovanje, a ovaj opet iziskuje opravdanje. Na prvi pogled, može se učiniti da to donosi problem za Vilijamsovo objašnjenje znanja iskaza koji igraju ulogu metodoloških nužnosti u svetlu principa deduktivne zatvorenosti znanja. Naime, ako želimo da dođemo do znanja metodološke nužnosti „Svet nije nastao pre 10 minuta” time što tvrdimo „Znamo da nam je juče bio rođendan”, u tome ne uspevamo iz polemičkih razloga: unapred pretpostavljamo istinitost metodološke nužnosti do čijeg znanja je trebalo da dođemo u zaključku. Problem je u tome što Vilijams ne može da se pozove na normativni karakter ili funkcionalnu ulogu koje metodološke nužnosti igraju u svakodnevnim kontekstima, budući da su one u ovom slučaju prepuštene epistemičkom preispitivanju usled čega ih, po Vilijamsovoj pretpostavci, procenjujemo kao verovanja koja za sadržaj imaju iskaze koji izražavaju činjenice. Kako onda možemo da tvrdimo da znamo metodološke nužnosti koje za sadržaj imaju anti-skeptičke iskaze?

Vilijams bi ovde mogao da posegne za strategijom „prebacivanja dokaza” i da kritičaru postavi dobro poznato pitanje: zašto ne bismo mogli da znamo da su anti-skeptički iskazi istiniti? Prebacivši teret dokazivanja na protivnička ramena, on bi mogao da na osnovu Brendomovske koncepcije opravdanja i ekstremalističkih uslova za znanje, nastavi da tvrdi da putem deduktivne zatvorenosti znanja imamo znanje o poricanju skeptičkih alternativa. Ipak, pošto problem cirkularnosti ne dopušta usvajanje kriterijuma na osnovu pretpostavke, ostaje pitanje: zar nisu verovanja koja igraju ulogu polazišta u opravdanju samo puke pretpostavke? Evo šta tačno Vilijams kaže o opravdanosti takvih verovanja:

„Prihvatimo da znanje može da postoji bez opravdanja u smislu evidencije – da li to znači da znanje nije u suštinskoj vezi sa evidencijom? Ili pak, to znači da dozvoljavamo da opravdanje u smislu evidencije bude društveno raspodeljeno? Smatram da, ako govorimo o ‘evidenciji’ u strogom smislu, jasno je da je reč o opravdanju koje je društveno raspodeljeno. Ukoliko je to slučaj, može postojati opšta zavisnost znanja od evidencijalnog opravdanja, iako pojedinci često poseduju opravdana verovanja za koja ne mogu da ponude osnove. Zahtev za evidencijalnim opravdanjem bio bi ispunjen činjenicom da te osnove mogu biti ponuđene od strane nekog drugog.” (Williams, 2001a: 37)

Vidimo, dakle, da Vilijams u navedenom citatu tvrdi da se zahtevi u navođenju opravdanja ne zaustavljaju na pretpostavkama čisto eksternalističkog tipa, već tvrdnjama čija opravdanost, po svoj prilici, spada u nadležnost stručnjaka i specifičnih istraživačkih grupa, budući da je sud o tome u domenu njihove ekspertize. Kritičar bi sada mogao da u Fogelinovom (1999) pesimističkom duhu, konstatuje da kontekstualizam podržan idejom o društveno raspodeljenom opravdanju, ne predstavlja odbacivanje epistemologije u njenom tradicionalnom obliku, već njen poslednji pokušaj da opstane. Nažalost, on bi dodao bezuspešan jer, premda Vilijams uspeva da eliminiše zahtev da subjekt ponudi razloge koji opravdavaju njegovo verovanje, opasnost od cirkularnog rasuđivanja nije otklonjena, pošto se sada od drugih članova epistemičke prakse zahteva ne samo da imaju opravdanje za naša verovanja nego i za svoje kriterijume opravdanja.

Očito je da je reč o kritici koju upućuje tradicionalno orijentisan epistemolog koji usvaja „zahtev za prethodnim utemeljenjem” i sve ono sa čime je ovaj zahtev skopčan, pre svega „tezu o zavisnosti” i jaku internalističku pretpostavku. Drugim rečima, u pitanju je kritičar koji od epistemološkog istraživanja očekuje otkriće neke (epistemološki relevantne) činjenice u svetlu koje je moguće razlikovati opravdana verovanja od onih koja to nisu, što je zapravo predstava o opravdanju koju brendomovski model nastoji da podrije.⁶²

Tradicionalni epistemolog (podjednako kao i skeptik) insistira na tome da se utvrdi o kakvoj objektivnoj činjenici je reč, ne razmatrajući pritom mogućnost da se do odgovora na pitanje o opravdanju može doći sporazumnim putem; naime, on tvrdi suprotno - kada je takva činjenica jednom utvrđena, sporazum nastaje zahvaljujući njoj. Vilijams, sa druge strane, smatra da se standardi za opravdanje postavljaju u svetlu teorijskih i praktičnih ciljeva učesnika aktualnoj epistemičkoj praksi i da kao takvi nisu konačni, već *podložni reviziji*. Usled toga,

⁶²Svakako se može postaviti pitanje: kako razrešiti dilemu između „zahteva za prethodnim utemeljenjem” i brendomovskog modela opravdanja? U odeljku 2.3.4, obavezali smo se da ćemo o uspešnosti kontekstualističkih pozicija prosuđivati u svetlu jasno definisanih pitanja od kojih se neka od njih tiču (i) uverljivosti odgovora na problem skepticizma i (ii) adekvatnosti opisa aktualne epistemičke prakse. Ovu strategiju možemo da primenimo kao kriterijum na osnovu kog bismo mogli da dodelimo prednost Vilijamovom, naspram tradicionalnom modelu opravdanja. Na prvom mestu, s pravom možemo da konstatujemo da je Vilijamovom model opravdanja u izrazitom skladu sa našom saznavnom praksom, koju odlikuje sve izraženija specijalizacija (društvena raspodela znanja) i sa njom usko povezana podela epistemičkog rada. Zatim, on nam, udružen sa teorijskom dijagnozom, pokazuje zbog čega bi na skeptikove prigovore trebalo gledati, ne samo kao na nesvakidašnje, već i nekoherentne. Dodali bismo još i to da se pokaže da su oba modela podjednako usklađiva sa opisom svakodnevne epistemičke prakse (vidi: Cintora, 2011), za nas bi i dalje bilo racionalnije da se opredelimo za Vilijamov model, iz prostog razloga što on ne podstiče skeptičke prigovore.

metodološke nužnosti nisu deo hermetički zatvorenih epistemičkih sistema (kontekstā) kao što to tradicionalni relativista pretpostavlja. Metodološke nužnosti, ne samo da nisu „iznad evidencije”, da katkad iziskuju epistemičku procenu i revidiranje, već se za njih može reći i to da nesumnjivo doprinose razvoju istraživačkih delatnosti tako što metodološke nužnosti unutar jedne tematske oblasti (konteksta) utiču na neku drugu oblast. Tako su, na primer, metodološke nužnosti fizike odredile postupak evaluacije i autentifikacije istorijskih dokumenata time što su omogućile upotrebu metode radioaktivnog ugljenika (karbonskog datiranja) koja će izvršiti uticaj i na razvoj drugih komplementarnih disciplina poput arheologije ili geologije. Metodološke nužnosti molekularne i biohemijske discipline dovele su do usvršavanja određenih tehnika koje su implementirane u već pomenutom kontekstu osteologije i time nadalje, nesumnjivo doprinele značajnom usavršavanju antropoloških ili demografskih identifikacionih metoda. S obzirom na to, za inferencijalne kontekste se ne može reći da su ekvivalentni relativističkim - hermetički zatvorenim - epistemičkim sistemima, već da su za razliku od potonjih u potpunosti osetljivi (engl. penetrable) na činjenice (Williams: 2007: 108). Tvrditi suprotno, odnosno, tvrditi da opravdanost verovanja zavisi isključivo od subjektivog epistemičkog sistema (logička teza) znači prevideti da se na Vilijamsovoj listi kontekstualno *relevantnih* faktora nalaze i *situacioni* faktori.

Da li je Vilijams u poziciji da izbegne prigovor da njegovo stanovište uključuje normativnu tezu na pozadini svoje eksternalističke dimenzije opravdanja? Pre nego što potražimo odgovor na ovo pitanje, biće neophodno da se još jednom podsetimo na to dokle seže eksternalizam u Vilijamsovoj teoriji. Na prethodnim stranicama (a ponajviše u uvodnom poglavlju) trudili smo se da pokažemo u kojoj meri zahtev za epistemičkom odgovornošću ograničava stepen u kojem je Vilijams eksternalista u pogledu opravdanja. Konkretnije rečeno, ne samo da Vilijams smatra da se prilikom razmatranja adekvatnosti evidencije u prilog određenom verovanju princip epistemičke odgovornosti ne sme ostaviti po strani već on, kao što smo imali prilike da vidimo, ovaj princip uzima kao fundamentalan. Motivaciju za to, Vilijams crpi u uvidu da postoji tesna veza između naše prirodne tendencije ka postizanju istinitih verovanja i *zahteva racionalnosti* i da se, usled toga, prvo ne može razmatrati izolovano od drugog. Stoga, kada Vilijams kaže da se njegov kontekstualizam obavezuje na usvajanje tvrdnje da nijedan sistem nije superioran u odnosu na druge sisteme, čini se da bismo tu tvrdnju mogli da tumačimo kao da je izrečena naspram zaleđa određenih kriterijuma; konkretno kriterijuma

epistemičke racionalnosti. Radi otklanjanja primedbe da se Vilijams obavezuje na normativnu tvrdnju, možda bi trebalo uvažiti činjenicu da on pomenutom kriterijumu dodeljuje naročito mesto:

„Evo još jednog razloga da tvrdimo da je epistemička odgovornost fundamentalna, epistemička odgovornost jeste neizostavni sastojak racionalnosti; a da nismo zainteresovani za racionalnost, ne bismo bili zainteresovani ni za opravdanje [...] Ipak, mogli bismo argumentovano da tvrdimo da, iako navedeni razlozi ukazuju da je epistemička odgovornost metodološki fundamentalna, utemeljenje je još fundamentalnije sa teorijske ili eksplanatorne tačke gledišta.“ (Williams, 2001a: 24)

Kod takvog predloga izaziva podozrenje to što bismo time Vilijamsa obavezali na tvrdnju da postoji kontekstualno nezavisan epistemički način upoređivanja standarda do kojeg možemo doći filozofskom refleksijom. Ta tvrdnja je u direktnoj suprotnosti sa Vilijamsovom opštom tezom da epistemički standardi ne podležu hijerarhijskom uređenju. S tim u vezi, neko bi mogao da prigovori da se oseća izvesna tenzija u Vilijamsovom stanovištu koje istovremeno podrazumeva da su epistemički konteksti (standardi) u potpunosti autonomni i da ne postoji nikakav poredak između kontekstā (standarda), dok s druge strane, tvrdi da je moguć beg od relativističke tvrdnje da nijedan sistem nije superioran u odnosu na druge sisteme. Svakako bi bilo neosnovano zahtev za racionalnošću prikazati kao Vilijamsovo postuliranje kontekstualno nezavisnog epistemološkog principa. Takva stremljenja su strana Vilijamsovoj teoriji koja upravo nastoji da diskvalifikuje tradicionalnu ideju o opravdanju kao potragu za metodom ili kriterijumom koji će uspeti da reši epistemološke sporove. Kako onda shvatiti princip epistemičke racionalnosti i da li uopšte u njemu treba tražiti utočište od relativizma? Na prvom mestu, važno je istaći da pitanje o epistemičkoj racionalnosti Vilijams formuliše na još jedan način „postoje li metode istraživanja ili fiksiranja verovanja, koje možemo okarakterisati kao racionalne, i ako postoje, o kojim metodama je reč?“ [2001a: 2]). Već na osnovu ove formulacije možemo da uočimo da nasuprot tradicionalnom fundamentisti (i relativisti)⁶³ koji u problemu opravdanja vidi ključ za rešenje problema metode, inferencijalni kontekstualista želi da ukaže na izvesnu metodološku otvorenost upućujući na postojanje *metodâ*. Kada je reč o njihovim obeležjima, Vilijams ističe su one ono najbolje što imamo na raspolaganju, usled čega su i razumljiva naša verovanja u njihovu pouzdanost. Međutim, njihova prihvatljivost je zavisna od okolnosti u kojima ih primenjujemo, te su one, u skladu sa promenama u našem razumevanju

⁶³ Epistemološkog relativistu Villijams dovitljivo opisuje kao razočaranog fundamentistu.

sveta i nas samih (toga kako opažamo, rasuđujemo itd) podložne revidiranju. Istovremeno, na osnovu toga što se u (gotovo) svakoj situaciji mogu pronaći izvesna ograničenja u pogledu pouzdanosti metodâ, Vilijams opominje da se ne može zaključiti da su epistemički standardi i procedure u svetlu kojih procenjujemo njihovu pouzdanost podjednako validne ili pouzdane. Za razliku od druge tvrdnje koja izražava *relativističku (normativnu) tezu*, Vilijamsova tvrdnja izražava *falibilističku tezu*. Dok tradicionalni relativista pogrešno poistovećuje metodološke nužnosti sa neporomenljivi epistemološkim principima i tvrdi da su podjednako validni, Vilijams zastupa stav da je pitanje njihove validnosti kontekstualno uslovljeno. Standardi, kriterijumi i norme nisu nešto što prosto otkrivamo ili zatičemo, već nešto što, shodno našim praktičnim i teorijskim ciljevima uspostavljamo i, ukoliko okolnosti to iziskuju, revidiramo i modifikujemo. Ipak, kada bi uspostavljanje standarda u potpunosti zavisilo od subjektivnih činilaca kao što su ciljevi ili potrebe učesnika u epistemičkoj praksi promena istinosnih uslova saznajnih tvrdnji bi se odvijala na jedan prilično arbitraran način. Stoga, važno je napomenuti da u Vilijamsovo kontekstualizmu postoji jasno ukazivanje na pravila u svetlu kojih bismo mogli da ukažemo na postojanje mehanizma koji reguliše uticaj kontekstualnih faktora i promenu epistemičkih standarda. Ono je sadržano u Vilijamsovom pozivanju na pravila igre. Činjenica da su epistemičke norme postavljene u svetlu subjektivnih ciljeva i namera ne čini te norme arbitrarnim, kao što ni činjenica da su pravila fudbala postavljena od strane nas, ta pravila ne čini arbitrarnim.

Na osnovu svega što je do sada rečeno, rešenje koje mi hoćemo da predložimo ide u pravcu ograničavanja Vilijamsove pozicije na usvajanje *empirijske teze*. Ono čitaoca upućuje i na izvesna mesta na kojima Vilijams ističe da se njegov kontekstualizam u pogledu znanja i opravdanja shvati prevashodno kao deskriptivistički, a ne kao teorijski projekat (2007: 107 et al.) čiji je primarni cilj da opiše izvesne objektivno opažljive i proverljive karakterstike naše prakse opravdavanja, upravo takve kakvom je zatičemo. Imajući u vidu sve to, smatramo da se za Vilijamsov kontekstualizam ne može reći da se završava u epistemološkom relativizmu, već da on počinje sa relativizmom, a da se završava u *metodološkom naturalizmu*.⁶⁴

⁶⁴ Iako često naglašava ograničenu koristi od epistemološkog istraživanja, Vilijamsove stavove ne treba dovoditi u vezu sa Kvajnovim naturalističkim pristupom u kojem se predlaže da epistemologiju nasledi neka čisto empirijska disciplina, poput kognitivne psihologije. Jer, kao što smo videli, Vilijams smatra da epistemološke tvrdnje (one koje, recimo uključuju pojam pouzdanosti) odražavaju prećutne pretpostavke normativnog karaktera. Stoga, ako naturalizovana epistemologija znači isključiti normativan element iz epistemoloških pojmova, onda epistemologija,

6. Poređenje teorija

Na prethodnim stranicama, trudili smo se da što detaljnije prikazemo dve konkurentne anti-skeptičke strategije čiji je zajednički imenitelj dijagnostički pristup problemu skepticizma. Konačno, došli smo i do pitanja koji od ova dva pristupa je prihvatljiviji. Smatramo da se ovo obeležje može opravdano pripisati inferencijalnoj anti-skeptičkoj strategiji. U ovom poglavlju izdvojićemo nekoliko tačaka u svetlu kojih ćemo navesti razloge za našu tvrdnju. Postavićemo pitanja koja se tiču njihovog uspeha u izlaženju na kraj sa prigovorima koji se generalno upućuju kontekstualističkoj strategiji, kao i pitanja o uverljivosti njihovog objašnjenja problema skepticizma i opisa aktualne epistemičke prakse.

Jedan od prvih prigovora sa kojim se suočila kontekstualistička teza je onaj kojim se tvrdi da je neprihvatljiva jer nas obavezuje da epistemologe u potpunosti lišimo znanja. Kada je reč o inferencijalnom kontekstualisti, valja odmah istaći da se kod njega mogu pronaći dva razloga zbog kojih se on ne suočava sa ovom teškoćom. Prvi razlog leži u Vilijamsovom izričitom protivljenju tesnom povezivanju epistemologije sa problemom skepticizma (1977: 1-2). Bavljenje filozofskim skepticizmom nije ni jedini ni glavni motiv za okretanje ka epistemološkom teoretisanju već, kako Vilijams ističe, postoji niz epistemoloških dilema i problemskih pitanja za koja epistemolozi mogu biti zainteresovani, a od kojih je skepticizam samo jedan u nizu: analitički problem, problem metode, problem evaluacije i problem demarkacije. Iz tog ugla gledano, za epistemologa se može reći da on ne mora biti spreman na prihvatanje skeptikovog zaključka da bi ga zanimali skeptički argumenti.⁶⁵ On može postati zainteresovan za njihovu ulogu u cilju povlačenja relevantnih demarkacionih linija. Njegovo zanimanje za problem skepticizma može biti motivisano pitanjima unutar problema evaluacije znanja, recimo, pitanjem da li je znanje poželjno u intrinzičnom ili pak, instrumentalnom smislu;

prema Vilijamsu, ne može biti naturalizovana (vidi: 2001a: 245). Opet, s druge strane, Kvajnovno odbacivanje ideje o epistemologiji kao prvoj filozofiji, u potpunosti je u duhu Vilijamsovog pristupa. Otuda, najpreciznije je reći da Vilijams prihvata metodološki, ali ne i redukcionistički naturalizam.

⁶⁵ Vođen takvim rasuđivanjem, Vilijams povlači distinkciju između filozofskih ciljeva i filozofskih zadataka, te ističe da je promišljanje skeptičkih prigovora zapravo jedan od epistemoloških centralnih zadataka - cilj nije u tome „da pobijemo skeptika, već da ga *razumemo*“ (2004b: 326).

zatim, da li je ono jedini cilj u našim istraživačkim projektima ili postoje i neki drugi ciljevi od jednakog ili većeg značaja itd.

Drugi razlog zbog kojeg Vilijamsa ne pogađa pomenuta primedba sadržan je u tome što je njegova anti-skeptička strategija koncipirana tako da, premda nas (razumljivo) postavlja u epistemološki kontekst, ipak nas *time* ne odvodi nužno i ka usvajanju skeptičkog zaključka. Štaviše, ona je upravo osmišljena sa ciljem da se to spreči. Jer, ako je Vilijams u pravu, usvajanje skeptičkog zaključka u potpunosti zavisi od toga da li smo voljni da prihvatimo doktrinu epistemološkog realizma koja je u svetlu njegove argumentacije problematizovana, a potom i kompenzovana alternativnim stanovištem o opažajnom znanju.

Sa druge strane, videli smo da konverzacioni kontekstualista izlaz iz pomenute teškoće pronalazi u uvidu da ga njegova dijagnoza skeptičkog problema ne obavezuje na prihvatanje standarda koji su u datom trenutku predmet razmatranja. On je bio dovoljno pažljiv da predloži gledište prema kojem razmatranje skeptičkih hipoteza *samo teži* da podigne epistemičke standarde (DeRose 1995: 36), odnosno, da promeni konverzacioni rezultat (Lewis, 1979: 352), čime je naizgled svojim pristalicama omogućio da diskutuju o skeptikovim, nesvakidašnjim standardima, a da pritom te standarde ne usvoje u svom kontekstu. Takvo gledište podržano je i njegovim ukazivanjem na pravo *veta* u konverzaciji sa skeptikom: da li će do maksimalnog pooštavanja epistemičkih standarda zaista doći, u krajnjoj liniji, zavisi od toga da li učesnici u konverzaciji imaju iste interese i ciljeve.

Ipak, u nedostatku nekog uverljivijeg obrazloženja, teško je videti kako je za kontekstualistu moguće da, u kontekstu filozofske refleksije u kom su, po njegovoj pretpostavci, zastupljeni najviši epistemički standardi, i u kom se učesnici rukovode čisto teorijskim ciljevima i interesima, se ogлуši o skeptikove prigovore (standarde). Uostalom, zar Dirouzova osnovna ideja nije da se za istinitost neke rečenice kojom se pripisuje znanje zahteva da subjektovo verovanje bude osetljivo na istinu samo onda kada su iskazi u koje subjekt veruje eksplicitno dovedeni u pitanje? Ako pravilo pomoću kojeg se objašnjava plauzibilnosti skeptikove tvrdnje da ne možemo da znamo negaciju njegovih hipoteza, ne funkcioniše u slučaju u kojem smo direktno zainteresovani za tu tvrdnju, zaista je teško videti zbog čega ovom pravilu treba dodeliti značajnu ulogu u objašnjenju ubedljivosti skeptičkog argumenta.

Jedan od razloga zašto se pitanje mogućnosti pripisivanja znanja u epistemološkom kontekstu čini problematičnim za pripadnika konverzionog kontekstualizma, mogao bi biti u tome što on ne dovodi u pitanje legitimitet skeptikovitih standarda: jednom nametnuti oni su samo artikulacija mehanizma koji omogućuje podizanje standarda i, prema tome, nisu ni u kom pogledu defektni. Prema njegovom uverenju, skeptički zaključak je intuitivno prihvatljiv zato što je on, spram izvesnih standarda, istinit. Glavna pogreška filozofskog skeptika je u tome što misli da je njegova epistemička presuda koja je opravdana isključivo u epistemološkom kontekstu važeća u svim drugim kontekstima.

Sa druge strane, u svetlu strategije koju primenjuje inferencijalni kontekstualista, uviđamo da kontekstualista ne mora da bude u tolikoj meri popustljiv prema skeptiku. Identifikovanje kontekstualne osetljivosti saznanjnih tvrdnji i promenljivosti epistemičkih standarda može predstavljati samo prvi korak u pravcu ograničavanja domena u kojem važi skeptikov zaključak. Drugi korak bi bio da se preispita održivost, to jest, legitimnost skeptikovitih standarda. Ukoliko to uvažimo, Vilijams primećuje da možemo identifikovati dva načina da se, unutar epistemičkog kontekstualizma, suzi domet opravdanosti i delotvornosti skeptikove argumentacije. Prvi je da se iznese slabija tvrdnja da je skepticizam *bezuslovno istinit*, premda, samo u epistemološkom kontekstu. Drugi je da se zastupa jača tvrdnja da je on *uslovno istinit* u smislu da, ako se pokaže da su skeptikovi standardi legitimni onda je i zaključak koji on iznosi istinit, mada opet, samo u odnosu na kontekst epistemologije. Dok se zastupnik konverzionog kontekstualizma opredeljuje za prvu opciju koju izražava u vidu stava da nemogućnost pripisivanja znanja u epistemološkom kontekstu ne povlači nemogućnost pripisivanja znanja u svim drugim kontekstima, dotle je pristalici Vilijamsove strategije na raspolaganju opcija da tvrdi da je i spram epistemoloških standarda moguće imati znanje. To povlači dalekosežne posledice. Između ostalog, on time odoleva standardnoj primedbi da njegovo stanovište za sobom povlači neki oblik znanja koje je neizrecivo.

Prisećanja radi, kontekstualistima je prigovarano da njihova teza povlači neprihvatljivu posledicu da, uprkos činjenici da znamo brojne uobičajene stvari u svetlu svakodnevnih epistemičkih standarda, ukoliko poželimo da iz tih tvrdnji izvučemo eksplicitne anti-skeptičke zaključke, to nas neizbežno postavlja u kontekst u kojem su takvi zaključci lažni. Videli smo da je nastojeći da izađe ne kraj sa pomenutom teškoćom, konverziono kontekstualista posegao za artikulacijom svoje teorije kao meta-lingvističke teze o istinitosnim uslovima rečenica pomoću

kojih se pripisuje znanje. O potencijalnim nedostacima ove strategije biće reći nešto kasnije. Za sada je važno proveriti kako se Vilijamsova teorija pokazuje u svetlu ovih prigovora. Premda i sâm Vilijams na određenim mestima (1991: §8.8) priznaje da ima nečeg neumesnog u izricanju znanja o negaciji skeptičkih hipoteza te da bi najbolje rešenje bilo u tome da takvo znanje ostane prećutnog karaktera, na osnovu njegovih stavova izloženih u *Problems of Knowledge* (2001), na koje smo se najviše oslanjali u nameri da rekonstruišemo njegovo razumevanje opservacionog znanja, kao i primene strategije „prebacivanja dokaza”, ne vidimo zbog čega bi ukazivanje na skeptičke hipoteze bilo problematično za Vilijamsa. Uхватiti se u koštac sa filozofskim skeptikom za inferencijalnog kontekstualistu podrazumeva pokazati da su njegovi zahtevi proizvod pred-teorijskih obaveza i da u tom smislu nisu intuitivno prihvatljivi. To nam govori da ne treba olako prihvatiti da je početni „teret dokaza” na strani anti-skeptika. Zatim, svojom argumentacijom na polju opservacionog znanja on dalje nastoji, ne samo da pokaže da je jedna od ključnih pretpostavki skeptikovog argumenta - da verovanja o materijalnim objektima u spoljašnjem svetu zavise u pogledu svoje opravdanosti od verovanja o neposrednom čulnom iskustvu - neosnovana, već i da su izgledi da je protivnik u stanju da iznese „teret dokaza“ veoma mali. Time dobijamo i alternativno objašnjenje kako funkcioniše naša epistemička praksa: zahtevi za evidencijom zaustavljaju u vidu određenih polazišta u opravdanju koja čine razna verovanja čiji je status neupitan. Njihova izuzetost od sumnje, pak, nije uslovljena njihovim sadržajem ili činjenicom da nastaju na određeni način, već *funkcionalnom ulogom* koju igraju u datoj istraživačkoj praksi. Međutim, time što zastupa stav da u određenim uslovima ova verovanja mogu postati verovanja koja za predmet imaju iskaze koji izražavaju činjenice, odnosno, empirijske iskaze o spoljašnjem svetu, inferencijalni kontekstualista je u poziciji da tvrdi i to da - sve dok je „teret dokaza“ na skeptikovoju strani - njihova istinitost povlači i istinitost iskaza o poricanju skeptičkih alternativa.

Na drugoj strani, konverzacioni kontekstualista je gorenavedenu kritiku nastojao da prevaziđe time što je tvrdio da je reč o posledici pogrešnog razumevanja njihove pozicije koja je ispravno shvaćena kao meta-lingvistička teorija, te da se prevođenjem sazajnih tvrdnji u odgovarajuće rečenice meta-jezika lako pokazuje da se ona ne suočava sa takvom teškoćom. Međutim, upravo su u sprovođenju „semantičkog uspona” epistemolozi videli najveću manjkavost njihovog pristupa. Prema mišljenju kritičara, zatupnik ove pozicije ne uspeva da epistemolozima omogući znanje, kao ni da sačuva naša uobičajena sazajna tvrđenja od napada

skeptika, budući da on time ni ne nudi teoriju *o znanju*.⁶⁶ Kritike ove vrste često podrazumevaju i to da konverzacionom kontekstualisti jedan „zaokružen” odgovor na problem filozofskog skepticizma nije dostupan, budući da se od njega očekuje da bude podležan „grešci u semantičkom silaženju”.

Pored svega što je navedeno, važno je ne gubiti iz vida da se kao jedan od ključnih nedostataka strategije konverzacionog kontekstualiste navodi to da je njegova dijagnoza neprimenjiva na problem kartezijanskog, radikalnog skepticizma (Williams, 2004a: 188; Kornblith 2000: 26). Uglavnom se tvrdi da specifičnost skeptičkih mogućnosti pogreški nije u njihovoj udaljenosti kako on to ističe, već u činjenici da su one konstruisane na veoma visokom stupnju opštosti. Upravo je ovo obeležje, prema mišljenju kritičara, izvorište snažnog uverenja da skeptički argumenti predstavljaju izazov našim uobičajenim idejama o znanju i opravdanju, da pretenduju na to da iznesu negativnu presudu nad (gotovo) svim našim sazajnim tvrdnjama i da time ukazuju na fatalne nedostatke prisutne u našem epistemičkom položaju. Kako i sâm Vilijams konstatuje, takav utisak može biti pogrešan, ali ako je to slučaj onda to i treba pokazati.

U cilju da to postigne, konverzacioni kontekstualista je ponudio „teoriju greške”. U § 4-4.3 smo izneli mnogobrojne razloge za sumnju da je kontekstualističko pozivanje na takvu teoriju održivo. U mnoštvu tih razloga, kao najproblematičniji identifikovali smo onaj koji je ponudio Rišju, po kojem ne samo da je, kako se standardno tvrdi, „teorija greške” u dubokom neskladu sa našim jezičkim kompetencijama, već da bismo, opredelivši se za takvu vrstu rešenja, zamenili jednu vrstu skepticizma drugom. Prema našem mišljenju, pak, čak i kada bi konverzacioni kontekstualista pronašao način da se odgovori na pitanja koja pokreće Rišjuova kritika, takav odgovor, budući da bi služio odbrani „teorije greške” bi po svoj prilici bio osuđen na nedostatak na koji je Vilijams ukazao: on bi nastavio da zbunjuje kako skeptike, tako i anti-skeptički naklonjene filozofe. Epistemički kontekstualizam, atraktivan po svom dijagnostičkom pristupu, ne bi smeo da bude takav tip odgovora.

Na konkurentnoj strani, dobijamo jedno kompaktnije shvatanje objašnjenja nastanka skeptičkog problema. Na prvom mestu, unutar Vilijamsove dijagnoze, nasuprot onoj koju nudi konverzacioni kontekstualista, pronalazimo odgovor na pitanje zašto smo uopšte spremni da

⁶⁶ U skladu sa Vilijamsovim širokim određenjem epistemoloških problema, doprinos ove teorije bi svakako bio značajan u području epistemologije koje se bavi analitičkim problemom tj. značenjem i uslovima primene termina „znanje”.

razmatramo skeptičke hipoteze. Pod time ne mislimo samo na objašnjenje toga zašto smo skloni da skeptikovu tvrdnju da ne možemo da znamo negaciju njegove hipoteze procenjemo kao istinitu onda kada je ona predmet razmatranja, već i pojašnjenje toga zbog čega je takva tvrdnja uopšte predmet ozbiljnog interesovanja. Pripadnik konverzaconog tabora ne nudi zaokružen odgovor ni na ovo pitanje. Njegovi mehanizmi za promenu standarda osmišljeni su sa ciljem da se objasni kako funkcioniše skeptički argument onda kada je on već uveden u razmatranje i zašto on u tim uslovima jeste ubedljiv, ali nam ne govore ništa u pogledu toga zašto je on formulisan. Nedostatak takvog odgovora ponovo se može protumačiti kao rezultat pretpostavke da su skeptikovi argumenti samo krajnja instanca naše svakodnevne epistemičke procene sazajnih tvrdnji, te da su kao takvi *intuitivno prihvatljivi*. Viliijams pak, smatra da utisak o tome da su skeptikovi argumenti intuitivni može biti prihvatljivo objašnjen kao artefakt ili proizvod intuicija profesionalnih filozofa, odnosno, kao posledica tradicionalno dominantne i specifične ideje u epistemologiji - ideje epistemološkog realizma.

Na samom kraju naše uporedne analize, dolazimo i do pitanja koja od ove dve strategije, zasnovana na opisu mehanizama koji uzrokuju promenu konteksta, uspešnije odgovara na prigovor da nas vodi relativizmu. U tom pogledu, može se primetiti da je izvestan broj gorenavedenih nedaća sa kojima se suočio konverzacioni kontekstualista rezultat njegove pretenzije da izbegne radikalnu relativizaciju pojma znanja pozivanjem na neka intersubjektivna, akontekstualno važeća pravila poput pravila osetljivosti, pravila pažnje itd. Sa druge strane, pak, u cilju da predupredi relativističku interpretaciju svoje pozicije, Viliijams nudi koncepciju opravdanja i znanja koja je po svom karakteru naturalistička. Samim tim, ona je bliska fenomenologiji i karakteru svakodnevne i naučne epistemičke prakse. Takođe, ona je u skladu sa našim falibilističkim intuicijama kao i sa postojećim i sve izraženijim fenomenom društvene raspodele epistemičkog rada. Stoga, kada je reč o uspehu koje ove dve teorije postižu u suočavanju sa kritikama koje se generalno upućuju kontekstualističkom stanovištu, u poziciji smo da bez bojazni zaključimo da inferencijalni kontekstualizam ima izrazitu prednost.

UMESTO ZAKLJUČKA

Zaključna zapažanja u svakom akademskom radu obično služe da se prikažu ključni rezultati do kojih se u radu došlo kako bi se utvrdilo da li je glavni cilj istraživanja postignut. Kao što je navedeno u uvodu, glavni cilj disertacije je da se odgovori na pitanje da li je dostupan plauzibilan odgovor filozofskom skeptiku zasnovan na kontekstualističkoj opštoj tezi da je pojam znanja semantički osetljiv u odnosu na različite kontekste u kojima ga primenjujemo. U nameri da se do ovog odgovora dođe detaljno su rekonstruisane dve dominantne, u osnovi prilično divergentne, kontekstualističke teorije. Kako je akcenat kontekstualističkog pristupa skeptičkom problemu na tome da se ponudi objašnjenje navodno pogrešnog utiska da su zdravorazumske i skeptičke tvrdnje nekonzistentne, veliki deo razmatranja, predstavlja traganje za odgovorom na pitanje koliko daleko je kontekstualistička teorija otišla u otklanjanju takvog utiska. Pokazalo se da konverzacioni kontekstualisti nisu u stanju da na osnovu „teorije greške“ ponude zadovoljavajuć odgovor na ovo pitanje. Ipak, vredno je primećivanja da veliki deo argumentacije na osnovu koje se u radu izvodi nepovoljan zaključak po „konverzacionu“ verziju kontekstualizma nije toliko u vezi sa „teorijom greške“ koliko sa nečim što je dovelo do uvođenja takve teorije, a to je stav da do promene svakodnevnog konteksta u epistemološki kontekst, dolazi aktivacijom konverzacionih mehanizama promene epistemičkih standarda (kontekstā). Premda je na takvoj bazi zastupnik ove teorije održao obećanje da će njegov odgovor na skepticizam biti potkrepljen lingvističkom evidencijom i u skladu sa navodno naširoko rasprostranjenim fenomenom varijabilnosti epistemičkih standarda, on je time, za razliku od inferencijalnog kontekstualiste, iz svoje teorije isključio mogućnost da se za skeptikove sumnje pokaže da nisu intuitivno prihvatljive. Ilustracijom skeptičkog argumenta - „argumenta koji se poziva na neznanje“ – kao argumenta koji ne odudara o naših uobičajenih obrazaca procene sazajnih tvrdnji, pripadnik ovog pravca susreo se sa jednom od svojih najvećih nedaća a to je da pokaže da se skeptik, u krajnjoj liniji, ne služi sredstvima izvedenim iz naših svakodnevnih epistemoloških ideja, te da pronade način da otkloni snažan utisak da su njegovi argumenti usmereni na istinitost verovanja za koja smo skloni da kažemo da predstavljaju primere znanja. Nasuprot tome, ponudili smo razloge koji idu u prilog tvrdnji da

inferencijalna teorija pruža dublji uvid u to kako nastaje skepticizam i kako ga je moguće izbeći od konverzionog kontekstualizma. U prethodnom poglavlju istakli smo da ona postiže i veći uspeh u tome kako izlazi na kraj sa argumentima i prigovorima koji se, generalno gledano, koriste protiv epistemičkog kontekstualizma. Zatim videli smo da ona nudi bolji odgovor na prigovor o relativizmu, kao i da formira verodostojniji opis aktualne epistemičke prakse koji, budući da su konstruisani u naturalističkom duhu, su u upadljivo većem skladu sa našom zdravorazumskom predstavom o znanju čime ostavljaju mogućnost usklađivanja sa nekim od opšte prihvaćenim rešenjima u drugim oblastima filozofije. Iz navedenih razloga, tvrdili smo da se u odabiru kontekstualizma u epistemologiji treba opredeliti za njegovu „inferencijalnu” verziju, kao i to da ona predstavlja jedan plodonosan teorijski okvir za odgovor na skeptikove sumnje.

Ipak, na kraju napomenimo još jednom da definitivan sud u pogledu održivosti kontekstualizma u epistemologiji iziskuje dodatna promišljanja: sve dok se ne postigne saglasnost u sklopu jedne opšte teorije značenja u pogledu semantičkog sadržaja saznavnih tvrdnji, inferencijalni kontekstualizam, uprkos svim navedenim pozitivnim aspektima, neće predstavljati jednu zaokruženu anti-skeptičku teoriju. Za takvu ocenu neophodna je sprega rezultata dobijenih u dve oblasti: opšte teorije značenja i epistemologije. Upravo bi u tom smislu, trebalo biti pravedan i priznati da se u pogledu rasvetljavanja prirode ovog problema i naznaka njegovih potencijalnih rešenja znatno veće zasluge mogu pripisati konverzionim kontekstualistima, budući da su njihovi lingvistički argumenti, ilustrovani u prvoj tematskoj celini, konstituisali ključne razloge na osnovu kojih smo u ovom radu odlučili da jednoj varijantističkoj pretpostavci o značenju i upotrebi pojma znanja uopšte pružimo šansu.

LITERATURA

Armstrong, David (1973) *Belief, Truth, and Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bach, Kent, (2005) “The Emperor’s New ‘Knows’”, Preyer and Peter, *Contextualism in Philosophy: Knowledge, Meaning, and Truth*, Oxford: Oxford University Press, str. 51–89.

Barke, Antonia (2004) “Epistemic Contextualism.” *Erkenntnis* 61 (2-3): 353-373.

Blome-Tillman Micheal, (2008) “The Indexicality of ‘Knowledge’” *Philosophical Studies* 138 (1), str. 29-53.

(2009) „Contextualism, Safety and Epistemic Relevance“, *Philosophical Studies* 143 (3): 383–394.

(2014) *Knowledge and Presuppositions*. Oxford University Press.

Bourget David and Chalmers J.David, 2014, “What Do Philosophers Believe?” *Philosophical Studies* 170 (3): 465-500.

Brady M. i Pritchard D (2005) “Epistemological Contextualism: Problems and Prospects: The Philosophical Quarterly, Vol. 55, No.219, ISSJV 0031-8094.

Brendel, E. & Jäger, C. (2004), “Contextualist Approaches to Epistemology: Problems and Prospects.” *Erkenntnis* 61 (2-3): 143-172.

Brown, Jessica (2003) “Contextualism and Warranted Assertibility Manoeuvres”, *The Philosophical Quarterly* 55 (special issue on Contextualism, M.S. Brady and D.H. Pritchard)

Brueckner, Anthony (1994). ‘The Structure of the Skeptical Argument’, *Philosophy and Phenomenological Research* 54, 827–3

(2004) “The Elusive Virtues of Contextualism”, *Philosophical Studies* 118: 401-405.

Herman, (2007) “Semantics and Pragmatics”, Gerhard Preyer & Georg Peter (eds.), *Context-Sensitivity and Semantic Minimalism: New Essays on Semantics and Pragmatics*. Oxford University Press: 3-24.

Chalmers, David., (2002) “On Sense and Intension”, *Philosophical Perspectives*, 16, str. 135–136.

Chisholm, Roderick, (1977) *Theory of Knowledge*, (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall).

Chomsky, Noam (1977) *Essays on Forms and Interpretation*. Amsterdam: North Holland.
Cintora Armando (2011), "Brief commentary on Michael Williams' Criticism of Agrippan Scepticism", *L&PS – Logic and Philosophy of Science*, Vol. IX, No. 1, , 539-554

Cohen, Stewart, (1988) "How to be a Fallibilist" in *Philosophical Perspectives*, 2, Tomberlin, James (ed.): 91-123.

(1999) "Contextualism, Skepticism, and the Structure of Reasons" *Philosophical Perspectives* 13, Tomberlin, James (ed): 57-89

(2000) 'Contextualism and Skepticism', *Philosophical Issues*, 10: 94-107

(2005). "Contextualism Defended" and "Contextualism Defended Some More." In M. Steup & E. Sosa (eds.) *Contemporary Debates in Epistemology*. Blackwell, 56- 62: 67–71.

Conee, E. 2005. "Contextualism Contested" and "Contextualism Contested Some More." In M. Steup & E. Sosa (eds.) *Contemporary Debates in Epistemology*. Blackwell, 56-62, 67-71.

Dansi, Džonatan (2006) *Uvod u savremenu epistemologiju*, Plato, Beograd, 2006.

Davis, Wayne, A. (2004) „Are Knowledge Claims Indexical?“, *Erkenntnis* 61 (2–3): 257–281.

Dekart, R. (2012). *Metafizičke meditacije*. Beograd: Zavod za udžbenike.,

Dennett, Daniel C. (1978) *Toward a Cognitive Theory of Consciousness*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

DeRose, (1992) "Contextualism and Knowledge Attributions". *Philosophy and Phenomenological Research* Vol. 52, No. 4, str. 913–929.

(1995) "Solving the Skeptical Problem", *Philosophical Review*, 104: 1-52;

(1999) "Contextualism: An Explanation and Defense" u: J. Greco and E. Sosa, ed., *The Blackwell Guide to Epistemology*, Blackwell Publishers

(2000a) "Now you know it, now you don't" *Proceedings of the Twentieth World Congress of Philosophy, Volume V: Epistemology*, Bowling Green, Ohio: 91–106.

(2000b) "How Can We Know that We're Not Brains in Vats?" *The Southern Journal of Philosophy* Vol. 38, No. 51: 121–148.

(2002) "Assertion, knowledge, and context", *Philosophical Review* 111: 167– 203.

(2004) "Single scoreboard semantics" *Philosophical Studies* 119: 1–21.

(2005) "The Ordinary Language Basis for Contextualism, and the New Invariantism" *The Philosophical Quarterly*, Vol. 55, No.219, ISSJV 0031-8094.

(2006) "'Bamboozled by Our Own Words': Semantic Blindness and Some Arguments Against Contextualism", *Philosophy and Phenomenological Research* 73: 316-33

(2009) *The Case for Contextualism: Knowledge, Skepticism, and Context*, Vol. 1. Oxford: Clarendon Press.

Drecke, Fred (2007) „Pragmatička dimenzija znanja” u: Bogdanovski, Mašan i Lazović, Živan (ur.), *Skeptički priručnik II – savremeni skepticizam*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, Plato, Beograd.

Dretske, Fred (1970) „Epistemic Operators“, *The Journal of Philosophy* Vol. 67, No.24: str. 1007-1024.

(1971) "Conclusive Reasons", *Australasian Journal of Philosophy* vol 49: 1-22.

(2000) *Perception, Knowledge and Belief, Selected Essays*, Cambridge University Press

(2004) "Externalism and Modest Contextualism". *Erkenntnis* 61: 173–186.

Engel, Mylan, Jr., „What's Wrong with Contextualism, and a Noncontextualist Resolution of the Skeptical Paradox“, *Erkenntnis*, 61, 2004, str. 61-89.

Feldman, Richard (1995) "In Defence of Closure". *The Philosophical Quarterly* Vol. 45, No. 181: 487– 494.

(1999) 'Contextualism and Skepticism', *Philosophical Perspectives* 13.

(2001) "Sceptical Problems, Contextualist Solutions", *Philosophical Studies*.

Fogelin, Robert (1999) "The Sceptic's Burden", *International Journal of Philosophical Studies* Vol. 7 (2).

Goldman, Alvin. (1976) „Discrimination and Perceptual Knowledge“, *Journal of Philosophy* 73, str. 771–791.

Grice, Paul (1957) Meaning. *The Philosophical Review* 66 (3), str. 377-388.

Grundmann, Thomas (2004) "Inferential Contextualism, Epistemological Realism and Scepticism: Comments on Williams", *Erkenntnis* 61, str. 345-352.

Hannon Michael, (2016) "Skepticism and Contextualism", *Routledge Handbook of Epistemic Contextualism*, (Ed.) J. J. Ichikawa. Taylor and Francis.

Harman, Gilbert (1973), *Thought*, Princeton: Princeton University Press.

Hawthorne, John (2003) *Knowledge and Lotteries*. Oxford University Press.

Hazlett, Allen (2007), "Grice's Razor." *Metaphilosophy* 38, 5, str. 669–90.

Heller, Mark. (1999). "Relevant Alternatives and Closure". *Australasian Journal of Philosophy* Vol. 77, No. 2: 196–208.

Hofweber, T. (1999). "Contextualism and the Meaning-Intention Problem." U: K. Korta, E. S. and Arrazola, J., *Cognition, Agency and Rationality*, str. 93–104.

Hume, David. (1739) *A Treatise of Human Nature*, Second Selby-Bigge's edition 116 (1978), Clarendon, Oxford.

Ichikawa, J. (2011) "Quantifiers and Epistemic Contextualism." *Philosophical Studies* 155 (3), str. 383-398.

Kaplan, David (1989), "*Demonstratives*:" in J. Almog, J. Perry, and H. Wettstein (eds.), *Themes from Kaplan*, Oxford: Oxford University Press, str. 481–563.

Kennedy, Christopher (1999), *Projecting the adjective: The syntax and semantics of gradability and comparison*. New York: Garland.

Klein, Peter (1981) *Certainty: A Refutation of Scepticism*, University of Minnesota Press

(2000) "Contextualism and academic skepticism", *Philosophical Issues* 10.

Kornblith, H., 2000. "The Contextualist Evasion of Epistemology." *Philosophical Issues* 10, str. 24–32.

Lazović Živan (1994) *O prirodi epistemičkog opravdanja*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd.

(2000) „Između običnog i filozofskog skepticizma”, *Filozofski godišnjak* 13.

(2009), *Da li je opravdanje u glavi? Ogledi o epistemičkom internalizmu*. Beograd: Plato

(2012) Problem filozofskog skepticizma, Institut za filozofiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Levinson, Stephen C. (2000). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. MIT Press.

Lewis, David (1979) "Scorekeeping in a language Game." *Journal of Philosophical Logic* (8) 1, str. 339-359.

(1996) "Elusive Knowledge." *Australasian Journal of Philosophy* 74 (4), str. 549– 567.

Luper, Steven, 1984, "The Epistemic Predicament: Knowledge, Nozickian Tracking, and Skepticism," *Australasian Journal of Philosophy*, 62, str. 26–50.

MacFarlane, John (2005) *The assessment sensitivity of knowledge attributions*. Oxford Studies in Epistemology, 1, str. 197–233.

(2014). *Assessment Sensitivity: Relative Truth and its Applications*. Oxford, Oxford University Press.

Malcolm, Norman (1952) "Knowledge and Belief", *Mind* 51, str. 178-89.

McKenna, Robin (2015) "Epistemic Contextualism Defended". In *Synthese* 192 (2), str. 363-383.

Montminy, Martin (2008). "Can Contextualists Maintain Neutrality?" *Philosophers' Imprint* 8 (7),str. 1-13.

Moore, George (1939), 'Proof of an External World,' *Proceedings of the British Academy* 25 (5), str. 273-300.

Neta, Ram (2003) "Skepticism, Contextualism, and Semantic Self-Knowledge" *Philosophy and Phenomenological Research* 67 (2), str. 396–411.

Nozick, Robert (1981), *Philosophical Explanations*. Harvard University Press.

Pagin Peter i Pelletier Francis Jeffrey (2007) "Content, Context, and Composition", U: *Semantics and pragmatics: some central issues*. In *Content and context: essays on semantics and pragmatics*, eds. G. Preyer and G. Petter, Oxford, OUP.

Peter D. Klein 2000 CONTEXTUALISM AND ACADEMIC SKEPTICISM PHILOSOPHICAL ISSUES, 10 13 Skepticism, 2000 str. 109 Phenomenological Research Vol. 52, No. 4, str. 913–929.

Platon, Filleb i Teteet, Zagreb, Naprijed, 1979

Preyer, G. and Peter, G. eds. (2005) *Contextualism in Philosophy: Knowledge, Meaning, and Truth*.

Pritchard, Duncan (2000), "Closure and Context", *Australasian Journal of Philosophy*. 78, str. 275-280

(2002), "Two Forms of Epistemological Contextualism", u: Grazer Philosophische Studien 64, str. 105-6.

(2005) "Neo-Mooreanism versus contextualism", *Grazer Philosophische Studien* 67, str. 20-43

(2010) "Contextualism, Skepticism and Warranted Assertibility Manoeuvres", u: Joseph Keim Campbell, Michael O'Rourke & Harry Silverstein (eds.), *Knowledge and Skepticism*. Cambridge MA: Mit Press, str. 85-104.

Putnam, Hilary (1981) *Reason, truth and history*. Cambridge University Press, Cambridge: 1-21.

Rysiew, Patrick (2001) "The context-sensitivity of knowledge attributions". *Nous* 35, str. 477-514.

(2007) "Epistemic Contextualism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL =<http://plato.stanford.edu/archives/fall2007/entries/contextualism-epistemology/>.

(2011), "Relativism and Contextualism" *A Companion to Relativism*. Oxford: Oxford, University Press.

Sellars, Wilfred (1963a), "Empiricism and the Philosophy of Mind" u: Wilfred Sellars, *Science, Perception and Reality*, London: Routledge, str. 127–96.

(1963b), "Phenomenalism" u: Wilfred Sellars, *Science, Perception and Reality*, London: Routledge, str. 60–105.

Schaffer, Jonathan (2004) "Skepticism, Contextualism, and Discrimination", *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 69, No. 1, str. 138-155

Schiffer, Stephen (1996) "Contextualist Solutions to Scepticism." *Proceedings of the Aristotelian Society* 96, str. 317-33.

Sosa, Ernest and Kim Jaegwon (eds.): (2000), *Epistemology: An Anthology*, Blackwell, Oxford.

Sosa, Ernest. (2000). "Skepticism and Contextualism." *Philosophical Issues* 10, str. 1–18.

Stalnaker R. (1968) "A theory of conditionals" u *Studies in Logical Theory*, priredio N. Rescher, (*American Philosophical Quarterly Monograph*) Series 2, Oxford: Blackwell, str. 98-112.

Stanley, Jason. (2004) „On the Linguistic Basis for Contextualism“, *Philosophical Studies* 119, str. 119–146.

(2005) *Knowledge and Practical Interest*, Oxford: Clarendon Press.

Stine, Gail, (1976) "Skepticism, Relevant Alternatives, and Deductive Closure". *Philosophical Studies Vol. 29*, No. 4, str. 249–261.

Stroud, Barry (1984) *The Significance of Philosophical Scepticism*. Oxford: Clarendon Press.

Swain, M. (1981) *Reasons and Knowledge*. Ithaca: Cornell University Press.

Unger, Peter. (1975) *Ignorance: A Case for Scepticism*. Oxford: Oxford University Press.

Vitgenštajn, Ludvig, *O izvesnosti*, Fidelis, 1996.

Williams, Michael (1977) *Groundless Belief An Essay on the Possibility of Epistemology - Second Edition*

(1991) *Unnatural doubts, Epistemological Realism and Basis of Scepticism*, Oxford: Blackwell.

(1999a) *Fogelin's Neo-Pyrrhonism*, *International Journal of Philosophical Studies* Vol.7 (2)

(1999b). 'Skepticism', *Epistemology*, (eds.) J. Greco & E. Sosa, Basil Blackwell, Oxford, str. 35–69.

(2001a). *Problems of Knowledge: A Critical Introduction to Epistemology*, Oxford University Press, Oxford

(2001b). 'Contextualism, Externalism and Epistemic Standards', *Philosophical Studies* 103, str. 1–23.

(2004a). "Skepticism and the Context of Philosophy", *Philosophical Issues*, 14, *Epistemolog*, str. 456-475.

(2004b) *Knowledge, Reflection and Sceptical Hypotheses*. *Erkenntnis* 61.

(2007) *Why (Wittgensteinian) Contextualism Is Not Relativism*. *Episteme*, 4, str. 93-114

(2014) "Knowledge, Reasons, and Causes: Sellars and Skepticism", Andrea Kern & James Conant, *Varieties of Skepticism: Essays After Kant*, Wittgenstein, and Cavell, str. 59-80.

Williamson Timothy (2000) *Knowledge and its Limits*. Oxford: Oxford University Press.

(2001) "Comments on Michael Williams' Contextualism, Externalism and Epistemic Standards", *Philosophical Studies*, Vol103 , Issue 1, str. 25-33.

(2005) "Knowledge and Scepticism", in F. Jackson and M. Smith (eds.), *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.

Wilson, Deirdre & Dan Sperber (1981) "On Grice's theory of conversation" in Werth, P. (ed) *Conversation and Discourse* (Croom-Helm), str. 155-178

Wittgenstein, Ludwig (1969), *On Certainty*. Trans. G.E.M. Anscombe and D. Paul. Oxford: Blackwell.

Yalçın, U. D. (1992). 'Skeptical Arguments from Underdetermination', *Philosophical Studies* 68, str. 1-34.

Yourgrau, Palle (1983) „Knowledge and Relevant Alternatives“, *Synthese* 55, str. 175– 190.

Biografija

Jelena Pavličić je rođena 1987. godine u Kraljevu. Studije Filozofije počela je da pohađa 2006. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu i diplomirala 2010. godine sa temom diplomskog rada iz oblasti epistemologije „Između internalističke i eksternalističke koncepcije opravdanja”, kao i prosečnom ocenom 9.09. Master studije filozofije na Filozofskom fakultetu u Beogradu upisala je 2011. godine i završila 2012. godine sa temom master završnog rada „Drečkeova pragmatička dimenzija znanja” i prosečnom ocenom 9.25. Doktorske studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu upisala je školske 2012.

Jelena Pavličić je 2014. godine angažovana kao saradnik na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja “Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti” (evidencioni broj 179041), rukovodilac: prof. dr Živan Lazović. Iste te godine zaposlena je kao saradnik u nastavi na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu na predmetima: Opšta metodologija, Osnove filozofije i metodologije nauke i Opšta metodologija nauka. Ove godine angažovana je kao saradnik u nastavi i na predmetu Istorija filozofije IIIb (filozofija XIX veka – II deo). Oblast interesovanja Jelene Pavličić su epistemologija, filozofija nauke, filozofija jezika i istorija filozofije. Pohađala je do sada nekoliko stručnih kurseva, objavila je više stručnih radova u naučnim časopisima, učestvovala je na nekoliko naučnih skupova i imala saopštenja u zemlji i inostranstvu. Rezultati iz doktorske disertacije anticipirani su u nekim od njenih prethodno objavljenih radova:

1. Pavličić, J. (2014). Vilijamsov inferencijalni kontekstualizam [Williams’ inferential contextualism]. *Theoria*, Beograd, 57(3), 43-60.
2. Pavličić, J. (2016). Kontekstualističko shvatanje epistemičkih standarda [Contextualist understanding of epistemic standards]. *Međunarodna filozofska škola Felix Romuliana: zbornik radova 2007-2015*, ISBN 978-86-88123-70, 177-193.
3. Pavličić, J. (2018). “Skepticism and Contextualist Diagnoses of the Problem”. *Philosophy Students’ Compendium*, Faculty of Philosophy, University of Maribor, April 2019. ISSN 2464-0468, 33-47.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Јелена Павличић

Број индекса: ОФ 12-5

Изјављујем

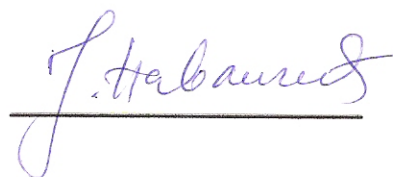
да је докторска дисертација под насловом

Конверзациони и инференцијални контекстуализам

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, 05.10.2019.

Потпис аутора

J. Pavlicic

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Јелена Павличић

Број индекса ОФ12-5

Студијски програм Докторске студије филозофије (2012)

Наслов рада Конверзациони и инференцијални контекстуализам

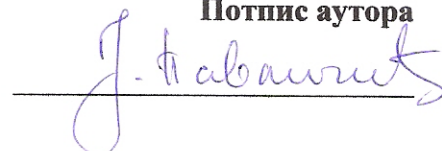
Ментор др Живан Лазовић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 05.10.2019.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: Конверзациони и инференцијални контекстуализам која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

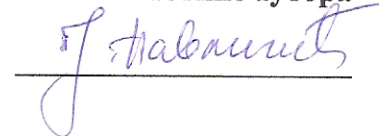
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 05.10.2019.

Потпис аутора

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.